2

Al. Papadopol-Calimah

Scrieri vechi pierdute atingătoare de Dacia

EDITURA
DACICA

COLECȚIA

BIBLIOTECA DACICA

2

AL. PAPADOPOL-CALIMAH

SCRIERI VECHI PIERDUTE ATINGĂTOARE DE DACIA

Ediție îngrijită de
Aurora Pețan

DACICA
București

Str. Tudor Arghezi nr. 21
020943 Sector 2
Bucureşti/România
Tel. 021-3121342, 0749-114711

e-mail: contact@dacica.ro

www.dacica.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

PAPADOPOL-CALIMAH, ALEXANDRU
Scrieri vechi pierdute atingătoare de Dacia / Al. Papadopol-Calimah ; ed. îngrijită de Aurora Peţan. - Bucureşti : Dacica, 2007
ISBN 978-973-88076-1-7

I. Peţan, Aurora (ed.)

94(398.2)

Coperta colecţiei: arh. Marian Coman

CUPRINS

O carte a cărților pierdute despre daci ... 11
Alexandru Papadopol-Calimah. Repere bio-bibliografice 21
Notă asupra ediției ... 29
§ 1. Dio ... 32
§ 2. Strabon ... 33
§ 3. Appian ... 33
§ 4. Caninius ... 33
§ 5. Hellanicus ... 35
§ 6-9. Agretas, Agathon, Ctesipus, Timonax ... 35
§ 10-13. Pisander, Parmenion, Dexippus, Hecateu ... 36
§ 14. Ctesias ... 36
§ 15. Publius Ovidius Naso ... 36
§ 16. Tacitus ... 42
§ 17. Alexandru cel Mare ... 44
§ 18-38. Istoricii lui Alexandru ... 45
§ 39. Quintus Curtius ... 46
§ 40. Criton ... 46
§ 41-45. Scymnos, Ephoros, Demetrios, Memnon ... 47
§ 46. Anaximenes din Lampsacos ... 48
§ 47. Alexandru ... 48
§ 48. Anacharsis ... 49
§ 49. Traian ... 49
§ 50-53. Istoricii lui Traian (Marius Maximus, Fabius Marcellinus, Aurelius Verus, Statius Valens) ... 50

§ 54. Edictul lui Traian (Edictum Traiani) 50
§ 55-56. Octavius Augustus, Marcus Antonius 51
§ 57. Trogus Pompeius 52
§ 58-59. Diodor din Sicilia, Polibiu 53
§ 60. Istoricii la care se referă Pausanias 54
§ 61-63. Ephoros, Choerilus, Diyllus 55
§ 64-65. Calisthenes, Socrates - Istoricul 56
§ 66. Sofocle 57
§ 67-71. Poeții ciclici, Protesilaos, Arctinios, Sofocle, Eschil 58
§ 72-82. Porphyrios, Iamblichsos, Libanius, Arbitio, Lollianus, Castor, Hylas, Sardonios, Sardatios, Menelaos, Aristarchos 60
§ 83. Menandru 63
§ 84-87. Agrippa, Cornelius Nepos, Statius Sebosus Quintus, Metellus Celer 64
§ 88. Sallustius 65
§ 89. Alexandru Peloplatonul 65
§ 90. Hippodromos Tessaliotul 66
§ 91-107. Autorii citați de Strabon 66
§ 108. Heraclide Ponticul 67
§ 109-110. Marcian Heracleotul, Artemidor din Efes 67
§ 111. Dionysios Charax 67
§ 112. Cornelius Alexandru Poliistorul 68
§ 113. Polyainos 68
§ 114. Timagetos 68
§ 115. Marcellus 69
§ 116. Clearchos 70
§ 117. Ammianus Marcellinus 70
§ 118-129. Autorii citați de Iornandes 70
§ 130-131. Criton, Samonicus 73
§ 132. Eudoxos 75
§ 133-134. Pliniu cel Bătrân, Aufidius Bassus 75
§ 135. Iulian împăratul 76
§ 136-137. Iulianus Titianus, chartele geografice 77
§ 138-139. Vibius Sequester, Stephanos Bysantion 77
§ 140-141. Împărații Tiberius și Claudius 78

§ 142-143. Diagnotus şi Beton 80
§ 144. Marin din Tyr 81
§ 145. Agathargides sau Agatharchides Cnidios 81
§ 146. Diophantus 82
§ 147. Didymos 82
§ 148. Damastes 82
§ 149. Pliniu cel Tânăr 83
§ 150. Democrit din Abdera 83
§ 151-158. Posis Magnesiotul, Hellanicos, Philochoros, Pherecydes, Herodoros, Bion, Menecrates, Clidemos 84
§ 159. Abaris 84
§ 160. Memnon 85
§ 161. Theoxenes 85
§ 162. Marcianos 85
§ 163. Callistrat 86
§ 164. Mnaseas 86
§ 165. Proteas Zeugmatitul 86
§ 166-171. Cephalion, Castor, Thallos, Phlegon, Demon, Phavorinus 86
§ 172. Alypios 87
§ 173. Appolonides 87
§ 174. Dionysios 88
§ 175. Velleius Paterculus 88
§ 176. Simmias 89
§ 177-178. Artemidoros, Marcianos 89
§ 179-180. Hecateu din Milet, Hecateu din Abdera 89
§ 181. Pisander 90
§ 182. Mysorum libri 90
§ 183-184. Antonius Diogenes, Antiphanes 90
§ 185. Candidus 91
§ 186. Dexippos 91
§ 187. Hippys (Hippon) Rheginus 92
§ 188. Valerius Antias 92
§ 189-191. Teucros, Sylla, Lucullus 92
§ 192. Cicero 94
§ 193. Parthenios 96
§ 194. Crates 96

§ 195. Callistrates 96
§ 196-197. Mnesimachos, Herenaios 97
§ 198. Titus Livius 97
§ 199-209. Protarchos Trallianos, Antimachos, Damastes, Metrodoros, Hierocles, Homer, Hesiod, Boeos, Simonides, Olenus de la Lycia, Melanopus de la Cuma, Aristeas de la Proconnes 99
§ 210-222. Orfeu, Epimenide Cnossius, Cleon Curieus, Dionysius Mitilineul, Onomacriton, Herodoros, Valerius Flaccus, P. Terentius Varro, Euphorion de la Chalcis, Cornelius Gallus, Marianus 103
§ 223. Anaximandru 107
§ 224-225. Teopomp, Cratip 107
§ 226. Demetrios din Bizanț 108
§ 227. Demetrios din Callatis 109
§ 228. Dionysios Metathemenos 110
§ 229. Hermippus Berytius 110
§ 230. Timaios din Sicilia sau Tauromenita 110
§ 231-240. Sanchoniaton, Philon din Byblos (Herennius), Theodatus, Histiaeus, Hypsicrates, Hieronim, Dius, Menandru din Efes, Mochus, Manethon 111
§ 241. Arrian 112
§ 242. Hippocrate 113
§ 243-248. Autori armeni: Mar-Apas-Catina, Bardessan, Agathangel, Faust Bizantinul, Moisi de Khoren, Anonimul Armean din sec. V 116
§ 249. Nicolae Damaschinul 120
§ 250. Priscus Rhetor 121
§ 251. Apollodor din Damasc 121
§ 252. Pappus Alexandrinul 123
§ 253. Ethicus Hister 123
§ 254. Aristotel 124
§ 255. Polemon de la Ilion 126
§ 256. Petru Patriciu 126
§ 257. Heron Atenianul 127
§ 258. Laetus 127
§ 259. Dio Cassius 128

§ 260. Demetrios de la Odessus 132
§ 261. Alexandros Lychnos 133
§ 262. Nicefor Blemmydas 133
§ 263-264. Nicomachus, Callicrates Tyrius 134
§ 265. Aristocrit 134
§ 266. Tyrannion 135
§ 267. Eustochios 136
§ 268. Phylarchus 136
§ 269. Callimachus 136
§ 270. Dicearch Messenius 137
§ 271. Nymphodor Siracuzanul 138
§ 272. Straton 138
§ 273. Plutarh 138
§ 274-275. Posidoniu, Nasica 139
§ 276. Scylax din Caryanda 140
§ 277. Pamphila de la Epidaura 141
§ 278-280. Trei anonimi 141
§ 281. Hesychius din Milet 142
§ 282. Diogenianus 143
Note 153

O carte a cărților pierdute despre daci

Soarta scrierilor a fost mereu legată de cea a suportului pe care acestea au fost transpuse. Până la apariția tiparului, care a permis multiplicarea cu ușurință a textelor, multe lucrări de mare valoare au pierit odată cu ultimele lor copii, fie în foc, fie în apă, fie dezintegrate de-a lungul timpului de ariditatea ori de umiditatea locurilor în care au fost depozitate. Întâmplarea, neglijența, ignoranța sau cenzura au șters din istoria literaturii capodopere, iar pe istorici i-au privat de valoroase surse documentare.

Copierea manuscriselor în Antichitate și Evul Mediu a fost o soluție parțială, dar din păcate unica posibilă în acele vremuri. Mulți autori au fost rezumați, prescurtați, iar operele originale s-au pierdut, căci au încetat să mai fie copiate. Așa au pierit scrierile lui Dio Cassius, prescurtate de Xifilin, ale lui Ștefan din Bizanț, excerptate de Hermolau, ale lui Trogus Pompeius, care l-a avut ca epitomator pe Iustin și multe altele. Unele lucrări sau chiar autori întregi au fost supuși cenzurii politice sau religioase și nu au mai ajuns până la noi. Astfel s-a întâmplat cu piesa lui Eschil „Căderea Miletului", a cărei circulație a fost interzisă și toate copiile distruse. Opera lui Titus Livius a fost arsă de Gregorie cel Mare, care nu admitea existența unor minuni înainte de era creștină. Ea ne-a parvenit totuși, fragmentar. De asemenea, au fost distruse scrierile unor împărați romani care au fost supuși la *damantio memoriae*. Iar exemplele pot continua.

Numeroasele masacre culturale, în primul rând incendierile de biblioteci, au distrus mare parte din știința Antichității. Creștinii au ars cărți păgâne, musulmanii la fel. Sfântul Gregorie a ars toate cărțile din toate bibliotecile Armeniei. Romanii au distrus bibliotecile de la Alexandria și Cartagina, apoi arabii au ars din nou biblioteca din Alexandria. Turcii au incendiat-o pe cea de la Cairo și au distrus bibliotecile perșilor, fondate încă din vremea lui Xerxes, aruncând toate cărțile în apă. Tot ei au ars valoroasa

bibliotecă de la Buda, fondată de Matei Corvin, apoi şi-au făcut fitile din manuscrisele greceşti de la Athos. Francii au ars cele trei milioane de manuscrise ale bibliotecii din Tripoli. Unii suverani şi-au ars propriile biblioteci. Nabonasar, regele Babilonului, a ars tot ce se scrisese înaintea lui, pentru ca istoria să înceapă cu el. La fel a făcut Shih-huang-Ti, împăratul Chinei, păstrând totuşi un exemplar din tot ce s-a scris, în bibliotea personală; cu toate acestea, unele din scrierile lui Confucius nu au mai putut fi recuperate. Leon al III-lea a dat foc bibliotecii din Constantinopol, pentru a se răzbuna, din motive religioase, pe profesorii care îngrijeau biblioteca. Eduard al IV-lea şi Cromwel au incendiat biblioteca de la Oxford[1]. Nu e de mirare, după atâtea dezastre, că ne-a rămas atât de puţin din producţiile literare ale Antichităţii. Eschil a scris peste 80 de drame, din care ne-au rămas doar şapte. Tot şapte ne-au rămas şi de la Sofocle, care a scris 120. De la Euripide ne-au rămas 18 din 90. Opera poetului şi filozofului Agathon e pierdută integral. Din comediile lui Aristofan avem 11 piese, dintr-un total de 40. De la Menandru nu aveam nimic până în 1959, când a fost recuperată şi editată piesa *Dyskolos* („Mizantropul").

*

* *

Între toate aceste pierderi numeroase s-au aflat şi scrieri de mare importanţă pentru istoria noastră. Izvoarele rămase care vorbesc despre daci şi geţi sunt puţine, fragmentare, cele mai

---

[1] Din păcate şirul biblioclaştilor (distrugători de cărţi) este foarte lung, iar războiul împotriva culturii continuă şi astăzi în unele ţări: în 2005, preşedintele Turkmenistanului, Saparmurat Niazov, ordonase închiderea tuturor bibliotecilor rurale, susţinând că oamenii simpli nu au nevoie de cărţi. De la distrugerea cărţilor sacre ale Antichităţii, precum *Disciplina etrusca* şi *Cărţile sibiline,* în timpul invaziei lui Alaric asupra Romei, de la distrugerea scrierilor sfinte maiaşe de către spanioli, la arderea cărţilor cu autori evrei de către nazişti şi la cenzura comunistă, motivele au fost mereu aceleaşi: dorinţa obsesivă de control din partea celor aflaţi la putere.

multe transmise la a doua sau a treia mână. Au fost editate de către Academia Română în două volume, unul cuprinzând autori până în secolul al IV-lea, celălalt continuând până în zorii mileniului al doilea[1]. O culegere de mai mici dimensiuni a acestor izvoare a realizat G. Popa-Lisseanu, în două volume, în anul 1939, reeditate de curând[2]. Deşi aceste izvoare au fost mult cercetate[3], despre cele dispărute - mult mai numeroase şi de mare importanţă - se pomeneşte puţin în literatura de specialitate. O inventariere a lor era necesară, pentru a obţine o imagine pe cât posibil completă asupra a ceea ce s-a scris în Antichitate despre daci. Alexandru Papadopol-Calimah a făcut aceast lucru. A trudit mult, temeinic, cu pricepere, în stilul cărturarilor secolului al XIX-lea, realizând o sinteză care nici astăzi, cu ajutorul mijloacelor de informare moderne, nu ar fi uşor de dus la îndeplinire. A consultat texte antice în original, fiind un bun cunoscător al limbilor clasice - latină şi greacă veche -, a utilizat enciclopedii, culegeri de texte, monografii, ediţii critice. A strâns laolaltă 282 de nume de autori care s-au referit la Dacia şi la daci fie în treacăt, fie în capitole sau lucrări întregi. Între aceştia se numără şi autorii din care ni s-au păstrat unele fragmente, căci, cu excepţia lui Strabon, Iordanes şi a altor câţiva autori, tot ce ne-a parvenit este fragmentar.

Probabil autorul însuşi nu bănuia cât de vastă va ajunge să fie întreprinderea sa. A început să-şi publice textul în anul 1872 în

---

1 Vladimir Iliescu, Virgil C. Popescu, Gheorghe Ştefan (red.), *Izvoare privind istoria României. I. De la Hesiod la Itinerariul lui Antoninus*, Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1964. Haralambie Mihăescu, Gheorghe Ştefan, Radu Hâncu, Vladimir Iliescu, Virgil C. Popescu, *Fontes Historiae Dacoromanae (Izvoarele istoriei României). II. De la anul 300 până la anul 1000*, Editura Acaemiei RSR, Bucureşti, 1970.

2 G. Popa-Lisseanu, *Dacia în autorii clasici. I. Autorii latini clasici şi postclasici. II. Autorii greci şi bizantini*, ediţie îngrijită de I. Oprişan, Editura Vestala, Bucureşti, 2006.

3 Se remarcă seria *Romano-Dacica. Izvoare antice ale istoriei României* coordonată de Eugen Cizek, editată de catedra de Limbi Clasice a Facultăţii de Limbi Străine, Universitatea Bucureşti (vol. I reeditat în 1992, vol. II în 1994, iar vol. III publicat în 2003) şi Zoe Petre, *Practica nemuririi. O lectură critică a izvoarelor greceşti referitoare la geţi*, Polirom, 2004.

revista „Columna lui Traian", inițiată și condusă de B.P. Hasdeu, și a continuat timp de patru ani, realizând 19 articole. Materialul și l-a organizat pe paragrafe, un paragraf conținând unul sau mai mulți autori. Primele paragrafe sunt scurte, concise, dar, cu trecerea timpului, acestea câștigă în amploare: dacă lui Strabon îi sunt alocate doar două rânduri în paragraful 2, în ultimele părți ale lucrării paragrafele depășesc adesea o pagină. Ordinea prezentării autorilor nu este clară. Primul prezentat este și cel mai important, în viziunea lui Papadopol-Calimah: Dio Chrysostomos, deoarece trăise în țara dacilor. Însă următorii nu respectă nici ordinea cronologică, nici pe cea a importanței, nici pe cea alfabetică, dar uneori autorii sunt grupați pe subiecte (argonauții, hiperboreii etc.).

Intervalul spațio-temporal acoperit de autorii studiați de Papadopol-Calimah este foarte mare. De la Scylax din Caryanda, contemporan cu Darius (sec. VI î.Hr.) la Nikephoros Blemmydas (sec. XIII d.Hr.), de la celebrii Aristotel, Strabon, Hecateu, Ovidiu, Tacit, Pliniu cel Bătrân și cel Tânăr, Traian, Criton, Dio Cassius, Arrian, la mai puțin cunoscuții Demetrios din Callatis, Aethicus Hister, Hermippus Berytius, Nimphodor Siracuzanul, de la legendarii Orfeu, Abaris, Anacharsis, Mnaseas, la scriitori armeni precum Mar-Apas-Catina, Bardessan sau Moise Choren. Cei mai mulți dintre autori sunt luați în discuție pe seama unor informații ale contemporanilor lor, care ceritifică faptul că aceștia au scris despre daci. Cu alte cuvinte, cartea lui Papadopol-Calimah este mai degrabă o enumerare a izvoarelor care vorbesc despre ceea ce s-a scris despre daci, dar s-a pierdut. Căci atâta vreme cât aceste texte nu mai există, ele nu puteau constitui subiectul propriu-zis al studiului. Papadopol-Calimah scrie despre ceva ce nu mai este, dar despre care știm că a fost. O a doua categorie cuprinde scrieri despre care istoricul bănuiește că ar fi conținut informații despre Dacia, daci sau geți. El extinde aria posibilelor izvoare și la scrierile pierdute care au tratat despre sciții din zona Mării Negre, conștient fiind că sub numele de „sciți" sau „Scythia" nu de puține ori erau cuprinși și geții. Un argument puternic îl constituie chiar fragmentele rămase din *Getica* lui Criton, care, atunci când vorbește despre adversarii lui Traian, îi numește *geți*, iar când vorbește despre țara lor, o numește *Scythia*. Într-adevăr, numele de

Getia pentru ţara geţilor este neuzual în izvoarele antice. Nu putem şti întotdeauna când anume sub numele de „sciţi" se ascund geţi şi când nu. Totuşi, Papadopol-Calimah a decis să alcătuiască un corpus maximal de autori, incluzând şi această categorie de izvoare, cu toată incertitudinea pe care o prezintă.

La sfârşitul celor 282 de paragrafe, Papadopol-Calimah nu ne prezintă o concluzie. Îşi exprimă doar tristeţea pentru pierderea atâtor opere valoroase, care ne-au privat de informaţii cu privire la strămoşii noştri. Nu încearcă o statistică, pentru a constata cât de mult s-a pierdut, în comparaţie cu ce s-a păstrat. Nu caută cauze, altele decât cele cunoscute - distrugerile de biblioteci, lipsa tiparului. Şi nu compară situaţia scrierilor despre daci cu cea a scrierilor despre alte neamuri. Probabil că nici nu există întreprinderi similare cu privire la izvoarele celţilor, iberilor, germanicilor sau ale altor popoare. Autorul face doar o inventariere sobră, obiectivă, fără să se lanseze în nici un fel de speculaţie.

Totuşi, cu toată prudenţa necesară, trebuie să remarcăm câteva lucruri. În primul rând, numărul mare de scrieri dispărute „atingătoare de Dacia". E posibil să nu se fi scris despre nici un alt neam al Europei din afara lumii greco-romane atâta cât s-a scris despre daci: capitole întregi în lucrări de istorie, cărţi întregi (Traian, Criton, Dio Chrysostomos), ori referinţe mai mult sau mai puţin ample. În comparaţie cu ce ne-a rămas din aceste scrieri, procentul pierderilor depăşeşte probabil 90%. Această constatare ne conduce spre o concluzie surprinzătoare: interesul anticilor pentru neamul dacilor era mai mare decât ne-am imaginat până acum. Abia însumarea acestor pierderi ne ajută să ne formăm o imagine justă cu privire la cât de mult s-a scris şi cât de mult se ştia în Antichitate despre daci şi ţara lor.

În al doilea rând, remarcăm o anume „consecvenţă" în dispariţia textelor pentru unele perioade, în special pentru epoca cea mai interesantă pentru isotricii antici, cea a războaielor dacoromane. S-a scris mult despre cucerirea Daciei şi transformarea ei în provincie romană, dar s-a pierdut tot, cu excepţia câtorva palide excerpte ale lui Xifilin din Dio Cassius. Au dispărut: lucrarea lui Traian despre războiul cu dacii, intitulată *Dacica* (sau *De bello dacico*); cartea medicului lui Traian, Criton, intitulată *Getica*;

scrierea lui Apollodor din Damasc despre construcția podului de la Drobeta; toate operele istoricilor de curte ai lui Traian (cel puțin patru la număr) care au scris despre împărat şi despre războaiele sale cu dacii; biografia lui Traian scrisă de Tacitus; capitolele din istoria aceluiaşi autor, în care erau înfăţişate luptele cu dacii; istoria Daciei scrisă de Dio Chrysostomos, învățat exilat în Dacia în vremea lui Domițian, dar foarte iubit de Traian; edictul lui Traian, în care erau consemnate toate operațiunile din timpul celor două războaie, ca şi cheltuielile de război; scrierile lui Pliniu cel Tânăr, prieten apropiat al lui Traian, care a povestit şi el pe larg despre cucerirea Daciei; poemul lui Caninius, un bun prieten al lui Pliniu, care a scris în versuri istoria războaielor cu dacii; istoria Daciei cuprinsă în capitolul 22 al istoriei lui Appianus; biografia lui Traian, scrisă de Plutarh, celebrul istoric grec; capitolele despre Dacia din istoria lui Ammianus Marcellinus; istoria domniei lui Traian semnată de Dio Cassius; capitolele din istoria romană a aceluiaşi autor, care tratau despre războaiele lui Domițian şi expedițiile lui Traian in Dacia. Acestea din urmă au ajuns la noi, cum spuneam, sub formă foarte fragmentară şi în rezumat. Şi încă altele. În rest, totul s-a pierdut! Foarte probabil au existat consemnări şi despre grandioasa columnă a lui Traian, dar nimic nu a ajuns până la noi.

Desigur, o întrebare care se ridică după o astfel de enumerare este cea legată de cauze: de ce au dispărut aceste scrieri? Este vorba doar de coincidențe? Este numai mâna sorții? Sau a existat, la un moment dat, din motive greu de intuit, o încercare de înlăturare a documentele referitoare la daci? Însă în lipsa oricărei dovezi, orice tentativă de răspuns se situează în domeniul speculațiilor.

*
* *

Stadiul la care se afla în vremea lui Papadopol-Calimah cercetarea izvoarelor cu privire la daci nu este mult diferit de cel de astăzi. Totuşi, au apărut între timp câteva izvoare socotite până adineauri pierdute pentru totdeauna, motiv de optimism pentru

cercetători: oricând ar putea să apară o scriere considerată pierdută. Astfel s-a întâmplat cu manuscrisul Bodmer, care conținea o comedie a lui Menandru, sau cu manuscrisele descoperite la începutul secolului XX la Oxyrinchus, în Egipt. Mii de manuscrise necatalogate se află în depozitele Bibliotecii Vaticanului, așteptându-și rândul. În 1975 au fost descoperite câteva mii de manuscrise antice într-o încăpere zidită din Mănăstirea Sfânta Ecaterina de pe muntele Sinai. Astfel de descoperiri se pot produce oricând. Prin urmare, este întru totul plauzibil ca numeroase scrieri considerate pierdute să nu fi pierit definitiv, ci să se afle depozitate undeva.

În același timp, trebuie să admitem că nici izvoarele existente nu au fost cercetate suficient și uneori au beneficiat de interpretări îndoielnice. În plus, numeroase informații se găsesc în lucările unor cărturari medievali, care au putut avea la dispoziție scrieri vechi ce între timp s-au pierdut. Un caz elocvent este cel al geografului Philippe Briet (1601-1668), care a publicat în 1648 o geografie a lumii antice în comparație cu geografia lumii moderne, intitulată *Parallela geographiae veteris et novae*. În capitolul despre Dacia, Briet citează două fraze cu privire la daci dintr-o lucrare pierdută a lui Cato cel Bătrân, *Origines*[1]. Până acum nu se știa că acest autor a scris despre daci. Din *Origines* s-au păstrat câteva fragmente, dar nici unul nu sugera vreun interes al lui Cato pentru neamul dacilor, deși autorul face referiri și la unele neamuri din afara Italiei, cum ar fi hispanicii.

În volumul al II-lea, cap. V - *Historica descriptio Daciae*, pg. 1, *De Dacis in genere*, num. 1, *Nomen*, p. 280, întâlnim următoarea afirmație: *Cato in originibus Danos eosdem esse cum Dacis scripsit* („Cato a scris în *Origines* că danii sunt aceiași cu dacii"). Apoi, puțin mai jos, la pg. 3 *De Danubio*, num. 1 *Nomen*, p. 284: *Cato in originibus dictum esse vult a Danis qui iidem sunt cum Dacis* („Cato în *Origines* pretinde că [Dunărea] a fost numită [așa] de la dani, care sunt aceiași cu dacii"). De unde avea Briet aceste informații? Oare văzuse lucrarea, astăzi pierdută, a lui Cato? Sau preluase cele două afirmații ca pe niște citate, de la vreun alt autor din vremuri

---

[1] Vezi Aurora Pețan, *Daci și dani la Cato Maior*, în „Sarmis. Studia Dacica", nr. 2, aprilie, 2007, http://www.sarmis.org/petan0702.htm.

apropiate de ale sale? Poate fi vorba de o confuzie, e posibil să fi luat informațiile de la alt autor și să i le fi atribuit lui Cato? Puțin probabil, dacă ținem cont de scrupulozitatea extraordinară cu care și-a alcătuit volumele. Nu îl putem suspecta pe autor nici de vreo intenție de denaturare sau mitologizare a adevărului istoric. Lucrarea lui Briet, însumând peste 1000 de pagini, este extrem de temeinică și de bine documentată. Ea înfățișează istoria și geografia întregii Europe din Antichitate până în sec. al XVII-lea, iar în economia lucrării sale dacii și geții ocupă un loc minor. Autorul era francez de origine și e puțin probabil să fi încercat să atribuire danezilor o ascendență dacică, cum se întâmplă la unii autori medievali nordici. De altfel, la capitolul despre Danemarca, Briet nu pomenește nimic de o legătură a danezilor cu dacii. În plus, ar fi extrem de straniu ca Briet să fi atribuit cu de la sine putere identitatea daci-dani tocmai lui Cato, despre care noi nu știm să se fi preocupat vreodată de daci.

O confirmare a informației de la Philippe Briet se regăsește într-o sursă pe care ne-a indicat-o profesorul István Bodnár de la Universitatea Eötvös din Budapesta. În comentariile la „Meteorologia" lui Aristotel ale cardinalului Péter Pázmány, scrise în 1598, sub cuvântul *Danubius* apare următoarea notă: *Danubius. Anianus Cato in Originibus Danubium vult ab accolis Danis cognominatum*[1]. („Danubius. Anianus Cato în *Origines* susține că Danubius este numit [așa] de la danii riverani"). Este vorba tot de o lucrare numită *Orgines*, a unui autor *Cato*, dar al cărui nume este însoțit de un alt nume, *Anianus*. Profesorul Bodnár presupune că Anianus (sau Annianus) este autorul de la care Pázmány a împrumutat citatul din Cato. De data aceasta numele dacilor nu mai este pomenit, ci doar al danilor, dar pasajul are în mod evident legătură cu cel citat de Philippe Briet. Este greu de imaginat că cei doi au deformat independent o informație. Cel mai probabil este că, la un moment dat, din opera lui Cato existau mai multe fragmente decât există astăzi, iar între acestea se aflau și unele referiri la daci. Aceasta ar deveni prima atestare a dacilor, devansând-o cu un secol pe cea a lui Caesar din *De bello Gallico*. Astfel de detalii, nu

---

[1] Petri Cardinalis Pázmány *Opera Omnia* vol. III. p. 545, Budapesta, 1894.

puține în scrierile cărturarilor medievali, ar putea duce la recuperarea multor informații considerate pierdute.

*
* *

Posteritatea lui Papadopol-Calimah şi a lucrării lui este una emblematică. Ampla lui investigație a avut aceeaşi soartă cu cea a izvoarelor pe care le-a cercetat: ignorată, uitată, aproape pierdută. Nimeni nu a citat-o vreodată, cu excepția lui George Călinescu, în *Istoria* sa. Nici un istoric, specialist în epoca dacilor, nici un cercetător al izvoarelor antice, nu a pomenit vreodată (căci pr-babil nu a cunoscut) contribuția lui Papadopol-Calimah. Rămasă între filele îngălbenite ale revistei „Columna lui Traian", nu a beneficiat până acum de nici o reeditare sau strângere în volum. Valoarea informațiilor strânse de autor nu scade odată cu trecerea timpului. Cartea sa este astăzi, când istoria dacilor a încetat să fie un domeniu important al cercetării academice, mai valoroasă ca oricând.

După parcurgerea acesti cărți, rămânem cu senzația că pierderea nu este o anomalie sau o excepție. Pierderea este regula[1]. Probabil unii vor spune că ce e pierdut e bun pierdut şi nu ne mai interesează. Nu este aşa. Fiecare operă a influențat o generație sau mai multe de cititori, scriitori şi istorici. Fiecare operă a produs un ecou, iar cartea lui Calimah face în sfârşit dreptate acelor pagini pierdute, încercând să salveze ceea ce nimeni nu a mai încercat să facă nici până la el, nici după el: imaginea a ceva ce ar fi putut să fie. O însumare a golurilor prin cercetarea plinului din jurul lor, o istorie paralelă, fără de care justa evaluare a izvoarelor rămase nu este posibilă.

Aurora Pețan

---

[1] Un demers asemănător cu cel al lui Calimah, dar aplicat întregii literaturi a lumii, întâlnim la Stuart Kelly, *The Book of Lost Books* („Cartea cărților pierdute"), Penguin 2005, cu o ediție în limba italiană *Il libro dei libri perduti*, Rizzoli 2006.

Alexandru Papadopol - Calimah
*repere bio-bibliografice**

În contextul culturii şi vieţii politice româneşti din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Alexandru Papadopol-Calimah ocupă un loc de seamă.

S-a născut în anul 1833, la Tecuci, fiind înrudit pe linie maternă cu familia domnitorului moldovean Scarlat Callimachi.

Din tinereţe s-a dovedit a fi un luptător pentru apărarea valorilor tradiţionale, a spiritualităţii şi unităţii neamului românesc. Pentru puternicul său sentiment patriotic, domnitorul Alexandru Ioan Cuza l-a numit pe acest om politic conservator ministru de externe, în perioada 17 octombrie 1865 - 11 februarie 1866, după ce, în urmă cu câţiva ani, ocupase funcţia de prefect al judeţului Tecuci. Sub orânduirea lui Carol I i s-a încredinţat demnitatea de ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice (1868).

De-a lungul vieţii, Papadopol-Calimah a legat strânse prietenii cu oamenii de cultură ai epocii, în special cu Vasile Alecsandri, în a cărui revistă, România literară, şi-a făcut şi debutul, cu articolul „Limba românească" (1855). În această primă scriere, el face dovada ataşamentului faţă de limba populară românească, combătând cu fervoare neo-latinismul şi purismul, două curente îmbrăţişate de majoritatea filologilor români din veacul al XIX-lea, „mulţi, însufleţiţi de duhul nobilismului sau neo-latinismului, au întreprins întreprinderea cea mai greşită şi cea mai improtivitoare civilizaţiei popoarelor. În loc de a se îndeletnici cu limba părinţilor lor, curăţind-o numai de acele ziceri străine ce ar fi cu totul neromâne şi nu înrădăcinate în popor, ei au îndepărtat şi acele cuvinte care, fiind române şi înrădăcinate din veacuri în ţară, sînt mult

---

* Capitol întocmit de Andreea RĂSBOIU, bibliotecar la Biblioteca Naţională a României.

mai melodice şi mai frumoase decât cele de acum introduse"[1]. Românii sunt îndemnaţi să-şi respecte limba strămoşilor, evitând neo-latinismul pentru ca să „n-o conducem la o întreagă degeneraţie, dizbrăcând-o de antichitatea ei, când noi dătorim să o păstrăm cu preţuire"[2].

Alecsandri a apreciat corespondenţa purtată cu eruditul său prieten şi, de altfel, a trimis spre publicare „Convorbirilor literare" mai multe scrisori primite de la acesta. Într-una dintre ele, datată 1 martie 1890, poetul îi vorbeşte lui Papadopol-Calimah despre un obicei practicat pe aceste meleaguri de 1 martie, „când toate fetele şi flăcăii români îşi leagă mărţişoare la gât sau la braţ", rugându-l să-şi exprime opinia asupra vechimii acestei datini "m-ai îndatora foarte mult dacă ai putea descoperi ceva despre acest obicei şi mi-ai comunica orice vei afla"[3].

„Harnicul şi omniprezentul"[4] Alexandru Papadopol-Calimah, după cum îl numeşte George Călinescu, a avut însemnate contribuţii în diverse publicaţii, precum „Revista literară şi ştiinţifică", „Columna lui Traian", „Convorbiri literare", „Revista nouă", „Arhiva", „România literară".

Specialist în istorie veche, limbi clasice şi slavonă, el este autorul unor studii importante despre trecutul nostru şi vechea cultură românească.

A tradus din limba rusă *Cuvîntu despre espediţia lui Igor Sveatoslavici, Principele Novgorodului Nordicu contra polovţiloru sau cumaniloru*. De asemenea, lucrarea *Generalu Pavelu Kisseleff în Moldova şi Téra-Românéască: 1829 - 1834* a fost realizată după documente ruseşti.

---

1 Al. Papadopol-Calimah, *Limba românească,* în P. Cornea, M. Zamfir, *Gândirea românească paşoptistă,* vol. 2, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1969, p. 299.

2 Ibidem, p. 298

3 Scrisoare de la V. Alecsandri către Alexandru Papadopol-Calimah, din 1.03.1890. Apud N. Chiscop, *Alexandru Papadopol-Calimah,* în „Dunărea de jos", ian. 2004, nr. 23, p. 9.

4 G. Călinescu, *Istoria literaturii de la origini până în prezent,* Iaşi, Editura Minerva, 1970, p. 515.

Lui îi datorăm şi traducerea din greaca veche a pieselor de teatru *Adunarea zeilor* şi *Jupiter tragic* de Lucian din Samosata, două capodopere dramatice în care sunt amintiţi geţii şi credinţa lor în Zamolxe.

S-a dedicat cu precădere cercetării izvoarelor antice, autorilor din vechime, ale căror scrieri făceau referire la strămoşii noştri geto-daci. În lucrarea sa *Botanica daco-getică* redă denumirile de plante tămăduitoare dacice cuprinse în două lucrări de medicină din primele două secole ale erei noastre, aparţinând lui Dioscoride Pedanios şi lui Pseudo-Apuleius. Papadopol-Calimah analizează existenţa mai multor variante pentru numele aceleiaşi plante şi consideră că aceasta se datorează dificultăţilor de transliterare, cu caractere greceşti şi latineşti, a anumitor foneme prezente în limba dacă. În acest sens, savantul afirma: „copiştii greci au schimonosit o mulţime de autori şi pătimeau fireşte de boala originară de a supune regulelor elenice de prosodie şi de eufonie orice cuvânt străin"[1]. El remarcă asemănarea izbitoare a unora dintre termenii redaţi în cele două lucrări cu denumirile utilizate în mod curent în limba română modernă: *tura* sau *turitia, turice, turitia mare* pentru dacicul *tura; iedera* pentru dacicul *edera; rostopasca, rostopaste* şi *crusta* pentru *crustana; tulpiniu, tulpinu, tulikina, ştiru-mic, ştiru-roşi* şi *torsura* pentru dacicele *tulpila, stirfozila* şi *storsura; mazăre, măzăroi* pentru *mozula; sialia, salbia, jalea, jalea de câmp* pentru *salie; ulmul, ulmarea* pentru *olma; cicuta* pentru *colida, cycolida* şi *cocalida; tatârca* pentru dacicul *tutastra.*[2]

Sinteza *Scrieri vechi pierdute atingătoare de Dacia,* publicată între anii 1872-1876 în paginile revistei conduse de Hasdeu, „Columna lui Traian", este o lucrare unică în cultura noastră prin abordare şi rezultate, punând laolaltă informaţii despre aproape 300 de autori antici greci, latini şi de alte neamuri şi despre lucrările lor în care se trata despre daci sau Dacia, dar care s-au pierdut între timp: o reconstituire, pe baza informaţiilor care au supravieţuit, a cât de mult se ştia în Antichitate despre daci.

---

[1] Al. Papadopol-Calimah, *Dioscoride şi Luciu Apuleiu (Botanica daco-getica),* Bucuresci, Typografia Societatei Academice Române, 1879, p. 23.
[2] Ibidem, p. 21-22.

În anul 1876, ca o încununare a întregii sale activități științifice, a fost primit în rândul membrilor Academiei Române, pentru ca la 23 martie 1890 să fie ales vicepreşedintele Secțiunii Istorice din cadrul acesteia.

Prin punerea în lumină a nenumărate izvoare naționale şi străine, mai puțin prezente în istoriografia românească, Alexandru Papadopol-Calimah a contribuit din plin la cunoaşterea şi înțelegerea trecutului şi moştenirii noastre spirituale.

La 18 iunie 1898, cărturarul moldovean se stingea din viață, după ce ultimii ani îi fuseseră întunecați de drama pierderii soției, Amalia, şi a fiicei sale, Elena, la doar 25 de ani.

În semn de recunoştință, autoritățile locale i-au redat locul bine meritat, aşezându-i statuia în parcul central al oraşului natal, alături de cele ale altor personalități tecucene.

Listă selectivă a scrierilor lui Alexandru Papadopol-Calimah

Limba românească. În: „Revista literară", 9 iulie 1855, nr. 26; reeditată în: CORNEA, Paul. ZAMFIR, Mihai. *Gândirea românească paşoptistă*, vol. 2. Bucureşti: Editura pentru Literatură, 1969, p. 296-301; reprodus în: MIRCESCO, V. (Vasile Alecsandri), *Grammaire de la langue Roumaine*. Paris, 1863, în prefața semnată de A. Ubicini, I - XXVI

Curtea de casație în Franța. Iassi: Tipografia lui Adolf Bermann, 1862. 113 pag.

Reglementul pentru serviciul Curtei de Casațiune din Franța: noțiuni despre Ministerul Public. Iassi: Tipografia lui Adolf Bermann, 1862. VIII + 55 pag.

Scrieri vechi pierdute atingătoare de Dacia. În: „Columna lui Traian", I, 1872, nr. 28, p. 228-230; II, 1873, nr. 1, p. 10-11, nr. 2, p. 17-18; III, 1873, nr. 6, p. 91-93; IV, 1873, nr. 7, p. 123-125; V, 1873, nr. 8, p. 131-132; VI, 1873, nr. 10, p. 177-179; VII, 1873, nr. 12, p. 236-238; VIII, 1873, nr. 13, p. 249-250; IX, 1874, nr. 4, p. 83-85; X, 1874, nr. 5,

p. 107-109, nr. 7, p. 171-173, nr. 9, p. 231-232; X, 1875, nr. 1, p. 27-29; X, 1876, nr. 2, p. 72-82; serie nouă, 1876, nr. 3, p. 125-136, nr. 4, p. 165-171, nr. 5, p. 213-221, nr. 6, p. 257-269

Dioscoride şi Luciu Apuleiu: (Botanica daco-getica). Extras din: „Analele Societăţii Academice", Seria I, Tom. XI. 1878. Reeditată ca: *Dioscoride şi Luciu Apuleiu: (Botanica daco-getica)*. Bucuresci: Typografia Societatei Academice Române, 1879. 24 pag.

Dare de seama despre scrierea lui Atanasiu Comnenu Ipsilantu în ce privesce pe români. Extras din: „Analele Academiei Române", Memoriile Secţiunii Istorice, Seria 2, Tom. 2, Secţ. 2, p. 427-535. Bucuresci: Tipografia Academiei Române, 1881.

Două documente pentru istoria noastră contimporană. În: „Convorbiri literare", XV, 1881, nr. 6

25 mai 1856. În: „Convorbiri literare", XVI, 1882, nr. 10

Mişcarea literară provensală. În: „Convorbiri literare", XVI, 1883, nr. 11

Notiţă despre Cronica lui Hur: În: „Convorbiri literare", XVII, 1883, nr. 4

Despre Alexandru Mavrocordatu Exaporitulu şi despre activitatea sa politică şi literară. Extras din: „Analele Academiei Române", Seria 2, Tom. 6, Secţ. 2. Bucuresci: Tipografia Academiei Române, 1884.

Cercetări filologice despre România. În: „Convorbiri literare", XVIII, 1884, nr. 5

Costache Negri: (un document pentru istoria noastră contimpurană). În: „Convorbiri literare", XVIII, 1884, nr. 7

Sloboziile în România: (o carte domnească inedită din 1662). În: „Convorbiri literare", XVII, 1884, nr. 12

Scrisoare despre Tecuci. În: „Convorbiri literare", XIX, 1885, nr. 5

Despre Gheorghie Stefan Voevod, Domnul Moldovei:(1653-1668). Bucuresci: Tipografia Academiei Române, 1886. 152 pag.

Dunărea în literatură și în tradițiuni. Extras din: „Analele Academiei Române", Memoriile Secțiunii Literare. Seria 2, Tom. 7, Secț. 2, p. 309-377. Bucuresci: Tipografia Academiei Române, 1886.

Dezrobirea țăranilor în Moldova. În: „Convorbiri literare", XXI, 1887, nr. 1, 2

Generalulu Pavelu Kisseleff în Moldova și Téra-Românéscă: 1829-1834: după documente rusesci. Extras din: „Analele Academiei Române", Memoriile Sectiunii Istorice. Seria 2, Tom. 9, Secț. 2, p. 65-148. Bucuresci: Tipografia Academiei Române, 1887.

Notiță istorica despre orașulu Botoșani. Extras din „Analele Academiei Române", Memoriile Secțiunii Istorice. Seria 2, Tom. 9, Secț. 2, p. 93-130. Bucuresci: Tipografia Academiei Române, 1887.

Cântecul hatmanului Ivan Serpeaga. În: „Convorbiri literare", XXI, 1888, nr. 11

Notiță istorică despre Bârlad. Bârlad: Editura Tipografiei George Catafany, 1889. 114 pag.

Amintiri despre Costache Negri. În: „Revista nouă", II, 1889-1890, nr. 9-12

Despre Atanasie Patelarie, patriarh ecumenic. În: „Convorbiri literare", XXIII, 1890, nr. 12; XXIV, 1890, nr. 1

Două rânduri din istoria școalelor în România. În: „Culegeri literare", partea a 2-a, București, 1891, p. 8-14

Despre „Dereptate", locul unde s'a aclamat Domn Ştefan cel Mare. Extras din: „Analele Academiei Române", Seria 2, Tom. 17, [Bucureşti, 1894-1895]

Sofia Paleolog nepóta Imperatului Constantin XII Paleolog si Domniţa Olena fiica Domnului Moldovei Ştefan-cel-Mare: 1472-1509. Bucuresci: Lito-Tipografia Carol Göbl, 1895. 157 pag.

Un episod din istoria tipografiei în România. Bucuresci: Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1896. 18 pag.

Lumînărică şi Titinaş. În: „Arhiva", VII, 1896, nr. 1, 2

Ciubăr Vodă în istoria Moldovei şi în drama Dlui. Vasile Alecsandri, „Despot Vodă". În: ALECSANDRI, Vasile, „Drame istorice". Scrisul românesc, [193?], p. CXXXVIII - CLVI.

Până la deşteptare: din scrierile lui Al. Papadopol Calimah / publ. de fiul său, Paul Al. Papadopol-Calimah. Tecuci, 1908. 15 pag.

Traduceri

Cuvîntu despre espediţia lui Igor Sveatoslavici, Principele Novgorodului Nordicu contra polovţiloru sau cumaniloru / trad. şi note de Alexandru Papadopolu-Calimahu. Extras din: „Analele Academiei Române", Memoriile Secţiunii Literare. Seria 2, Tom. 7, Secţ. 2, p. 141-169. Bucuresci: Tipografia Academiei Române, 1885.

LUCIAN DIN SAMOSATA. *Adunarea zeilor.* În: „Convorbiri literare", XIII, 1879, nr. 4

LUCIAN DIN SAMOSATA. *Jupiter tragic.* În: „Convorbiri literare", XXIV, 1890, nr. 3, 4

Referințe critice

BIBLIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ MODERNĂ: 1831-1918. Vol. 3: L-Q. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.

CĂLINESCU, George. *Istoria literaturii de la origini până în prezent*. Iași: Editura Minerva, 1970.

CHISCOP, Nicolae. *Alexandru Papadopol-Calimah*. În: „Dunărea de jos", an 3, nr. 23, ian. 2004, p. 9

DICȚIONARUL LITERATURII ROMÂNE DE LA ORIGINI PÂNĂ LA 1900. București: Editura Academiei RSR, 1979.

PAPADOPOL-CALIMAH, Alexandru. *Limba românească*. În CORNEA, Paul. ZAMFIR, Mihai. *Gândirea românească pașoptistă*. Vol. 2. București: Editura pentru Literatură, 1969, p. 296-301

PREDESCU, Lucian. *Enciclopedia Cugetarea*. București: Cugetarea - Georgescu Delafras, 1940.

Notă asupra ediției

Textul de față reunește pentru prima oară o serie de 19 articole publicate de Alexandru Papadopol-Calimah în revista „Columna lui Traian" între anii 1872-1876:

seria I	1872	nr. 28, p. 228-230
seria II	1873	nr. 1, p. 10-11
		nr. 2, p. 17-18
seria III	1873	nr. 6, p. 91-93
seria IV	1873	nr. 7, p. 123-125
seria V	1873	nr. 8, p. 131-132
seria VI	1873	nr. 10, p. 177-179
seria VII	1873	nr. 12, p. 236-238
seria VIII	1873	nr. 13, p. 249-250
seria IX	1874	nr. 4, p. 83-85
seria X	1874	nr. 5, p. 107-109
		nr. 7, p. 171-173
		nr. 9, p. 231-232
	1875	nr. 1, p. 27-29
		nr. 2, p. 72-82
serie nouă	1876	nr. 3, p. 125-136
		nr. 4, p. 165-171
		nr. 5, p. 213-221
		nr. 6, p. 257-269.

Actualizarea ortografică și morfologică ne-a ridicat unele probleme. Al. Papadopol-Calimah își redacta articolele în perioada în care abia se trecuse la scrierea cu alfabet latin iar ortografia era în curs de constituire. Hasdeu însuși propunea modificări ortografice în revista sa de la un număr la altul. Primele serii de articole sunt scrise într-o ortografie pronunțat latinizantă, pe când următoarele sunt mai aproape de ortografia modernă. Am operat o unificare, cu dorința de a face cât mai accesibil textul pentru

cititorul de astăzi, încercând totuşi să păstrăm, pe cât posibil, stilul autorului. Am efectuat unele modificări sau completări doar acolo unde sensul frazei nu era clar. Toate completările sunt semnalate între paranteze drepte.

Numele proprii sunt adaptate în corpul textului, cel mai adesea aşa cum le-a redat autorul. În titlurile paragrafelor însă, ele figurează, de regulă, neadaptate (de ex. Stephanos Bysantion în titlu, dar Ştefan din Bizanţ în rest). Am făcut mici modificări, în sensul actualizării lor (*Cicerone, Dione* au devenit *Cicero, Dio*), dar nu am intervenit asupra opţiunii autorului pentru o formă sau alta (de pildă am lăsat *Iornandes* pentru *Iordanes*, forma din urmă fiind stabilită de Th. Mommsen mai târziu).

Am adăugat traduceri pentru textele în latină, greacă şi franceză, cu excepţia unor texte scurte al căror sens rezulta clar din comentariul autorului. Traducerile sunt redate între paranteze pătrate şi sunt urmate de trimiterea la sursa din care au fost preluate. Pentru izvoarele greceşti şi latineşti, traducerile au fost preluate cel mai adesea din cele două volume de izvoare editate de Academia Română (v. supra), indicate în text prin siglele *IIR* şi *FHD*. Acolo unde nu exită nici o indicaţie, traducerea ne aparţine.

Notele autorului sunt plasate la sfârşitul lucrării, în numerotare continuă. Am adăugat câteva note în subsolul textului, acolo unde era neapărată nevoie, pentru corectarea sau actualizarea unor informaţii.

Am păstrat ordinea paragrafelor, dar am corectat numerotarea în unele locuri, unde numărul unui paragraf se repeta sau ordinea era sărită. Totodată am preferat o numerotare continuă de la prima la ultima serie, deşi în original autorul începe seria nouă, cea din 1876, cu paragraful 1. Am corectat de asemenea numerotarea notelor de subsol, nu de puţine ori greşită prin repetarea aceloraşi cifre sau prin plasarea greşită în text a trimiterii. Am operat unele corecturi mărunte în textele greceşti şi latineşti, care au suferit erori în original din pricina culegerii tipografice.

Am întocmit un sumar al cărţii, care cuprinde lista autorilor în ordinea prezentării lor în text. Ca urmare, nu am socotit necesară realizarea şi a unui indice de nume.

A.P.

De pe țărmurile Dunării noastre, un om pe atât ilustru, pe cât nenorocit, Publius Ovidius Naso, cugetând asupra vieții producerilor geniului omenesc, trimitea Romei, iubitei sale patrii, aceste dulci şi frumoase cuvinte:

Tabida consumit ferrum lapidemque vetustas;
Nullaque res maius tempore robur habet.
Scripta ferunt annos: scripsit Agamemnona nostri;
Et quisquis contra, vel simul, arma tulit.
Quis Thebas septemque duces sine carmine nosset,
Et quicquid post haec, quicquid et ante fuit?
Tantaque maiestas ore canentis eget.[1]

[„Mai tare decât timpul pe lume nu-i nimic.
Dar scrisu-nfruntă timpul: din scris pe Agamemnon
Îl ştii şi pe oştenii ce s-au luptat cu el.
De n-ar fi fost poeții, de Teba, de cei şapte,
De ce-a fost înainte şi după, cine-ar şti ?
Au pururea nevoie de-un glas de cântăreț."
trad. Teodor Naum în Publius Ovidius Naso, *Opere*, Editura Gunivas 2001, p. 1011.]

N-avea însă pe deplin dreptate acest iubit *tenerorum lusor amorum*[2], şi-n depărtarea anilor bătrânului Guttenberg putea să-i zâmbească malițios, arătând lumii litera sa de plumb, cu care nu mai se poate zice:

Scripta ferunt annos...

A trebuit să vină tipografia, ca vorbele lui Naso să fie o realitate.

Câte scrieri de mult preţ, câte fapte mari, sunt pierdute pentru noi din lipsa tipografiei, şi câtă lumină ar fi înlocuit întunerecul nestrăbătut ce domneşte peste epocile cele mai însemnate ale istoriei faptelor omeneşti!... Câte probleme au rămas nedezlegate pentru vechea istorie a noastră, pentru epoca dacă?... Care a fost limba dacilor sau a geţilor? Care au fost adevăratele hotare aborigene ale propriu-zisei Dacii? Care erau cârmuirea, legile, literele, chorografia – într-un cuvânt istoria lor toată?

Aceste probleme ar fi desluşite pentru noi, dacă scrierile bătrâne s-ar fi păstrat.

Noi ne propunem a da aici o nomenclatură de autori vechi în astă materie, ale căror scrieri sunt pierdute, poate pentru totdeauna.

§ 1. Dio

Între anii 97-117 d.Hr. a trăit *Dio*, filozof stoic, născut în Brussa Bitiniei, supranumit *Chrysostomos*. În timpul tinereţelor sale, el a călătorit mult prin Egipt şi prin alte ţări. Era un bărbat liberal: spunea *adevărul* fără frică. Din cauza aceasta, când s-a întors din călătoriile sale, el se găsi înconjurat de pericol. Împăratul Domiţian condamnase la moarte pe un amic al lui Dio. Dio ţinu discursuri publice, stigmatizând această faptă. Viaţa fiindu-i în primejdie, el fugi în Dacia, unde se făcu plugar, uda copacii şi grădinile, căra apă, şi astfel îşi procura pâinea de toată zi. După moartea lui Domiţian, armata romană se turburase; însă Dio prin un discurs public a izbutit să o liniştească, invocând memoria *vechii discipline romane*. Succesorul lui Domiţian, Nerva, rechemă pe Dio la Roma. Sub Traian, el era atât de iubit şi stimat, încât împăratul, întorcându-se de la biruinţele sale, îl punea alături cu dânsul în carul triumfal de aur, în care împăraţii poporului-rege serbau triumfurile lor. Din scrierile sale noi avem numai 80 discursuri importante.[3]

Acest Dio a scris o carte despre țara noastră: *Istoria Daciei*. Flavius Filostratul, care a trăit şi a scris pe la 230 d.Hr., face mențiune de această scriere cu mare laudă.[4]

§ 2. Strabon

Marele geograf Strabon, pe la anii 26-1 î.Hr. a scris o carte despre Tracia şi Dacia, care nu o avem.[5] *Istoria* sa în 47 de cărți este cu desăvârşire pierdută.[6]

§ 3. Appian

Appian a scris, la 147 d.Hr., în douăzeci şi patru cărți *Istoria Romanilor*. Acest mare istoric, atât de lăudat de Fotiu, a trăit sub Traian, Hadrian şi Antoninus Pius. El a ocupat funcțiuni înalte. Din istoria sa ne-a rămas numai jumătate.

Appian a scris o *istorie a Daciei*. În prefața sa la scrierile sale istorice, el însuşi ne zice aceasta:

Γετῶν τωκόπὲρ Ἴστρον οὓς Δακοὺς Ῥωμαῖοι καλοῦσιν... συγγράφω κατὰ ἔθνος ἕκαστον ὧδε μὲν ἐς βίβλους ἕκαστον τῶν ἐθνων διῄριται.[7]

[„... pe unii dintre geții de dincolo de Istru, pe care romanii îi numesc daci... Scriu în funcție de fiecare popor în parte astfel încât (lucrarea) va fi împărțită în cărți după popoare."]

Importanța acestei istorii se dovedeşte din înseşi aceste cuvinte ale lui Appian. După încredințarea ce ni se dă în Zonaras, *Istoria Daciei* se cuprindea în întreaga carte a XXII din scrierile istorice ale lui Appian.[8]

§ 4. Caninius

A fost o mare epocă, a fost o mare glorie pentru Roma şi pentru Traian biruirea lui Decebal, supunerea şi colonizarea Daciei. Pliniu cel Tânăr, amic al lui Traian, tribun al poporului, prefectul vistieriei publice, consul, guvernator al Bitiniei şi al

Pontului, comisarul Căii Emiliane şi augur, aflând despre această biruință, scria suveranului său următoarea epistolă de felicitare:

"C. Plinio Traiano
Victoriae tuae, optime Imperator, maximae, pulcherrimae, antiquissimae, et tuo nomine et reipublicae gratulor, deosque imortales precor, ut omnes cogitationes tuas tam laetus sequatur eventus, ut virtutibus tantis gloria imperii et novetur et augeatur"[9].

[„C. Plinius către Traian
Te felicit atât pe tine, preabunule împărat, cât şi statul, pentru victoria ta cea mai mare, cea mai frumoasă şi cea mai importantă şi mă rog la zeii nemuritori ca toate proiectele tale să aibă un rezultat fericit pentru ca faima imperiului să se înnoiască şi să crească datorită atâtor vituți ale tale."]

Cu dacii nu a fost uşor. Romanii se luase de gânduri. Îi numeau *afurisiți duşmani şi neam nebiruit*: ἐχθροὶ κατάρατοι Γέται, *invicta gens*[10], *indomiti Getae*[11], *Dacus asper*[12] „[neam neînvins, neîmblânziții geți, dacul cel aspru"], dacii oborâtori ai Romei: *delevit Urbem Dacus*[13] [„Dacul a distrus Cetatea"].

Era atunci în Roma un om foarte erudit, anume *Caninius*. El a scris în versuri istoria expedițiunii lui Traian în Dacia. Despre această scriere el vesti amicului său Pliniu, care îl încurajă în întreprinderea ei. Acel poem epic al romanilor este pierdut pentru noi! El descria colonizarea şi întemeierea Daciei traiane, aşezarea romanilor în țările noastre[14]. Să reproducem o parte dintr-o epistolă a lui Pliniu către amicul său Caninius:

„C. Plinius Caninio suo
Optime facis, quod *bellum Dacicum* scribere paras: nam quae tam recens, tam copiosa, tam lata, quae denique tam poetica et (quamquam in verissimis rebus) tam fabulosa materia? Dices immisa terris nova flumina, novos pontes fluminibus iniectos, insessa castris montium abrupta, pulsum regia, pulsum etiam vita,

regem nihil desperantem. Super haec, actos bis triumphos: quorum alter *ex invicta gente* primus, alter novissimus fuit..."

[„C. Plinius salută pe prietenul său Caninius

Foarte bine faci că te pregătești să scrii despre războiul dacic. Căci ce subiect poate fi mai actual, mai bogat, mai vast, în sfârșit, mai plin de poezie și mai de domeniul legendelor, deși este vorba de lucruri foarte adevărate? Vei cânta râuri noi, fluvii conduse peste câmpii, noi poduri aruncate peste fluvii, tabere așezate pe coastele abrupte ale munților, un rege alungat din reședința sa, izgonit chiar din viață, fără ca să fi pierdut niciodată nădejdea; pe lângă acestea, două triumfuri, din care unul a fost cel dintâi împotriva unui neam neînvins, iar celălalt cel din urmă." *IIR*, p. 477.]

Din această scrisoare pare că Pliniu urmase pe Traian în expedițiunea dacică. El avea o mare cunoștință de afacerile Daciei, și chiar de cele petrecute sub administrațiunea lui Decebal[15].

§ 5. Hellanicus

Istoricul *Hellanicus* (῾Ελλάνικος), care a trăit pe la 495 î.Hr., a scris o carte *Despre întemeierea neamurilor și a orașelor*: Περὶ κτίσεων ἐθνῶν καὶ πόλεων. Scrierea sa cuprindea și narațiuni despre Dacia[16]. Ea este cu desăvârșire pierdută. Ne-au rămas câteva fragmente confuze și neînsemnătoare[17]. Hellanicus citează mai multe orașe dace. Pe acest Hellanicus îl menționează și Pausanias[18].

§ 6-9. Agretas, Agathon, Ctesipus, Timonax

Acești istorici (᾽Αγρέτας, ᾽Αγάθων, Κτήσιππος, Τεμόναξ) au scris și ei istoria locală a Daciei. Epocile în care au trăit ne sunt necunoscute. Din scrierile lor nu ne-a rămas nimica. Abia cunoaștem de existența lor și de materia despre care au scris, prin mărturiile lui Ștefan din Bizanț, Suidas, Arpocration și Ateneu. Scrierile lor purtau titlul generic, confuz, ce se da de autorii greci țărilor de dincoace de Dunăre și spre nord: Σκυθικὰ, adică *Istoria Sciției*[19].

§ 10-13. Pisander, Parmenion, Dexippus, Hecateu

Aceşti scriitori au scris şi ei despre Dacia, precum se vede din citaţiunile lui Ştefan Bizantinul. *Dexippus* a scris o cronică (Χρονικὸν), în care citează mai multe oraşe la cartea XII. Hecateu a scris o carte ce avea titlul *Europa* (Εὐρώπη)[20]. Acest Hecateu trebuie să fie acelaşi pe care îl menţionează Diogene Laerţiu[21]. Pisandru nu poate fi confundat cu Pisandru poetul citat de Pausanias[22]. Hecateu este Hecateul din Milet, citat de mai multe ori de Pausanias[23]. El a trăit în vremea lui Darius. Herodot l-a imitat[24] şi îl citează de mai multe ori[25].

§ 14. Ctesias

La anii 416 î.Hr. a trăit istoricul Ctesias[26]. El a scris între altele *Istoria Persiei şi a Indiei* (Περσικὰ καὶ Ἰνδικὰ), de care avem foarte puţine şi ciuntate fragmente[27]. Această istorie în unele părţi ale ei era importantă pentru topografia şi istoria Daciei. Ctesias în cărţile VII, VIII, X, XI, XII şi XIII ale istoriei persice, scrisă în 23 de cărţi, după mărturia lui Fotiu care a citit-o[28], ne descria, precum se vede chiar din câteva fragmente[29], expediţiunea lui Darius în Dacia noastră, în Sciţia, cu o armată de 800.000 de oameni; ne zicea că numele fratelui regilor sciţilor de-atunci era Massa-Geta, că regele sciţilor se numea Scitarba; cum a trecut Darius peste Bosfor şi peste Dunărea noastră pe poduri făcute de el; cum a străbătut şi pe unde a umblat pe pământul nostru în ţara de jos a Moldovei, între Dunăre, Chitila şi Nistru; căci, după cum ne zice marele istoric Gibbon: „în Moldova regele Darius a primit de la regele sciţilor un şoarec, o broască, o vrabie şi cinci săgeţi, alegorie care ne înfăţişează o imagine îngrozitoare"[30]. Fotiu, care a citit istoria lui Ctesias, ne zice că între Herodot şi el este mare divergenţă[31].

§ 15. Publius Ovidius Naso

Ovidiu, exilat din ordinul împăratului Augustus pentru că a iubit, la anul 9 d.Hr., la cetatea Tomi situată la gurile Dunării[32], unde a stat opt ani până a murit la anii 17 d.Hr., a învăţat limba

dacilor şi a scris o carte în limba dacă. Aceste informaţii ni se dau de către însuşi Ovidiu. Să ascultăm frumoasele sale versuri.

El se plânge că a uitat limba sa, că a învăţat şi că scrie în limba getică:

> Saepe aliquod verbum quaero, nomenque locumque:
> Nec quisquam est a quo certior esse queam.
> Dicere saepe aliquid conanti, turpe fateri,
> Verba mihi desunt: didicique loqui.
> Threicio Scythicoque fere circumsonor ore,
> Et videor *geticis scribere posse modis*.
> Crede mihi, timeo ne sint immista Latinis,
> Inque meis scriptis Pontica verba legas...[33]
>
> [„Adesea întreb despre vreo vorbă de un nume sau loc,
> dar nu-i nimeni care să mă poată lămuri.
> Când încerc să spun ceva, deseori îmi lipsesc cuvintele;
> mi-e ruşine s-o mărturisesc - m-am dezvăţat să vorbesc.
> În jurul meu glăsuiesc aproape numai guri tracice şi scitice.
> Îmi pare că aş putea scrie în versuri getice.
> Crede-mă, mi-e teamă că s-au strecurat printre cele latineşti." *IIR*, p. 291.]

Limba getică este o limbă grosolană, ne zice el:

> Inter inhumanae nomina barbariae[34],
>
> [„Între populaţii necivilizate, cu nume barbare." *IIR*, p. 281.]

nedemnă de limba lui Ovidiu:

> Quam non ingenio nomina digna meo![35]
>
> [„Nume atât de nedemne de a fi pomenite de talentul meu." *IIR*, p. 283.]

Prin tot poporul getic nu se află un singur om, care la nevoie să ştie a exprima latineşte cel puţin lucrurile cele mai de trebuinţă:

Unus in hoc populo nemo est, qui forte latine
Quaelibet e medio reddere verba queat.[36]

[„În această mulţime nu-i nimeni care întâmplător să ştie latineşte
şi care să poată rosti măcar câteva cuvinte." *IIR*, p. 301.]

Apoi Ovidiu se plânge că el, poet roman, este nevoit a vorbi limba sarmată! Şi mărturiseşte, cu ruşinea sa, că cuvintele latineşti îi vin greu în memorie din cauza unei lungi neîntrebuinţări; că în cartea sa s-au strecurat multe cuvinte barbare:

Ille ego Romanus vates, ignoscite, Musae
Sarmatico cogor plurima more loqui.
En pudet, et fateor; iam desuetudine longa
Vix subeunt ipsi verba Latina mihi.[37]

[„Chiar eu, poet roman - iertaţi-mă Muzelor! -
sunt silit să vorbesc de cele mai mule ori după obiceiul sarmatic.
Iată, mi-e ruşine, dar mărturisesc: din cauza dezobişnuinţei îndelungate,
chiar mie îmi vin greu în minte cuvintele latine." *IIR*, p. 301.]

Eu sunt barbar aici, zice nenorocitul Ovidiu, *pentru că nimeni nu mă înţelege*, şi geţii stupizi râd de cuvintele latine:

Barbarus hic ego sum, quia non intelligitur ulli;
Et rident stolidi verba latina Getae!...[38]

[„Eu sunt aici barbarul, căci nu sunt înţeles de nimeni:

când aud cuvinte latineşti, geţii râd prosteşte..." *IIR*, p. 305.]

Trecuseră trei ani de exil[39], Ovidiu este silit să înveţe limba *getică*. El ştie să vorbească acum limba getă şi sarmată!

Ipse mihi videor iam dedidicisse Latine
Iam didici Getice Sarmaticeque loqui.[40]

[„Eu însumi am impresia că m-am dezvăţat de limba latină
căci am învăţat să vorbesc limba getică şi sarmatică." *IIR*, p. 307.]

După patru ani de exil, Ovidiu îmbătrânea, ajunsese la etatea de 56 ani (Pont. I. 2). El ne zice acum că înşişi geţilor li se făcuse milă de nenorocirile lui:

Nulla Getis toto gens est truculentior orbe:
Sed tamen hi nostris ingemuere malis.[41]

[„Nu este în toată lumea un neam mai sălbatic decât geţii;
totuşi şi ei au plâns la suferinţele mele." *IIR*, p. 319.]

El se pune în corespondenţă, în relaţiune cu regele Cotys, ale cărui poezii făceau onoare geţilor:

Ad vatem orantia brachia tendo...[42]

[„Întind braţele rugătoare către tine, ca poet către poet." *IIR*, p. 321.]

El scrie amicului său Maximus Cota la Roma că geţii îl cunosc prin naraţiunile sale, că el le-a vorbit despre credinţa ce-i păstrează, căci - adaugă Ovidiu - *acum ştiu să vorbesc limba getică şi sarmatică*:

Cumque ego de vestra nuper probitate referrem,
Nam didici Getice Sarmaticeque loqui.[43]

["Când, odată, le vorbeam despre cinstea voastră,
căci am învățat să vorbesc limba getică și sarmatică." *IIR*, p. 323.]

El acum frecventează adunările poporului getic; într-o zi, un bătrân îi narează o istorie getică despre doi amici, care-i dovedește că amiciția domnește și în inimile cele mai barbare[44].

Geții cu pletele lungi, netunșii geți, „intonsi Getae"[45], nu mai erau acum străini pentru Ovidiu; el le făcea confidențele sale; el căpătă între geți o mare reputațiune:

Quae sit mea fama require –

[„... întreabă care e renumele meu" *IIR*, p. 333.]

scria el lui Graecinus –; Ovidiu e iubit de toată lumea; tomitanii, prin decrete solemne, îi adresează laude și îl scutesc de toate dările *prin acte publice*. Toate orașele getice vecine îi dau aceleași privilegii:

...Tomitae me
Respectu cupiunt hic tamen esse sui.
Nec mihi credideris: exstant decreta, quibus nos
Laudat, et immunes publica cera facit...
Proxima dant nobis oppida munus idem...[46]

[„... tomitanii...
dar, pentru interesul lor, ei doresc să rămân aici.
Poți să nu mă crezi: există decrete în care
sunt lăudat și e o tăbliță de ceară care mă scutește de sarcini.
... și cetățile vecine îmi acordă un privilegiu asemănător."
IIR, p. 333.]

Ovidiu era acum de şase ani deşțărat la geți (Pont. IV. § X), când a compus un poem în lauda lui Augustus, în limba getică, adaptând măsurile prozodiei latine la versurile getice:

... Getico scripsi sermone libellum,
Structaque sunt nostris barbara verba modis.

[„... am scris o cărțulie în limba getică,
în care cuvintele barbare au fost aşezate după ritmul versurilor noastre." (Pont. IV, 13, 19-20) *IIR*, p. 337.]

El plăcea geților şi aceste popoare îl numeau poetul lor:

Et placui, gratare mihi, coepique poetae
Inter inhumanos nomen habere Getas.

[„Le-au plăcut - felicită-mă - şi am început să am
faimă de poet între neomenoşii geți barbari." (Pont. IV, 13, 21-22) *IIR*, p. 337.]

Poemul dacic al lui Ovidiu lăuda pe Caesar Augustus! Vorbea despre nemurirea sufletului, lăuda pe Livia, pe Tiberiu, pe Germanicus şi pe Drusus. Când Ovidiu citi în adunarea publică a dacilor şi în limba lor acest poem, toți barbarii au mişcat capetele lor, gurile lor şi tolbele pline de săgeți, făcând un mare murmur de aprobare:

Haec ubi non patria perlegi scripta Camoena,
Venit et ad digitos ultima charta meos;
Et caput, et plenas omnes movere pharetras;
Et longum getico murmur in ore fuit[47].

[„Când am terminat de citit aceste versuri inspirate de o muză străină,
când sfârşitul hârtiei a trecut prin degetele mele,
toți au dat din cap şi şi-au mişcat tolbele pline:

un murmur lung s-a auzit din gura geților." *IIR*, p. 337-339]

Ovidiu a adresat multe versuri geților, mulțumindu-le în limba lor pentru buna ospitalitate. Geții i-au dat o coroană sacră ca semn de stimă publică:

Tempora sacrata mea sunt velata corona
Publicus invito quam favor imposuit.[48]

[„Tâmplele mele au fost încununate de o coroană sfințită, care mi-a fost impusă de favoarea publicului, deși eu nu am vrut-o." *IIR*, p. 339]

Ce au devenit aceste poeme ale lui Ovidiu? Câtă lumină ar fi revărsat ele asupra istoriei dace, asupra limbii, asupra a tot ce se atinge de Dacia noastră? Ele sunt pierdute pentru totdeauna și numai din scrierile latine ale ilustrului lor autor noi ne informăm că ele au existat.

§ 16. Tacitus

Caius Cornelius Tacitus, principele istoricilor, iubit și de predilecție autor al împăratului Marcus Claudius Tacitus[49], precum Homer a fost iubit lui Alexandru[50], acest mare om și mare istoric, care va trăi printre secoli, în veci iubit și admirat[51], acest mare văzător al omenirii[52], Tacit în fine, în care găsim totdeauna *doctrina civilă și rațiunea de stat*, a scris mult despre Dacia noastră; dar din *Analele* sale, care alcătuiau șaisprezece cărți, ne lipsește o parte din cartea V, apoi cinci cărți întregi începând de la VI până la XI și o mare parte din cartea XVI. Din *Istoriile* sale, care erau scrise în douăzeci de cărți, ne-au mai rămas *abia cinci*!

Tacit trăi pe la 55 - 134 d.Hr. Îndeobște se crede că el trebuie să fi scris istoria împăraților Nerva și *Traian*, despre care făgăduiește în *Istoriile* sale, și de bună seamă că în aceeași scriere expedițiunea în Dacia cuprindea paginele cele mai frumoase.

„Păstrez, zice el - pentru bătrânețele mele, să scriu *istoria domniei divului Nerva și a lui Traian;* timpi fericiți și rari, în care poți gândi cu libertate și poți spune ce gândești!" „Quod si vita suppeditet, principatum divi Nervae et *imperium Traiani*, uberiorem securioremque materiam, senectuti seposui, rara temporum felicitate, ubi sentire quae velis, et quae sentias dicere licet."[53]

Tacit, făcând tabloul epocilor cuprinse în *Istoriile* sale, ne zice:

„Opus aggredior casibus, atrox praeliis, discors seditionibus, ipsa etiam pace saevum, quattuor principes ferro interempti, trina bella civilia, plura externa, ac plerumque permixta, prosperae in Oriente, adversae in Occidente res, turbatum Illyricum; Galliae nutantes, perdomita Britannia et statim missa; coortae in nos Sarmatarum ac Suevorum gentes; *nobilitatus cladibus mutuis Dacus.*"[54]

[„Mă apuc de o lucrare (plină) de dezastre, înspăimântătoare prin războaie, înverșunată prin revolte și groaznică chiar și în timp de pace; patru împărați uciși de sabie; trei războaie civile, mai multe externe, cea mai mare parte amestecate, succese în răsărit, insuccese în apus; Illyricum agitat, Galiile șovăielnice, Britania supusă și imediat apoi abandonată, neamurile sarmaților și ale suebilor ridicate împotriva noastră; *dacul devenit celebru prin înfrângeri de ambele părți.*"]

Acest pasaj ne dovedește că Tacit chiar în *Istorii* a scris mult despre Dacia. Dar în cărțile lor, câte ni s-au păstrat, numai în două rânduri ni se vorbește despre daci în puține, foarte puține cuvinte:

1. În cartea III *Historiarum*, cap. XLVI, Tacit ne zice numai: „Dacii, îndrăznind din cauza plecării armatei în Moesia, iarăși s-au mișcat".

> Mota et *Dacorum gens* numquam fida, tunc sine metu abducto a Moesia exercitu...
>
> [„S-au mișcat și dacii, un neam care nu era niciodată de bună credință, iar atunci și fără frică, deoarece fusese luată armata din Moesia." *IIR*, p. 493.]

2. În cartea IV *Historiarum*, cap. LIV, ne mai zice:

„Auzirea despre moartea lui Vitellius fu cauza unui nou război. Civilis năvăli asupra romanilor, şi legiunile viteliene preferau domnia străinului decât a lui Vespasian. Galii îşi reluaseră bărbăţia, căci se auzi că sarmaţii şi dacii înconjuraseră taberele din Moesia şi Pannonia."

Galli sustulerant animos, vulgato rumore *a Sarmatis Dacisque Moesica* ac Pannonica hiberna circumsideri...

[„Galli prinseseră curaj, căci se răspândise zvonul că taberele de iarnă din *Moesia* şi Panonia erau înconjurate *de sarmaţi şi de daci*." *IIR*, p. 496.]

Afară de acestea mai aflăm un mic pasaj *despre daci* în cartea lui Tacit despre Germania, unde ni se zice că *„Germania se desparte despre sarmaţi şi despre daci printr-o neîncredere reciprocă* şi prin munţii Carpaţi!..."

Germania a *Sarmatis Dacisque mutuo metu* aut montibus *separatur*.[55]

[„Germania *este separată de sarmaţi şi de daci prin teama pe care o au unii faţă de alţii* sau prin munţi." *IIR*, p. 487.]

Am reprodus aceste pasaje, unde Tacit vorbeşte despre Dacia. Opunându-le cuvintelor sale din *Historiar.* libr. 1 § 2, unde marele istoric ne spune că a scris, între altele, evenimentele care *au ilustrat pe daci* prin biruinţele sau învingerile lor, ne lămurim că tocmai cărţile sale care s-au pierdut tratau despre Dacia.[56]

§ 17. Alexandru cel Mare

Împăratul Alexandru cel Mare a fost, după Darius şi Filip, al treilea suveran străbătut în Dacia, căci expediţiunea egipteanului Sesostris, despre care vorbeşte Herodot[57], se referă la o epocă prea

depărtată ca să i se poată acorda un grad de certitudine. El s-a luptat mai întâi dincolo şi apoi dincoace de Istru, în ţara de jos a Moldovei, la 332 î.Hr. El avu de mare glorie să bată pe geţi şi să treacă prin ţara noastră. Dar despre această expediţiune a sa avem puţine detalii, câte ni s-au păstrat de la Arrian, de la Quintus Curtius şi de la Plutarh[58]. Numele lui *Alexandru Macedon,* în gura poporului nostru e vestit, şi deja din vechime istoria lui se vorbea prin ţară, precum ne spun letopiseţele noastre[59].

Alexandru a fost nu numai împărat mare, dar şi scriitor. Noi avem de regretat *Epistolele* sale ('Επιστολαὶ), căci acest mare căpitan avea obiceiul să scrie toate împrejurările, toate biruinţele sale, toate evenimentele şi îndeletnicirile vieţii, precum mărturiseşte Plutarh, care a văzut şi a citit acele epistole. Desigur că ele cuprindeau pagini importante despre expediţiunea în Dacia[60], în această ţară de voinici, unde l-a dus nu pofta de a cuceri, dar gloria de-a fi călcat pe pământul geţilor, *neam neînvins şi neatârnat*[61]; gloria de a fi trecut peste apele Dunării, peste *Istru,* a cărui apă în vechime, împreună cu apă din Nil, se păstra în vase de aur prin vistieriile împăraţilor, cu odoarele preţioase, ca semn de suveranitate şi putere, după cum ne atestă bătrânul Plutarh[62].

Mai avem de jelit pierderea cărţii celei mari a expediţiunilor lui Alexandru, intitulate *Efemeridele împărăteşti* ('Εφημερίδες βασίλειοι). Marele împărat rânduise doi oameni de arme şi de geniu, doi fruntaşi de minte şi de paloş, pe *Eumenide Candiotul* şi pe *Diodat Erythreul,* ca să ţină sub priveghere a sa un jurnal, în care se trecea zi cu zi, cu rânduială şi pe larg toate faptele, bătăliile şi mişcările lui Alexandru. Plutarh a avut fericirea să apuce acest monument, pe care *„tabida vetustas"* ni l-a răpit pentru todeauna[63]. Arrian l-a citit şi el[64].

§ 18-38. Istoricii lui Alexandru

Alexandru a avut o pleiadă de istorici celebri, care au descris faptele sale, ţările prin care a trecut, neamurile pe care le-a bătut şi prin care a stat. Cei mai mulţi din ei, mai toţi, au văzut cu ochii toate faptele, căci îl urmau pretutindeni. Istoricii care au scris despre acestea, prin urmare şi despre expediţiunea în Dacia, sunt:

Clitarchos, Polictet, Onesicritos, Antigenes, Ister, Aristobulos, Chares camaraşul său ('Εισατγελεύς), *Ptolemeu, Anticlid, Philo Thebanul, Philippos Theagelensul, Hecateu de la Eretria, Philippos din Chalcedona, Duris Samiotul.* Plutarh i-a citit pe toţi[65]. Mai vine apoi *Aristoxenes,* care a scris 'Υπομνήματα περὶ 'Αλεξάνδρου[66] [„Amintiri despre Alexandru"], *Heraclides*[67], *Calisthenes*[68], *Eratosthenes*[69], *Dinon*[70], *Potamon Lesbanul* şi *Sotion*[71].

Şi scrierile acestea sunt toate pierdute.

§ 39. Quintus Curtius

Acest istoric a trăit în al doilea secol d.Hr. El a compus o scriere importantă: *De rebus gestis Alexandri Magni* [„Despre faptele lui Alexandru cel Mare"], în 10 cărţi. Apropiat mai mult de Antichitate, având sub ochi sute de scrieri care nu mai există, Curtius ar fi pentru istoria noastră o fântână de mult preţ. Dar din scrierea sa s-a pierdut şi ne lipsesc cu totul cărţile I şi II, tocmai acelea în care se vorbea despre expediţiunea lui Alexandru la Dunăre contra tribalilor vecini, apoi contra geţilor. Cu toate suplementele lui Freinshemiu, eruditul bibliotecar al Cristinei, regina Suediei, născut la Ulm la 1608 şi care a scris pe la 1640[72], cartea lui Curtius, unde se vorbea despre Dacia şi de afacerile şi luptele lui Filip şi ale lui Alexandru cu geţii, nu există[73].

§ 40. Criton

Acest istoric foarte vechi, care nu trebuie confundat nici cu discipolul şi amicul lui Socrate, nici cu celebrul medic al împăratului Traian, de acest nume[74], a scris multe scrieri istorice. [1] *Criton* era din oraşul Macedoniei Pieria. El a scris cinci istorii voluminoase sub titlul: Pallenica, Persica, despre Macedonia şi *Getica* (Γετικὰ), adică *Istoria Geţiei* sau a Daciei noastre[75].

---

[1] Pare să fie vorba totuşi de unul şi acelaşi Criton, medicul lui Traian, despre care se vorbeşte şi la § 130.

§ 41-45. Scymnos, Ephoros, Demetrios, Memnon

Scymons, Chiotul, geograf şi poet, a scris o carte de geografie (Περιήγησις) în versuri iambice. El a trăit un secol î.Hr. la curtea lui Nicomed III, regele Bitiniei, către care a şi dedicat cartea sa.

Din ea nu ne mai rămân decât puţine şi foarte mici fragmente, care s-au tipărit de Hoeschelius în Augusta la 1600 şi mai ales de Hudson în colecţiunea sa[76]. Din aceste fragmente se dovedeşte că topografia lui Scymnos era de mare interes pentru noi.

Aflăm prin ele chiar câteva oraşe de dincolo şi dincoace de Dunăre.

Astfel:

„*Callatis* sau *Calatis*, oraş, colonie de heracleoţi, fondată când Amintas împărăţea în Macedonia, adică la anii 507 î.Hr."[77]

Apoi:

„*Tomi*, colonie de milesieni, locuită jur-împrejur de sciţi, adică, precum Ovidiu scrie, de geţi, sciţi, sarmaţi."

Apoi:

„Oraşul *Istria*, numit astfel de pe Istru; zidit de milesieni *când oştile sciţilor au trecut în Asia gonind oastea cimerienilor de la Bospor*."

În aceste fragmente ale lui Scymnos găsim apele noastre: Ister (Dunărea), Tiras (Dnistru, Nistru), Ipanis (Bug), Boristhenes (Dnieper, Nipru) şi neamuri locuitoare pe malurile Dunării: pe *carpizi, aratori, neuruţi*. Scymnos mai zice despre sauromaţi, *iazomaţi* (᾿Ιαζομάται), sauromaţi, şi ne citează pe doi scriitori vechi, Ephoros (῎Εφορος) şi Demetrios (Δημήτριος), care au scris despre neamurile vecine Dunării[78].

Toate aceste bucăţi dintr-o operă importantă ce se oferea de autorul ei regelui său, ne fac să regretăm mult pierderea scrierii Περιήγησις, care ne-ar fi fost de mare utilitate[79].

Să ne fie permis a reveni aici, cam în digresiune, asupra oraşului *Calatis* la Scymnos.

Ştefan Bizantinul ne spune că Κάλατις este un oraş mic pe litoralul Mării Negre. Fotiu citează pe un geograf *Memnon*, care zice că a fost un război din partea *bizantinilor* şi contra *istrianilor* pentru comerţul de la *Tomi*, în vecinătate cu *calateni*, şi pe care calatenii vroiau să-l declare monopol[80].

Franz Gotofred ne arată o monedă pe care stau două figuri călărețe (Castor și Pollux) cu legenda: Καλλατιανῶν, iar pe cealaltă parte figura Cererei[81].

Un alt autor vechi din Alexandria, *Oros* (ʼΩρος), ne vorbește, într-un singur fragment ce ne-a rămas din scrierile sale, despre acest oraș Κάλλατις că se numește astfel după numele unui lac (λίμης) ce se află acolo, care lac *Memnon*, în pasajul citat de Fotiu, îl califică de fluviu (ποταμὸς)[82]. *Oros* a scris despre țările noastre în cărțile sale ʼΕθνικὰ[83].

Este probabil că orașul nostru *Galați* e o colonie din străvechiul oraș de dincolo de Dunăre *Calatis*, venită aici din cauza bătăii ce au suferit calatienii de la bizantini.

La 1837 se găsiră aproape la Galați multe monezi cu legende, unele Καλλατιάων și altele ΓΑΛΑΤΙ[84].

§ 46. Anaximenes din Lampsacos

Anaximenes din Lampsacos, profesor de istorie al lui Alexandru cel Mare și care a urmat pe gloriosul său elev în toate expedițiunile sale[85], a scris o carte despre toate faptele și războaiele lui Filip și ale lui Alexandru. El a mai scris în 12 cărți o istorie generală de la zidirea neamului omenesc, relatând toate faptele elenilor și ale barbarilor, descriind țările și obiceiurile lor[86]. Nici un rând nu se mai vede din aceasta.

§ 47. Alexandru

Acest Alexandru, citat de Ștefan Bizantinul de mai multe ori, a scris Carica, Lybica, un Periplu, Paphlagonica, Phrygiaca, Syriaca și *despre Marea Neagră*, περὶ τοῦ Εὐξείνου πόντου, descriind neamurile sciților, vecini cu Pontul Euxin. Într-un fragment al său ce ni s-a păstrat, el citează pe un neam scitic *Iami* (ʼΙάμοι), locuind pe aproape de Marea Neagră[87], și pe *Abii* (῎Αβιοι) de asemenea neam scitic locuind pe malurile unui fluviu *Abenus* (ʼΑβαινὸς)[88], neam despre care vorbește și Homer[89] și pe care Eschil în *Prometeu eliberat* îl numește *Gabii* (Γαβίους)[90].

§ 48. Anacharsis

La 591 î.Hr. a trăit faimosul Anacharsis, fiul lui Gnarus, regele sciţilor. Istoria lui o ştim de la scriitori atenieni. Noi vom nota aici că sciţii chiar în epoca lui Herodot, adică cu cinci secole î.Hr., ocupau încă aproape toată România actuală, de unde provine ceea ce ne spune fragmentul lui Hesychius că „atenienii numesc *hainele sciţilor* şi acoperămintele altarelor lor *istrianide*"[91].

Acest Anacharsis, dorind să înveţe înţelepciunea elenă, a mers în Ellada unde a făcut cunoştinţa lui Solon, şi de la dânsul a învăţat ştiinţa administraţiunii şi religia elenilor. Când s-a întors înapoi în patria sa, domnea fratele său *Caduidus*, care văzând că Anacharsis încearcă să introducă o reformă în cultul şi în treburile sciţilor, l-a ucis.

Anacharsis a scris mai multe *Epistole*, şi mai ales *un poem în opt sute de versuri eroice, în care descria obiceiurile şi legile sciţilor*[92].

Dar din acest poem, atât de important, atât de monumental, nu ne-a rămas nimic. Numai din epistolele lui Anacharsis avem IX, şi acestea de o materie străină pentru noi, care s-au tipărit în Venţia la 1499 în colecţia Epistolografilor greci[93].

§ 49. Traian

M. Ulpius Traianus, biruitorul lui Decebal şi colonizatorul *Daciei Traiane, a scris* - cum a scris şi Caesar - *în mai multe cărţi, istoria campaniilor sale în Dacia* din 101-103, 105-106 d.Hr., sub titlul de *Dacica*. Abia o singură frază ne-a rămas din toate acestea, o singură frază citată de Priscianus, gramatic latin din secolul VI, care ţinea la Constantinopol o şcoală renumită şi care a citit cărţile lui Traian: *Traianus in I Dacicorum*[94]...

Pierderea acestei scrieri *despre Dacia* a fondatorului Daciei, care a stat în două rânduri mai bine de patru ani aici, întemeind puterea şi civilizaţiunea romană, dând instituţii, ridicând monumente, oraşe, cetăţi, organizând armate; pierderea acestei scrieri, în care noi am fi aflat Dacia întreagă cu trecutul ei, cu oamenii ei, cu istoria şi cu topografia ei antică, este o pierdere amară pentru literele şi istoria noastră.

§ 50-53. Istoricii lui Traian (Marius Maximus, Fabius Marcellinus, Aurelius Verus, Statius Valens)

Aelius Spartianus şi Aelius Lampridius, istorici latini din sec. IV, citează patru autori care au scris pe larg viaţa şi faptele împăratului Traian: *Marius Maximus, Fabius Marcellinus, Aurelius Verus* şi *Statius Valens*):

„Marius Maximus, Fabius Marcellinus, Aurelius Verus, Statius Valens, *omnem Traiani vitam in litteras miserunt*"[95].

[„Marius Maximus, Fabius Marcellinus, Aurelius Verus, Statius Valens, *au transpus în scrieri viaţa lui Traian.*"]

Aceşti autori, cu totul pierduţi, fără nici o îndoială descriau cu amănunte expediţiunea în Dacia şi colonizarea; o expediţiune atât de colosală, atât de glorioasă şi atât de îmbucurătoare pentru *Roma apăsată de daci şi tributară dacilor*[96], încât romanii nu-şi găseau locul de veselie, sărbătorind biruinţa lui Traian în curs de 123 zile în care timp poporul-rege a jertfit în lupte de gladiatori 10.000 de captivi şi a făcut vânători la care căzură 11.000 de fiare sălbatice[97]:

„tant dut coûter de peine
Le long enfantement de la grandeur Romaine!"

[„Grea se vădise povara temeiului ginţii romane!"
Vergiliu, *Eneida*, I, 28, trad. Dan Sluşanschi, Editura Paideia, 2000.]

§ 54. Edictul lui Traian (Edictum Traiani)

Împăratul Traian, după ce a bătut pe daci şi a redus Dacia în provincie romană, a publicat un edict (*edictum*), prin care da seamă de toate operaţiunile sale în Dacia şi expunea bugetul cheltuielilor cât a costat pe poporul-rege această expediţiune plină de glorie, punându-le în comparaţiune cu cheltuielile cât costase expediţiunea cea ruşinoasă a lui Domiţian[98].

§ 55-56. Octavius Augustus, Marcus Antonius

Marele împărat, marele organizator şi profundul politic (anno 43 d.Hr.), care a avut fericirea să vadă meritatul sfârşit al trădătorilor lui Iulius Caesar[99] şi să reintroducă în armată vechea disciplină şi credinţa romană[100], avusese a face mult cu Dacia noastră. Suetoniu citează pe un istoric *M. Antonius*, ale cărui scrieri sunt cu desăvârşire pierdute, şi ne spune că Octavius ceruse de soţ pentru fiica sa Iulia pe Cotizo, regele geţilor, şi că totodată el voia să ia de nevastă pe fiica acestui rege:

„M. Antonius scribit despondisse Iuliam *Cotisoni, getarum regi,* quo tempore sibi quoque invicem filiam regis in matrimonium petisset"[101].

[„M. Antonius scrie că [August] a făgăduit-o pe Iulia lui *Cotizo, regele geţilor,* şi că tot atunci a cerut, în schimb, în căsătorie, chiar pentru el pe fiica regelui." *IIR*, p. 517.]

Istoria ne mai spune că Augustus a pus o stavilă la năvălirile dacilor şi că într-o bătălie trei domni ai dacilor şi nenumăraţi ostaşi ai lor au rămas pe câmpul de luptă:

„coercuit et dacorum incursiones tribus eorum ducibus cum magna copia caesis"[102].

[„A reprimat şi incursiunile dacilor, fiind omorâţi trei şefi de ai lor cu multă armată." *IIR*, p. 515.]

Ca să oprească năvălirile dacilor, Augustus aşezase tabere permanente (*castra stativa*) pe malurile Dunării spre a păzi hotarele şi o flotă puternică ocupa statornic apele Istrului[103].

Încă sub Iulius Caesar, după cucerirea Spaniei, se pregătea o expediţiune contra dacilor. Atunci domnea peste ei regele Berebistu. Caesar încredinţase această expediţiune nepotului său Octa-

vius Augustus, viitorul împărat, expediindu-l înainte să-l aştepte la Apollonia[104].

Toate neamurile sciţilor, uimite de puterea lui Augustus, i-au trimis în două rânduri soli pentru a dobândi amicia sa şi a poporului roman[105].

Acest dar mare împărat, care s-a ocupat atât de mult cu Dacia, înainte şi după ce a domnit, a scris cu de-amănuntul *Istoria vieţii sale*, în treisprezece cărţi: „de vita sua tredecim libris exposuit"[106], precum ne încredinţează Plutarh[107] şi Appian[108], care amândoi au citit-o. Fără îndoială că în această autobiografie se vorbea multe şi despre Dacia.

§ 57. Trogus Pompeius

Trogus Pompeius, la anul 28 î.Hr.[109], a fost autorul unei istorii universale sub titlul: *Historiae Philippicae et totius mundi origines et terrae situs*, în 44 de volume, în care a scris mult şi pe larg despre *sciţi, geţi, traci*[110]. Chiar din Iustinus, care a prescurtat pe acest istoric, se vede întinsul plan conceput de Trogus Pompeius. Iustinus zice:

„Pompeius *herculea audacia* orbem terrarum adgressus videri debet, cuius libris omnium saeculorum, regum, nationum, populorumque res gestae continentur. Et quae historici Graecorum prout commodum cuique fuit, inter sese gregatim occuparunt, omissis, quae sine fructu erant, ea *omnia* Pompeius divisa temporibus, et serie rerum digesta composuit. Horum igitur *quattuor et quadraginta voluminum* (nam totidem edidit) per otium, quo in Urbe versabar, cognitione quaeque dignissima excerpsi"[111].

[„Pompeius, care s-a apucat de tot pământul, trebuie să ni se pară de o *îndrăzneală herculeană;* cartea lui conţine istoria tuturor veacurilor, tuturor regilor, tuturor neamurilor şi a tuturor popoarelor. Şi *toate* acestea, de care s-au ocupat istoricii greci în bună înţelegere, fiecare după cum a crezut de cuviinţă, lăsând deoparte cele care erau fără un profit, Pompei le-a compus împărţite pe epoci şi ordonate după înlănţuirea faptelor. Aşadar, din aceste 44

de volume (căci atâtea a publicat), eu am extras ceea ce era mai demn de cunoscut, în timpul vacanței pe care o petreceam la Roma."]

Din aceste 44 de volume Iustinus a făcut în reducțiune un mic și foarte sinoptic rezumat.

Din cărticica a II-a a lui Iustinus se vede întinsa scară la care Trogus scrisese istoria, faptele și țara *sciților*, nume generic, în care se cuprindea și teritoriul Daciei. Următoarele cuvinte ne dau măsura scrierii:

„*In relatione rerum a Scythis gestarum*, quae satis amplae magnificaeque fuerunt, principium ab origine repetendum est. *Non enim minus illustria initia, quam imperium habuere*: nec virorum imperio magis quam feminarum virtutibus claruere. Scytharum gens antiquissima semper habita: quamquam inter Scythos et Aegyptios diu contentio de generis vetustate fuit.[112]"

[„*În relatarea faptelor de vitejie ale Sciților*, care au fost destul de ample și de mărețe, trebuie să începem expunerea de la origini. *Începuturile lor au fost la fel de strălucite precum stăpânirea lor* și au devenit vestiți atât prin puterea bărbaților cât și prin cea a femeilor. Neamul sciților a fost întotdeauna considerat cel mai vechi, deși între sciți și egipteni a existat multă vreme o dispută cu privire la vechimea neamului."]

§ 58-59. Diodor din Sicilia, Polibiu

Diodor din Sicilia a trăit pe la anii 20 î.Hr., contemporan lui Iulius Caesar și lui Augustus. După un studiu de 30 de ani și după călătorii multe și primejdioase în Europa și Asia, el se statornici la Roma și acolo a scris o Istorie Universală sub titlul de *Biblioteca Istorică* (Βιβλιοθήκη Ἱστορική) în 40 de cărți, din care șase cuprindeau faptele anterioare războiului troian și mitologia, și din acestea trei tratau despre arheologia barbarilor și trei despre arheologia elenilor. Cele unsprezece următoare narau faptele de la războiul Troiei până la moartea lui Alexandru cel Mare; iar celelalte 23

cuprindeau faptele istorice până la expediţiunea romanilor contra celţilor, când Iulius Caesar a întins stăpânirea Romei până în insulele Britanice[113].

Dar din aceste 40 de cărţi ale lui Diodor ne lipsesc cărţile VI, VII, VIII, IX, X, şi de la XXI până la XL, căci din ele nu avem decât câteva mici fragmente. În una din aceste cărţi, şi anume în cartea XXI, se descria expediţiunea lui Lisimach, regele tracilor, unul din moştenitorii lui Alexandru cel Mare[114], contra geţilor şi a regelui lor Dromichete, şi petrecerea lui Lisimach în Geţia, după cum ni se dovedeşte dintr-un mic fragment din această carte, din care mai rezultă că geţii erau traci şi că geţii beau *vinul în pahare de lemn şi de corn*: ποτηρίοις κερατίνοις καὶ ξυλίνοις καθάπερ ἦν ἔθος τοῖς Γέταις[115].

Din Diodor ne mai lipsesc din cartea XVII douăzeci şi cinci capitole, unde se descria, între altele, expediţiunea lui Alexandru cel Mare în Dacia[116].

Polibiu[117] a scris şi el o istorie universală tot în 40 de cărţi, numind-o Ἱστορία καθολική. Din ea noi avem numai 5 cărţi şi câteva fragmente difuze din celelalte. Polibiu ne spune singur că în istoria sa el se ocupase de ţările noastre vecine Dunării, de relaţiunile macedonilor cu geţii[118]. Suidas citează un pasaj dintr-una din cărţile lui Polibiu, care trata de escursiunea (ἀναδρομὴ) lui Lisimach, regele tracilor, contra lui Dromichete, regele geţilor[119].

§ 60. Istoricii la care se referă Pausanias

Este de jelit că s-au pierdut cărţile lui Diodor, ale lui Polibiu şi ale lui Appian[120]. Ele ne-ar fi învăţat multe, şi între altele despre epoca lui Dromichete, regele geţilor, care se vede că a fost un om însemnat pe acele vremuri şi un mare căpitan, căci îl găsim aiurea aliat şi cap principal al armatei ce [o] comanda regele Pontului, Mitridate[121].

Pausanias, celebrul geograf grec, care scria pe la 174 d.Hr.[122], în opera sa de mare preţ Ἑλλάδος περιήγησις, vorbind despre statuia şi monumentul lui Lisimach regele Traciei, ne zice cu această ocaziune, printr-o digresiune de câteva cuvinte, despre epoca Daciei sub Dromichete.

Iată cum se exprimă Pausanias: „Acest Lisimach a fost macedon, adiutantul lui Alexandru cel Mare. După moartea lui Alexandru, Lisimach a fost rege al tracilor vecini cu Macedonia, adică a acelor traci care erau deja supuşi lui Filip şi lui Alexandru şi care formează o mică parte din naţiunea tracă. Căci afară de celţi, nici o naţiune nu e atât de numeroasă şi de întinsă ca tracii. Niciodată, înainte de a fi bătuţi de romani, ei n-au fost cu totul supuşi. Astăzi Tracia toată este supusă Romei, precum şi toată ţara celţilor, peste tot ce merită a fi cucerit, pentru că romanii au negles înadins părţile acelea pe care asprimea frigului sau natura pământului le făcu sterpe; dar şi pe acolo ei stăpânesc tot ce poate avea o importanţă oarecare. Odrizii au fost cel dintâi popor vecin contra căruia Lisimach a îndreptat armele sale. De aicea el a lovit pe *geţi şi pe regele lor Dromichete;* însă având a face cu un neam care era învăţat în ale războiului, şi care putea să ridice mai multă oaste decât dânsul, Lisimach s-a găsit în primejdia extremă, din care abia a putut scăpa cu fuga, iar fiul său Agatocles, care comanda o parte din armată, a rămas prizonier în mâna geţilor. Lisimach a cercat în urmă să revină cu noi oşti şi mai numeroase, ca să scape pe fiul său, dar a fost totdeauna bătut de geţi, încât s-a văzut nevoit să încheie o pace ruşinoasă cu Dromichete, dând cu mare durere în stăpânirea geţilor partea regatului său cea de peste Dunăre[123] şi pe fiica sa de soţie lui Dromichete. *După alţi istorici,* nu Agatocles, ci însuşi regele Lisimach a căzut prizonier în mâna geţilor, iar fiul său Agatocles a negociat şi a încheiat un tratat cu Dromichete, după condiţiile de mai sus, ca să scape pe rege de captivitate[124].

§ 61-63. Ephoros, Choerilus, Diyllus

Ephoros, istoric grec, Ἔφορος, născut în Cuma Eoliei la anii 363 î.Hr.[125], a scris o *Istorie Universală* foarte cu de-amănuntul în 30 de cărţi, precese fiecare de câte o prefaţă importantă, descriind faptele elenilor şi pe ale barbarilor, şi această istorie cuprindea o epocă de 750 ani[126]. Geograful Strabon arată că Ephoros în cartea IV din Ἱστορία sa, intitulată Εὐρώπη, scria despre Sciţia şi despre geţi, despre toate neamurile sciţilor şi ale sauromaţilor, descriind totodată obiceiurile şi caracterul lor, şi reproducând pe un alt isto-

ric şi mai vechi anume *Choerilus* (Χοιρίλος), care a scris şi dânsul despre saci şi toate celelalte neamuri scitice[127].

Ephoros a avut de continuator pe *Diyllos* (Δίυλλος) *Atenianul*, care a urmărit apoi istoria despre sciţi până în zilele lui Filip[128]. Acesta este Ephoros care a scris că sciţii (barbarii) sunt mai vechi în Europa decât elenii, că ei sunt *autohtoni* în Europa şi că ei, mai nainte de toată lumea, au inventat cele trebuitoare spre comoditatea vieţii[129]. Opiniunea aceasta a împărtăşit-o şi Platon, care adaoge că multe din cuvintele elene sunt împrumutate de la barbari, la care elenii au fost supuşi pe alocuri[130]. Trogus Pompeius a scris: „Scytharum gens antiquissima semper habita"[131] [„Neamul sciţilor a fost întotdeauna considerat cel mai vechi"].

Acest Ephoros împărţea pe toţi locuitorii universului în *indieni, ethiopi, sciţi şi celţi*[132].

Dar şi istoriile lui Ephoros, lui Choirilos, lui Diyllos, sunt cu desăvârşire pierdute.

§ 64-65. Calisthenes, Socrates - Istoricul

Aceşti doi autori foarte vechi au scris pe larg despre Tracia: Θρακικὰ. Scrierea lor cuprindea multe despre geţi[133]. Aici trebuie să însemnăm că geţii sau dacii în autorii antici se confundau în numele de traci, căci după opiniunea generală a Antichităţii, ca şi după verdictul ştiinţei moderne, geţii sau dacii erau de neam traci.

Strabon zice:

Δάκες, Θρηκῶν ὁμόγλωσσοι[134].

[„Dacii au aceeaşi limbă cu tracii."] [1]

Herodot scrie:

Οἱ δὲ Γέται, Θρηΐκων ἀνδρειότατοι καὶ δικαιότατοι[135].

---

[1] Citatul este rezultatul comprimării a două pasaje. În realitate, Strabon spune: οἱ τοίνυν Ἕλληνες τοὺς Γέτας Θρᾷκας ὑπελάμβανον „elenii i-au socotit pe geţi traci", VII, 3, 2 (295) şi ὁμόγλωττοι δ'εἰσὶν οἱ Δακοὶ τοῖς Γέταις „dacii au aceeaşi limbă cu geţii", VII, 3, 13 (305).

[„Geții sunt cei mai viteji și cei mai drepți dintre traci."]

Dio Chrysostomos, care a trăit mult în Dacia și a scris despre daci și geți[136], zice:

Πίλους ἐπὶ κεφαλαῖς ἔχουσι, τῶν Θρᾳκῶν τινες, τῶν Γετῶν λεγομένων[137].

[„Unii traci numiți geți poartă pe cap căciuli."] [2]

Celebrul poet comic Menandru, într-o scriere pierdută, vorbind despre geți, îi numește și el traci de neam:

οἱ Θρᾴκες Γέται...[138]

[„geții traci..."].

Menandru a trăt și a scris pe la 342 î.Hr.

§ 66. Sofocle

Sofocle, care scria la 495 î.Hr.[139], în drama sa pierdută și foarte remarcabilă Τριπτόλεμος a tratat despre Geția și despre geți. Prin fragmentele difuse și ciuntate ale lui Sofocle ni s-a conservat, din fericire pentru istoria noastră, un întreg vers care vorbește despre un vechi rege al geților.

Sofocle zice:

Καὶ Χαρναβῶντος, ὅς Γετῶν ἄρχει τὰ νῦν.

Adică: „Și al lui Charnabon, care domnește acum peste geți..."

Dintr-un alt rest rezultă că acest rege a fost un administrator bun și a încurajat agricultura la geți. Traducătorii latini scriu

---

[2] Pasajul este scurtat. Textul complet este: Ἔνθα γὰρ ἐνίοτε βλέπουσιν ἀνθρώπους, τοὺς μέν τινας πίλους ἐπὶ ταῖς κεφαλαῖς ἔχοντας, ὡς νῦν τῶν Θρᾳκῶν τινες τῶν Γετῶν λεγουμένων („căci aici uneori se pot vedea oameni având pe cap un fel de căciuli, aș acum poartă astăzi unii traci numiți geți").

numele acestui rege *Charnabon* şi *Carnubut getarum rex*. Lectura cea corectă ar trebui limpezită prin critică[140].

Iată un rege al geţilor, regele Carnabon, care a domnit cu mai multe secole î.Hr. în fabuloasa epocă a lui Triptolem, şi despre care niciunul din istoricii noştri n-a pomenit încă.

§ 67-71. Poeţii ciclici, Protesilaos, Arctinios, Sofocle, Eschil

Sub acest nume: τὰ κυκλικὰ sau κυκλικὴ ἱστορία, era cunoscută la greci o colecţiune, astăzi cu totul pierdută, de diferiţi autori străvechi, care adunaseră pentru a lăsa posterităţii tradiţiunile antice preistorice ale grecilor.

Când tragedia începu a reprezenta întâmplările timpilor eroici, ea le găsi consemnate în scrierile lui Homer, iar mai ales în această colecţiune: în *Ciclul epic*[141].

Din câteva fragmente se constată că Ciclul epic cuprindea multe despre Dacia noastră. Aici găsim pe *Telef* (Τήλεφος), *regele geţilor*, făcând minuni de vitejie în războiul Troadei[142]. El vine în ajutorul troadenilor la anul 1193 î.Hr., se răneşte de Ahile şi fuge spre a-şi vindeca rănile. Fiul lui Telef, Euripil, vine şi el în ajutorul Troadei, se bate voiniceşte şi cade în război. Acest Euripil a făcut mare omor în tabăra grecilor. El a ucis şi pe Mahaon, chirurgul cel vestit în armata elenilor, unul dintre eroii Iliadei.[143]

Flavius Philostratus, bătrânul, care a scris pe la 193 d.Hr.[144], referindu-se la Ciclul epic şi la istorici necunoscuţi nouă, descrie pe acest rege Telef în frumoasa sa dizertaţiune Ἡρωϊκὸς, unde înşiră 21 de eroi care s-au distins în războiul Troadei. Noi vom traduce aici în prescurtare şi cât se poate mai cu credinţă câteva pasaje din scrierea lui Flavius, foarte importantă pentru istoria străveche a Daciei:

„Înainte de a începe războiul Troadei, precum scrie şi Protesilau (Προτεσίλαος), grecii devastau Misia, pe când domnea peste ea Telef, stând în război contra grecilor pentru a-şi răzbuna, s-a rănit de Ahile. Acestea ni se încredinţează şi de poeţii care le-au păstrat... Căci grecii devastau spontaneu pe misi, pentru că li se dusese vestea că misii sunt cei mai fericiţi *dintre locuitorii continentului*, şi pentru că grecii se temeau ca nu cumva misii să fie

chemați mai târziu în ajutorul Troadei. Dar Telef, fiind voinic şi domnul unei țări armate, nu putea suferi acestea. El pregăti multă cavalerie şi multă oaste. El a adunat ostaşi din Misia supusă domniei sale (şi mi se pare că el domnea peste toată Misia cea dinspre mare) şi mai luă sub conducerea sa ca aliați şi pe locuitorii Misiei superioare, pe care poeții îi numesc *abii* şi păstori de cai, adăugând că se hrănesc cu laptele acestora... Deci câmpia se acoperi de neamurile înarmate ale misilor şi sciților. Mai zice Protesilau că bătălia între aceştia şi greci a fost mai crâncenă decât toate luptele câte au urmat sub Troada şi câte au fost vreodată între barbari şi între greci, căci oştirea lui Telef era grozavă şi vitează nu numai în totalul ei, dar şi individualmente, fiind *copii voinici ai Dunării din Sciția*: ποταμοῦ παῖδες τοῦ κατὰ Σκυθίαν Ἴστρου. Misii lăsau pe greci *să debarce*, aruncând de pe uscat săgeți şi sulițe cu mare furie. *Misii veneau de dincolo de Istru*, ἀπὸ Ἴστρου ἥκοντας; se zie că şi *femeile misilor se băteau de călare contra grecilor ca amazoane*, şi că *femeia lui Telef, Hiera, comanda această cavalerie de femei*... Protesilau zice apoi că doamna Hiera a fost totodată cea mai înaltă de stat femeie şi cea mai frumoasă din toate câte au fost vestite de frumoase.

Şi cu toate acestea, adaugă Filostrat, Homer nu vorbeşte nici de viteaza misilor, nici de faptele acestea eroice, ca să nu fie femeie mai frumoasă decât Elena şi voinic mai mare decât Ahile..."[145]

Bătrânul Filostrat nu se putea împăca cu dreptatea poeților!...

Aristofan ne reprezintă, după antica tradițiune, pe Telef regele misilor[146] purtând pe cap căciula numită πίλον, adică țurcănească[147], care şi astăzi se conservă în portul poporului român, şi pe care în vechime din toți tracii numai geții şi dacii o purtau, precum ne zice ocularul martor Dio Chrysostomos[148] şi istoricii vechi în unanimitate: după cum purtau şi dacii solii lui Decebal (Πιλοφόροι) trimişi să ceară pace de la împăratul Traian şi ale căror statui de marmură, cioplite din ordinul senatului roman, s-au pus în Capitoliul Romei şi au existat până la 1775[149].

În Alea Arcadiei, în renumitul templu al Minervei Alee, cel mai frumos şi cel mai mare din toate templele Peloponezului, se vedea pe frontonul din timpul lui Pausanias bătălia lui Telef contra lui Ahile pe câmpiile Caicului[150].

Tot după *Ciclul epic*, amazoana Pentesilea vine şi ea în ajutorul Troadei şi moare pe câmpul de bătaie sub loviturile lui Ahile, care, dezbrăcând-o de armură ca s-o prade, rămâne uimit de frumuseţea ei şi se pune de o plânge amar.

Pentesilea era din Tracia, tracă de neam - zice *Arctinos* după Ciclul epic: Θράσσα τὸ γένος[151], din care neam erau dacii şi geţii[152].

174 de ani d.Hr. se vedea încă la Delfi aproape de fântâna Cassotis, care se numea astfel după numele unei nimfe a Parnasului, o zidire frumoasă şi mare numită *Lesche*. Delienii o numeau astfel, λέσχη, pentru că în vechime aici se aduna lumea pentru a vorbi despre trebi serioase, sau pentru a spune poveşti. În acel palat se păstra galeria tablourilor celebrului Polygnot, oferite de cnidieni. Unul din aceste tablouri, pe care le-a vizitat, le-a văzut şi le descrie pe toate, reprezenta pe Alexandru Paris, tânăr încă şi fără barbă. El bate din palme, *cum fac ţăranii,* parcă voieşte să cheme pe amazoana Pentesilea. Dar aceasta se uită la el cu dispreţ şi nu-l bagă în seamă. Pentesilea era reprezentată ca o tânără fată, cu un arc scitic şi o piele de leopard pe umeri[153].

Alte amazoane ni se mai arată ducând într-o zi ajutor grecilor contra troadenilor, când Priam şi Hector păreau că biruiesc şi elenii că slăbiseră acum. Ele veneau tot dinspre Marea Neagră, πρὸς τῷ Πόντῳ, ἐκ τοῦ Πόντου, şi dinspre Dunărea noastră[154].

Dramaturgii greci Eschil şi Sofocle scriseseră trei frumoase piese sub titlul *Aleadae, Telephus* şi *Mysi,* care ar fi putut să ne fie de mult ajutor în cercetările istoriei geţilor în timpul Troiei, cu toate învăluirile fantastice cu care aceşti poeţi o înconjurau[155]. Din nenorocire, aceste drame sunt cu totul pierdute, şi avem din ele abia puţine fragmente inutile, care servesc numai spre a dovedi existenţa lor şi a ne face să regretăm încă o pierdere[156].

§ 72-82. Porphyrios, Iamblicos, Libanius, Arbitio, Lollianus, Castor, Hylas, Sardonios, Sardatios, Menelaos, Aristarchos

Geografia anonimului de la Ravenna, care a scris *Cosmographia* sa în secolul VII d.Hr., tipărită pentru întâia oară la Paris la 1688 de Placidius Porcheron, carte foarte interesantă pentru istoria

şi geografia noastră veche, ne citează pe aceşti autori, unii greci, alţii romani, care toţi au scris despre Dacia noastră şi pe care el ne încredinţează că i-a citit.

Anonimul ravenat îi numeşte *filozofi*: „multorum philosophorum relegi libros[157]" [„am recitit cărţile multor filozofi"], nume care echivalează cu acela de σοφιστὴς, ce grecii dădeau unor asemeni scriitori[158].

Într-un pasaj, vorbind despre Dacia, el zice:

„Cuius patriae plurimos descriptores *legimus*, ex quibus nefandissimum Porphyrium, Iamblicum, Livanium, *Graecorum philosophos*, sed et Arbitionem et Lollianum atque Castorium *Romanorum philosophos*"[159].

[„*Am citit* mulţi autori care descriu această ţară, între care pe nespusul Porphyrius, pe Iamblichus, pe Livanius, *filozofi greci*, dar şi pe Arbitio, Lollianus şi Castorius, *filozofi romani*."]

Aici comentatorii M. Pinder şi G. Parthey ne arată că Arbitio şi Lollianus au trăit pe la 355 d.Hr. şi că au stat consuli[160].

Într-un alt pasaj, cosmograful, enumerând apele noastre, zice:

„de quibus fluminibus *testator mihi* suprascriptus Iordanis sapientissimus *Cosmographus* (aiurea *Cronographus*)"[161].

[„În legătură cu aceste ape mi-a fost martor Iordanes, despre care am scris mai sus, preaînţeleptul cosmograf."]

Este vorba desrpre Iornande, a cărui carte *De getarum rebus gestis*, din norocire, nu se poate număra între cele pierdute.

În alt loc scrie despre Tracia, enumerând oraşele Callatis (zice şi Callacis), Tomis, Istria, iar vorbind despre ambele Misii: Capidava, Sausidava, Sucidava, Tegulicia şi altele, observând că:

„in *dacorum* patria *antiquitus plurimas fuisse civitates legimus*, ex quibus aliquantas designare volumus"

[„(În aceste regiuni ale) *dacilor am citit că odinioară au existat foarte multe oraşe*, dintre care vom arăta pe unele", *FHD*, p. 581];

şi apoi adaugă:

„cuius patriae *plurimi* descriptores fuerunt philosophi *ex quibus ego legi* miserrimum Porphyrium nec non Libanium, Hylas, Aristarcum et Sardonium graecorum philosophos, sed et Castorium et Lollianum atque Arbitionem et Sardatium Romanorum philosophos"

[„*cei mai mulţi* dintre cei care au scris despre această ţară au fost filozofi; dintre aceştia, eu l-am citit pe bietul Porphyrius, pe Libanius, Hylas, Aristarcus şi pe Sardoniu, filozofi greci, dar şi pe Castorius, Lollianus, Arbitio şi Sardatius, filozofi romani."],

şi citează aici încă doi autori, pe Menelaos şi Aristarch *gothorum philosophos* [„*filozofi ai goţilor*"][162].

Vorbind despre cucerirea Daciei de către împăratul Traian, se referă la un autor anonim:

„sed si legeris, Odo care, bellum quod gessit *Traianus Romanorum Imperator*, quando litus totum arctorum oceanum ambulavit, *quando et dacorum regem devicit*"[163]

[„Dar dacă citeşti, dragă Odo [sau Odocarus], despre războiul pe care *Traian, împăratul romanilor*, l-a purtat atunci când a cutreierat tot oceanul de nord şi *când a învins pe regele dacilor...*" *FHD*, p. 579].

Dar toate aceste scrieri, pe care le-a consultat şi le menţionează anonimul ravenat şi care existau încă în secolul VII, toate sunt pierdute, afară de Iornande; şi din expresiile cosmografului nostru se vede că ele tratau pe larg despre Dacia.

Să ne încercăm acum a da câteva noțiuni despre unii din aceşti autori, pe care îi menționează ravenatul, căci despre ceilalți n-am putut afla nimica.

Porphyrius a fost unul din cei mai eminenți scriitori ai epocii sale. El a trăit între 233-303 d.Hr. şi a scris multe opuri istorice, care mai toate s-au pierdut[164].

Iamblichos a trăit pe la 230 d.Hr. Din scrierile sale cele mai multe lipsesc[165].

Libanius (314 d.Hr.), favoritul împăratului Iulian şi profesorul Sfântului Vasile cel Mare şi Ioan Gură de Aur, din scrierile sale foarte multe sunt pierdute. Se păstrează între altele 62 λόγοι foarte interesante chiar pentru istorie[166].

Lollianus a trăit pe la 267. Philostratus Flavius ne-a lăsat în scurt biografia lui[167].

Castor (anno 200 î.Hr.) din Rhodos, supranumit *romanul* sau *filoromanul,* căci iubea pe romani, fu cel dintâi autor care s-a ocupat de *cronologie.* Scrierea sa, care ni se citează şi de Apollodor, este pierdută[168].

§ 83. Menandru

Acest vestit poet comic grec (anno 342 î.Hr.) a scris 108 comedii în versuri, epistole către un rege Ptolemos şi mai multe cărți în proză. Dar frumoasele sale scrieri, care au servit de modeluri lui Terențiu şi lui Plaut, şi pe care le laudă atât de mult şi le admiră Pliniu[169] şi Quintilian[170], sunt toate pierdute astăzi, afară de puține fragmente, foarte mici şi cele mai multe cu totul neînțelese[171]:

„La postérité - zice un literator francez - a consacré la mémoire de Ménandre, mais *le temps a dévoré ses écrits.* Il ne nous est connu que par les imitations de Térence qui lui emprunta plusieurs de ses pieces, don't il enrichit le theatre de Rome"[172].

[„Posteritatea - zice un literator francez - a consacrat amintirea lui Menandru, *dar timpul i-a devorat scrierile.* El nu ne este

cunoscut decât prin imitațiile lui Terențiu, care a împrumutat mai multe dintre piesele lui, cu care a îmbogățit teatrul Romei."] [1].

Din aceste fragmente se vede că Menandru se ocupase de geți. El a scris o piesă sau un poem în care vorbea despre dânșii.

Geograful Strabon, scriind despre daci și geți, ne-a păstrat câteva versuri din acel poem al lui Menandru, pe care le traducem aici:

„Celibatul - zice Strabon - la Traci și mai ales la geți, nu implica abstinență. Vedeți ce scrie Menandru despre geți, și desigur el n-a inventat, ci a luat din istorie:

«Noi, tracii cu toții câți suntem, și mai ales noi geții, căci eu sunt get și îmi fac gloria de neamul meu, nu prea suntem abstinenți; la noi geții niciodată nu se ia mai puțin de zece, unsprezece sau douăsprezece femei și de multe ori ne căsătorim și cu mai multe. Și dacă cineva moare neavând decât patru sau cinci femei, poporul zice: sarmanul om! el nici nu a apucat să se însoare, nici a gustat amorul... »"

Și tot după Menandru:

„Femeile gete erau frumoase și iubitoare de petreceri. Ele mergeau într-o zi până la cinci adunări, ceremonii de sacrificii și cercuri muzicale"[173].

§ 84-87. Agrippa, Cornelius Nepos, Statius Sebosus Quintus, Metellus Celer

Acești autori latini au scris sistematic mai multe cărți geografice, care nu ni s-au păstrat și unde se descriau pe larg toate țările de care menționează Pomponius Mela, geograf latin din epoca lui Augustus.

Agrippa, ginerele lui Augustus, din ordinul împăratului a adunat într-o singură scriere toate cunoștințele geografice împrăștiate prin lumea romană și a făcut o descriere amănuntă a Impe-

---

[1] Din anul 1873, când Papadopol-Calimah publica aceste rânduri, și până astăzi, au mai fost descoperite fragmente din comediile lui Menandru și s-a reconstituit o comedie integrală, *Dyskolos,* publicată în 1959. Două dintre personajele acesteia au numele *Daos,* respectiv *Geta.*

riului Roman cu hotarele sale şi ţările sale învecinate. Acest mare monument geografic este cu totul pierdut.[174]

Cornelius Nepos, murit sub domnia lui Augustus[175], a scris mai multe cărţi istorice şi geografice, care ar fi fost de mare preţ şi pentru istoria noastră; între altele, trei cărţi de Cronici (*Chronica*)[176] şi mai multe cărţi geografice, din care unele le citează Pomponius Mela şi Iornandes când vorbesc despre Sciţia şi despre geţi, adăugând că Cornelius Nepos se referea la un geograf şi mai vechi: *Quintus Metellus Celer*.[177]

Statius Sebosus a scris o geografie a Imperiului şi o relaţiune despre insulele Fortunate.[178]

§ 88. Sallustius

Caius Sallustius Crispus a trăit pe la 86 î.Hr.[179] El a scris o mare istorie în mai multe volume, din care nu ne-au rămas decât mici fragmente. În acea istorie vorbea şi despre sciţi, geţi şi traci.[180]

El a scris-o spre a lega epoca lui *Iugurtha* cu a lui *Catilina*. Opera conţinea tot ce s-a petrecut în intervalul acestor două evenimente (Catilina anno 62 î.Hr. - Iugurtha 106 î.Hr.), şi toate relaţiunile romanilor cu celelalte popoare din lume.[181] Începând naraţiunea sa, Sallustius recapitula în scurt toate faptele de mai înainte, încât această scriere forma istoria completă a secolului de pe urmă al Republicii Romane. Acea importantă istorie se păstra până în sec. VII d.Hr. Din ea, precum am zis, nu ne rămân decât puţine fragmente descusute, împrăştiate prin scrierile gramaticilor, şi şase discursuri întregi găsite de Pomponius Laetus într-un manuscris din Vatican, care cuprindea mai multe discursuri extrase din autori latini.[182]

§ 89. Alexandru Peloplatonul

Acest Alexandru, supranumit obişnuit Peloplatonul, era din Cilicia. Epoca când a trăit ne este cunoscută din împrejurarea că el, fiind tânăr încă, fusese trimis la împăratul Antoninus Pius ca deputat din partea Seleuciei, patriei sale, în reglarea unor afaceri publice.

Alexandru era un bărbat foarte erudit şi frumos. Se zice că vorbind dinaintea împăratului despre misiunea sa şi observând că acesta nu prea făcea atenţie la cuvintele unui june, Alexandru l-a interpelat zicându-i: *Attende-me Caesar!* [„Ascultă-mă, Cezar"] şi că Antoninus, supărat de această îndrăzneală, i-ar fi răspuns:

„Attendo, et novi te; tu enim es, qui comam alis et dentes fricas et ungues radis et unguentum semper oles"!...

[„Te ascult şi te cunosc; căci tu eşti cel care îţi laşi pletele să crească, îţi freci dinţii, îţi rozi unghiile şi miroşi tot timpul a pomezi!"]

Acest Alexandru a călătorit mult şi a studiat prin Antiohia, prin Roma, la Tarsis, prin tot Egiptul, prin Sciţia şi pe la gimnosofişti în India. Venind odată la Atena, unde a stat puţine zile, el a citit în adunarea publică, în teatrul Ceramicos, o disertaţiune a sa *despre sciţi* (περὶ Σκυθῶν), care a fost aplaudată de atenieni.[183]

§ 90. Hippodromos Tessaliotul

În timpul lui Filostrat din Lemnos (193 d.Hr.) a trăit *Hippodromos* filozoful din Tessalia, care a făcut multe poezii şi scrieri, între altele 30 de *Studii* (μελέται), din care unul, cel mai important, era *Studiul despre sciţi* (Μελέτη περὶ Σκυθῶν). Din acestea nu ni se păstrează nimic. Filostrat laudă mult acel studiu despre sciţi al lui Hippodromos.[184]

§ 91-107. Autorii citaţi de Strabon

Strabon în *Geografia* sa, descriind Sciţia, pe daci, pe geţi, pe traci, citează mai mulţi autori care au tratat despre ţările acestea: pe *Posidonius*[185], pe *Eratostene* şi pe *Apollodor*[186], pe *Clitarchos*[187], pe *Pytheas Massaliota*[188], pe *Menandru* şi *Ephoros*, despre care noi am vorbit (vezi supra § 41-45 şi 83), pe *Apollonides*[189], pe *Polibius*[190], pe *Hecateu*[191], pe *Demetrios de la Scepsis*[192], pe *Theophanos din Mytilene*, care a întovărăşit pe Pompei la toate războaiele sale[193], pe *Metrodor*

din Scepsis şi pe *Hypsicrates*[194], pe *Polictite*[195], pe *Menecrate* şi pe *Balefate*[196], şi după toţi aceşti autori Strabon ne mai vorbeşte de *mai mulţi geografi*, de *şirul istoricilor vechi ai geţilor* şi de *istoria geţilor*: οἱ πλείους ὑπονοοῦσιν...ταῦτα ὁμολογεῖται καὶ παρὰ τῶν ἄλλων... τῶν Γετῶν τὰ παλαιὰ...ἡ ἄλλη ἱστορία τῶν Γετῶν.[197]

Dar şi toate scrierile acestea au pierit, şi ca să ne servim de expresia unui geograf modern, ele au rămas „des livres engloutis dans le naufrage de la docte antiquité"[„cărţi înghiţite de naufragiul învăţatei Antichităţi"].[198]

§ 108. Heraclide Ponticul

Acest poet liric a trăit pe la 375 î.Hr. El a fost elev al lui Platon şi al lui Aristotel. A scris multe şi importante opere, între care una intitulată Περὶ Πολιτειῶν (*Despre republici*). Din toate scrierile sale ne-au parvenit abia câteva mici fragmente, adunate şi tipărite mai ales de Koehler, Halle, 1804, in 8⁰.

Din scrierile Περὶ Πολιτειῶν una era foarte importantă pentru noi, căci ea se ocupa de traci, cuprinzând şi pe geţi, sub titlul Πολιτεία Θρᾴκων [„Republica tracilor"], din care Isaac Casaubon citează un fragment analog cu fragmentul lui Menandru, despre care noi am vorbit supra § 83.[199]

§ 109-110. Marcian Heracleotul, Artemidor din Efes

Marcian, geograf grec, trăi în al IV secol d.Hr. El a scris un Περίπλους în trei cărţi şi o Περιήγησις în versuri iambice. Periplele sale erau o abreviaţiune a geografiei lui Artemidor din Efes, compusă în unsprezece cărţi.

Ne-au rămas câteva puţine fragmente, care probează că aceste scrieri au tratat şi despre geţi şi daci.[200]

§ 111. Dionysios Charax

Acest Dionysios trăi în timpul lui Augustus. Era din Pergam. El a scris o istorie a Eladei în 40 de cărţi şi cronici (Χρονικὰ) în 16 cărţi. Dionysios din Charax a fost trimis de împăratul Augustus ca să studieze Orientul şi să compună scrieri geografice pentru junele

Caius, care urma să comande armata de expediţiune contra perşilor. În scrierile sale, Dionysios Charax s-a ocupat şi despre sciţi şi geţi. Dar abia cunoaştem că acestea au existat, din menţiunea autorilor şi a compilatorilor antici[201].

§ 112. Cornelius Alexandru Poliistorul

Acest autor grec, Alexandru, supranumit *Cornelius* pentru că îl cumpărase Cornelius Lentulus, şi *Poliistorul* (Πολυίστωρ) sau *personificaţiunea istoriei,* din cauza întinsei sale erudiţiuni, geograf şi istoric celebru, a trăit la anii 85 î.Hr. El a scris 42 de cărţi istorice şi geografice, în care trata pe larg despre Pontul Euxin şi litoralele, despre Europa şi toate popoarele şi neamurile trăitoare în Europa. El a mai scris cinci cărţi despre Roma[202]. Acest Alexandru nu trebuie confundat cu cei doi Alexandri despre care noi am scris sub § 47 şi 89.

§ 113. Polyainos

Polyainos (Πολύαινος) a trăit pe la 165 d.Hr. Era macedonean, şi se pare că a fost militar. El a scris *Strategematica* (Στρατηγηματικά) şi alte scrieri, care aceste din urmă împreună cu istoriile sale despre Teba, *Macedonia, Tracia* şi altele, menţionate de el însuşi în prefaţa *Strategematelor* sale, sunt cu totul pierdute. *Strategematele* se compuneau din opt cărţi, din care a VI-a şi a VII-a lipsesc mai întregi. Polyainos în scrierile sale s-a ocupat despre geţi şi sciţi, ba unele din scrierile sale se intitula Γετικαὶ βίβλοι[203] [„Cărţile getice"].

§ 114. Timagetos

Acest autor (Τιμάγητος) ne este abia cunoscut după citaţiunile poligrafilor vechi şi ale lui Apollonios, care precum se ştie, a scris un lexicon în limba elenă la Iliada şi la Odiseea lui Homer. Apollonios şi Varinus Phavorinus ne zic că Timagetos a compus o carte voluminoasă, istorico-geografică, în care descria toate porturile Europei cu oraşele lor şi popoarele ce le locuiau, şi că în acea

carte Dunărea noastră ținea un mare spațiu. Opera lui Timagetos era intitulată: Περὶ λιμένων [„Despre porturi"].

Apollonios citează un pasaj din ea, unde se zice că Istrul *curge în jos din munții Hyperborei* (καταφέρεται ἐξ Ὑπερβορείων ὀρῶν), pasaj foarte important care ne lămureşte că grecii sub nume de hyperborei înțelegeau obişnuit nordul țărilor noastre, şi chiar Carpații în susul Mării Negre şi a Dunării, unde cutreierau comerțul şi navigatorii. Se ştie că la Orşova Carpații (elenii le ziceau aici *Caucaz*) merg până în malurile Dunării, prelungindu-se dincolo de Dunăre printr-un şir de munți deosebiți de Balcani[204].

N-am putut afla epoca când a trăit Timagetos; dar de vreme ce el se citează de Apolloniu, contemporan al lui Augustus, nu mai rămâne îndoială că a precedat anii 60 î.Hr.

§ 115. Marcellus

Acest autor grec (Μάρκελλος) a fost un renumit medic şi foarte erudit. El era din Sida, oraş al Pamfiliei, şi trăia pe la 138 d.Hr., sub Hadrian şi Antoninus. Marcellus a scris un poem în versusi eroice *despre materia medicală*, în patruzeci şi două de cărți, care s-a învrednicit de a fi admirat de Hadrian şi pus de însuşi împăratul în biblioteca publică din Roma. Câteva din cărțile acestui interesant poem cuprindeau ştiințele importante topografice, climaterice şi altele, despre Dacia şi despre lupii din ea.

Marcellus explica şi da detalii despre pasajul lui Herodot unde se zice că neurii, popor din Sciția, care locuiau în preajma Nistrului[205], ocupându-se cu cultura grâului pe care îl vindeau la comerțul de la Boristene[206], erau vrăjitori şi fermecători, şi că după narațiunile sciților şi grecilor stabiliți în Sciția, fiecare neur se schimba o dată pe an în lup câteva zile, şi apoi îşi lua forma sa de mai înainte[207].

Această scriere, foarte interesantă, a lui Marcellus, este cu totul pierdută; ne-a rămas numai din ea o singură carte, care nu se atinge de noi, Περὶ Ἰχθύων [„Despre peşti"], publicată în *Analectele* lui Brune[208].

§ 116. Clearchos

Acest istoric a scris şi el despre Dacia. El ne este cunoscut dintr-un pasaj al său, citat de Athenaios, din care aflăm că femeile geților făceau pe trupul şi mai ales pe fruntea femeilor trace, vecine lor, diferite figuri cu acul, spre semn de ocară şi de robie.[209] Aceste semne după Hesychios se numeau Ἰστριανὰ [„istriene"], adică împestrițate şi colorate cum erau stofele portului locuitorilor de pe malurile *Istrului*.

Ne pare rău că nu putem fixa epoca în care a scris Clearchos.

§ 117. Ammianus Marcellinus

Acest istoric latin, născut în Antiochia la 320 d.Hr., muri în Roma la 390.

El a fost ostaş: a făcut războaie în Germania şi în Gallia şi a întovărăşit pe împăratul Iulian în expedițiunea sa în Persia. Ammianus a părăsit apoi cariera armelor şi se aşeză în Roma, unde a scris sub titlul de *Rerum gestarum libri XXXI* istoria de la Nerva până la Valens. Dar această importantă scriere ne-a parvenit cu totul ciuntită. Din 31 de cărți, care o alcătuiau, cele dintâi 13 au pierit - şi tocmai acelea în care se trata şi despre Dacia şi în care se scria istoria de la anii 96 până la 350 d.Hr. Din câteva pasaje ale cărților sale, câte ni s-au conservat (XIV-XXXI), se vede că Ammianus menționează despre Dacia ca despre o țară de care el s-a ocupat mult în cursul istoriei sale.[210]

Cărțile istorice ale lui Ammianus, câte ne-au rămas, încep (cart. XIV) cu al 17-lea an al domniei lui Constantius şi se încheie (cart. XXXI) cu moartea lui Valens în războiul contra goților.

§ 118-129. Autorii citați de Iornandes

Iornande, episcopul Ravenei, în scrierea sa, foarte importantă pentru noi, *De Getarum origine et rebus gestis* [„Despre originea şi faptele geților"], scriind despre Geția şi Dacia, ne citează mai mulți autori care s-au ocupat cu dânsele. Iornande i-a citit pe toți: ei prin urmare existau încă în secolul VI, epoca în care scria Ior-

nande. El citează pe *Trogus Pompeius*, despre care noi am tratat sub § 57, când zice cum regele geților *Taunasis* a bătut pe regele egiptenilor Vesosis pe malurile Phasului[211] şi cum Cyrus, regele Persiei, a întreprins contra reginei geților Tomyris sau Tamara un război fatal lui:

„Pompeio Trogo testante, Getarum reginae Thamiri sibi exitiale intulit bellum"[212].

[„Aşa cum atestă Trogus Pompeius, (Cyrus) a pornit un război fatal pentru sine împotriva reginei geților, Thamiris."]

Iornandes citează apoi pe atenianul *Dexippos* (Δέξιππος), renumit ca general şi ca istoric, care a scris o carte *despre războaiele scitice*[213]; pe *Priscus din Pannium*[214], pe *Dionysios istoricul*[215], pe *Fabius* care de către critici se presupune a fi *Fabius Cerilianul*[216], pe Dio Chrysostomos, despre care noi am tratat supra § 1 şi care trebuie să aibă cel dintâi rând între autorii câți au scris despre Dacia, căci el a stat mulți ani aici, a văzut şi a studiat țara, şi a scris apoi o carte voluminoasă în limba elenă sub titlul de *Getice* (Γετικὰ), pe care Iornande a citit-o:

„Dio historias Getarum, eorum annalesque Graeco stylo composuit".

[„Dio a scris în greceşte istoria şi analele geților."]

Acest Dio a scris, după mărturia lui Iornande, despre *Telef regele geților*, care s-a ilustrat în războiul Troadei:

„Hic Dio regem Getis commemorat, nomine *Telephum*[217]".

[„Acest Dio aminteşte că geții au avut un rege pe nume Telephus."]

Iordanes mai citează pe *Ablavius*, autorul unei istorii a geților, prefect al pretoriului sub Constantin cel Mare[218]; pe *Symmachos*,

care a scris în mai multe cărți istoria geților[219]; şi un monument foarte vechi, adică o colecțiune de legi date geților de unul din legiuitorii lor anume *Boroista*, care trăia în timpul dictaturii lui Sylla (an 137 î.Hr.). Textul scris al acestor legi exista - zice Iornande - în timpul său, şi această colecțiune de legi purta numele de *Bellagines*, a cărui etimologie este necunoscută[220].

Iornande ne mai zice că el a cules istoria geților şi prin *cântecele* lor vechi populare: *fabulae, cantus, cantiones*, despre care ne vorbeşte şi Ammianus Marcellinus[221].

„Qu'il y eut beaucoup de vrai dans ces monuments - zice de Moujan - c'est dont il n'est guère permis de douter; mais il est à croire aussi que la fiction y tenait une grande place. Confiés à la mémoire des hommes, ces chants, en passant de génération en génération avaient dû subir bien des altérations; bien des événements qu'ils racontaient avaient dû perdre de leur couleur primitive, et s'altérer par le melange des circonstances étrangères à l'âge qui les avait vus naitre...[222]"

[„Că s-ar afla mult adevăr în aceste monumente nu avem de ce să ne îndoim - zice de Moujan - dar este de crezut şi că ficțiunea ocupa un loc important în ele. Încredințate memoriei oamenilor, aceste cântece, trecând din generație în generație, trebuie să fi suferit multe deformări; multe evenimente pe care le povesteau trebuie să-şi fi pierdut din culoarea primitivă şi să se fi alterat prin amestec cu împrejurări străine de epoca ce le-a dat naştere."]

Dar cu toate împodobirile fabulei şi alterațiunile timpului, aceste cântece populare conțineau - zice Iornande - un fond adevărat istoric:

„Quemadmodum et in priscis eorum carminibus pene historico ritu in commune recolitur.[223]"

[„(Acest lucru) este povestit în cântecele lor străvechi în general cam ca în scrierile istorice."]

Iornande ne zice în sfârşit că el a cules mai cu osebire istoria sa în cele *douăsprezece volume* ale senatorului *despre originea şi istoria geţilor*: „duodecim Senatoris volumina *de origine actuque Getarum*"[224]. Acest senator este *Magnus Aurelius Cassiodorus*, contemporanul lui Iornande, care în prefaţa sa ne zice că a citit pe originalele manuscrise ce i le-a împrumutat intendentul ilustrului autor:

„dispensatoris Senatoris beneficio, libros ipsos relegi"[225].

[„Prin bunăvoinţa intendentului senatorului am citit chiar volumele (originale)."]

Să se observe însă că Iornande confundă pe geţi cu goţii şi prin urmare critica e datoare a discerne ceea ce aparţine în propriu fiecăruia din ambele elemente.

§ 130-131. Criton, Samonicus

Ioan Laurentius, după patria sa supranumit Lydus, care a scris pe la 511 d.Hr. o carte sub titlul περὶ ἀρχῶν τῆς ʿΡωμαίων πολιτείας (*Despre magistraturile republicii romanilor*), ne citează doi autori, pe *Criton* autor grec şi pe *Samonicus* autor latin, care au scris mult despre Dacia.

Criton a fost contemporanul lui Traian, l-a urmat şi a fost de faţă la toate războaiele dacice.[226]

Samonicus a trăit în secolul III d.Hr.

Lydus ne reproduce pasajul următor din *Criton*: „Traian cel mare cucerind *Sciţia cu Decebal care era regele geţilor*, a dobândit romanilor 500 miriade de litre de aur (5.000.000), îndoite de argint (zece milioane de litre), o mulţime de bogăţie şi ustensile de mare preţ, mulţime de arme şi de cirezi de vite, şi 50 de miriade (500.000) de bărbaţi foarte războinici cu armele lor". Şi apoi Lydus adaugă: *„Acestea le narează Criton care a fost de faţă la război"*.[227]

Acest pasaj are o mare însemnătate, căci din el se mai dovedeşte că numele de *Scythia* se da particularmente de greci Daciei noastre. Grecii arareori zic Γετία, Γετικὴ; vorbind despre poporul Daciei zic οἱ Γέται, ἐς Γέτας, şi când vorbesc despre pământul

Daciei zic Σκυθία. Această observaţiune are importanţă în studiul autorilor vechi despre ţara noastră.

Referindu-se în alt loc la Samonicus, Lydus ne zice după el că: „Istrul se numeşte Istru până în Pannonia şi până la Sirmeon, iar de la Tracia, *indigenii* nu-i mai dau acest nume, ci numele de *Danubiu*. Tracii l-au numit astfel căci peste el cerul este încărcat de nori şi plouă des, din cauza umidităţii ce produce acest fluviu. Iată pentru ce în limba ţării el se numeşte *Danubiu*, ceea ce vrea să zică *aducătorul de nori*, *νεφελοφόρος*, precum scrie istoricul roman Samonicus în cartea sa *despre felurite întrebări* dedicată lui Diocleţian şi lui Galeriu cel bătrân"[228].

Sub acest nume de *Samonicus* sau *Samocus*, noi cunoaştem doi medici şi eruditi latini, tată şi fiu, care trăiau pe la finele sec. II d.Hr. şi pe la începutul sec. III. Tatăl, Q. Serenus Samonicus, care este acela citat de Lydus, formase şi poseda o bibliotecă de 62.000 volume! El pieri la un banchet, din ordinul lui Caracalla, pentru că a lăudat pe Geta, iubitul poporului roman, pe care mişelul Caracalla l-a asasinat, precum *asasinase* şi pe propriul său părinte şi pe cel mai mare jurisconsult al Antichităţii, pe *Papinian*, pentru că a refuzat, preferând mai bine moartea, să facă apologia fratricidului. Mârşava conştiinţă a tiranului căuta pretexte de iertare fiind îngenunchiată sub povara blestemului! Iuda, Caracalla, Lopez şi semenii lor, turbă, insultă pe popor, pe oricine-şi aduce aminte de virtutea omului vândut de ei, insultă crucea care merge înainte la mormântul său şi în turbarea lor ei varsă urgie şi hulă chiar asupra binecuvântării preotului care vine cu Hristos în inimă şi cu o lacrimă pioasă să zică *veşnica pomenire* martirilor sfântului amor al poporului şi al ţării... Dar nu va tăcea niciodată glasul care strigă neîncetat: *Cain, Cain! ce ai făcut pe fratele tău!...Lopez! ce ai făcut pe binefăcătorul şi Domnitorul tău!...*

Fiul lui Q. Serenus Samonicus a fost foarte iubit şi stimat de Alexandru Sever şi de Gordian. El dărui biblioteca moştenită de la tatăl său împăratului Gordian III[229].

§ 132. Eudoxos

Eudoxos (Εὔδοξος), celebru geograf, astronom şi medic, amic şi elev al lui Platon, a scris pe larg *despre massageţi* (περὶ Μασσαγετῶν) în corpul voluminoasei sale scrieri istorice şi geografice, pierdute, ce purta titlul de Περίοδος. Această scriere era un adevărat monument de istorie şi de geografie. Eudoxos a trăit şi a scris pe la 370 î.Hr. El este cel care a compus anul din 365 de zile şi un sfert de zi.[230]

Se crede de către mulţi că *massageţii* erau tot geţi, precum zice şi Ctesias, căci după diferitele localităţi ale şederii lor sub diferiţi capi s-ar fi numit *geţi, tyrageţi, massageţi, tyssageţi.* Massageţi vrea să zică *geţii cei mari.*[231]

Din importantele scrieri ale lui Eudoxos nu ne-a rămas nimic, afară de puţine citate ce aduc Geminus şi Ptolemeu[232], şi de menţiunile istoricilor şi geografilor existenţi.

§ 133-134. Pliniu cel Bătrân, Aufidius Bassus

Vestitul Caius Plinius Secundus, mare orator, mare administrator şi om de stat, ostaş viteaz şi distins scriitor, care a trăit pe la anii 23 d.Hr., ne lăsase scrieri foarte considerabile, care se ocupă mult de Dacia. El a fost scris *Istoria războaielor germanice* în douăzeci de cărţi (*Bellorum Germaniae viginti*), care conţinea, după mărturia lui Tacit, *povestirea completă a operaţiunilor militare şi a relaţiunilor romanilor cu toate popoarele Rinului şi ale Dunării*. Pliniu a mai scris *Istoria Romană*, care era o continuare a *Istoriei* lui Aufidius Bassus, în treizeci şi una de cărţi (*a fine Aufidii Bassi triginta unus*). Pliniu a mai scris încă *Comentarii Istorice* despre toate aceste popoare şi evenimente în *o sută şaizeci de volume* (*Commentarios centum sexaginta volumina*), scrise toate cu mâna lui şi cu caractere foarte mici, încât ele ar fi fost îndoite la număr scrise cu scriere ordinară. Aceste monumente colosale şi impozante, scrise de pana unui *Pliniu cel Bătrân*, care vorbeau mult şi multe despre Dacia şi popoarele ei, au pierit cu totul şi ele.[233]

„Il ne reste *rien* de tous ces écrits, ou plutôt *de toute cette immense bibliothèque*. On comprend à peine qu'un seule homme a suffit à tant de travaux: et Pline n'etait pas un homme de Cabinet: il a passé sa vie dans les emplois, sans cesse occupé de grandes affaires, et il est mort dans la force de l'âge (à 56 ans) dans la plénitude même de son génie!..."[234]

[„Nu ne rămâne *nimic* din toate aceste scrieri, mai exact *din toată această uriaşă bibliotecă*. Cu greu putem înţelege cum un singur om a putut efectua atâtea lucrări: şi Pliniu nu era un om de cabinet: el şi-a petrecut viaţa ca funcţionar, ocupat fără încetare cu mari afaceri, şi a murit în puterea vârstei (la 56 de ani), în plenitudinea geniului său!... "]

Toate aceste scrieri, uriaşe, Pliniu le-a lăsat nepotului său, lui Pliniu cel Tânăr, care ni le enumeră şi vorbeşte cu o dreaptă mândrie despre ele şi despre marele său moş, într-o superbă epistolă către Macer, amicul său[235]. Citind această epistolă, este cu neputinţă a nu se închina cineva până la pământ înaintea acestor uriaşi ai uriaşei Antichităţi. Era natural ca o ţară care a produs astfel de bărbaţi să domnească peste lumea întreagă şi să o lumineze, şi bătrânul Montaigne are mare dreptate să exclame:

„J'ai veu ailleurs des maisons ruyneés, et des statues, et du ciele, et de la terre: ce sont toujours des hommes! tout cela est vrai: et *si pourtant ne sçaurois reveoir si souvent le tumbeau de cette Rome, si grande et si puissante, que je ne l'admire et révère!..."*[236].

[„Am văzut şi în alte părţi şi case ruinate şi statui şi cer şi pământ: sunt mereu oameni! Toate acestea sunt adevărate: şi *totuşi n-aş putea să revăd atât de des mormântul acestei Rome, atât de mari şi de puternice, fără a o admira şi fără a mă închina în faţa ei!*".]

§ 135. Iulian împăratul

Iulian, împăratul romanilor[237], istoric şi arheolog distins, a petrecut ani întregi prin Dacia când cu expediţiunile sale glorioase

contra germanilor[238]. A scris şi el despre această ţară şi despre popoarele şi locurile ei în cărţile sale ce purtau titlul *Comentarii despre războaiele sale cu germanii*, care cărţi sunt pierdute cu totul, şi abia ştim că ele au existat, din mărturia autorilor vechi ce au avut ocaziunea să le citească[239].

§ 136-137. Iulianus Titianus, chartele geografice

Iulianus Titianus a compus la începutul secolului III o descriere a tuturor provinciilor Imperiului Roman, între care era şi Dacia[240]. Această operă este pierdută cu desăvârşire, precum sunt pierdute, din nenorocire, şi toate chartele geografice şi topografice ale tuturor ţărilor pe unde au umblat şi cucerit romanii[241]. Împăratul Augustus întinsese în public într-o mare galerie tabelul general al lumii cunoscute până în zilele sale, împărţit pe ţări, pe provincii şi cu scări exacte pentru a servi la măsurarea distanţelor. Acest tabel era rezultatul călătoriilor şi al cercetărilor lui Agrippa şi alţi trei matematici romani, care în zilele lui Augustus sfârşiseră astă mare lucrare ordonată de senat[242].

§ 138-139. Vibius Sequester, Stephanos Byzantion

Aceşti doi autori, ale căror scrieri le avem astăzi prescurtate, ciuntite şi pline de alteraţiuni, erau de o mare importanţă pentru istoria şi geografia Daciei.

Vibius Sequester, geograf latin, a trăit în secolul V. El compusese un dicţionar sau lexicon geografic special pentru istoria şi geografia romanilor, din care ne-a parvenit numai un mititel extract scos de un nesocotit copist din toată scrierea lui Sequester, sub titlul: *De fluminibus, fontibus, lacubus, quorum apud poetas fit mentio* [„Despre râurile, izvoarele şi lacurile pe care le menţionează poeţii"], şi acesta, ciuntit şi necomplet, tipărit de Oberlin la 178 in 8⁰, ne face să regretăm şi mai mult încă pierderea scrierii întregi[243].

Ştefan Bizantinul, atât de cunoscut şi atât de des consultat de filologi, în ruinele căruia chiar astăzi, aşa cum este, găsim atâtea lumini şi noţiuni despre topografia, istoria şi datinile vechi ale

Daciei, a trăit pe la începutul secolului V. El compusese un lexicon enorm gramatico-geografic, care era intitulat Ἐθνικά (*Gentilia*, despre neamuri) și al cărui simulacru ne-a parvenit în starea în care noi avem astăzi pe Ștefan Bizantinul. Această scriere se alcătuia din mai multe cărți, precum se poate vedea chiar astăzi la litera O, care forma cartea XXXVI!...

Titlul actual Περὶ πόλεων (*De Urbibus*) este dat acestei scrieri de copiști moderni. Un gramatic constantinopolitan, anume Hermolau (de n-ar fi ajuns!) din zilele lui Iustinian, a făcut un extras minim, o prescurtare din această mare și importantă scriere, și astfel originalul, devenind puțin căutat, s-a pierdut. Noi posedăm astăzi numai acest extras, care nici el nu este întreg cum îl formase Hermolau, precum se poate vedea la literele K și Λ. Câtă pagubă a cauzat nenorocita întreprindere a acestui Hermolau!...[244]

Ștefan Bizantinul a mai scris *Istoria goților* și *Istoria bizantinilor*, precum el însuși ne zice, dar acestea sunt pierdute în total[245].

§ 140-141. Împărații Tiberius și Claudius

Împărații Tiberius și Claudius au scris și ei Istoria Romană, și îndeosebi istoria timpului propriu..

Tiberiu - zice Strabon - a scris *Comentarii* în care povestea istoria sa și a domniei sale, și aceste comentarii importante împăratul Domițian le citea și le consulta necontenit: „Commentario, quem de vita sua composuit... Commentarios et acta Tiberiis Caesaris, Domitianus lectitabat".[246]

Împăratul Claudius a scris întâi în tinerețele sale mai multe cărți istorice după îndemnul lui Titus Livius. Apoi, devenind împărat, el a compus istoria romanilor începând de la moartea lui Iulius Caesar și în urmă o alta care începea cu sfârșitul războaielor civile. El lăsase două cărți din întâia sa istorie și patruzeci și una din cealaltă. Mai lăsă în opt volume istoria vieții și a epocii sale:

„In principatu scripsit plurimum. Initium autem sumsit historiae post coedem Caesaris dictatoris; sed et transiit ad inferiora tempora, coepitque a pace civili. Prioris materiae duo volumi-

na, posterioris unum et quadraginta reliquit. Composuit et de vita sua octo volumina."[247]

[„Cât a fost împărat a scris cel mai mult. Şi-a ales începutul istoriei după moartea dictatorului Caesar, dar a trecut la epocile ulterioare şi a început de la pacea civilă. A lăsat două volume pentru prima epocă şi 41 pentru cealaltă. A scris şi opt volume despre viaţa sa."]

A mai scris în limba elenă douăzeci de volume de istorie etruscă şi opt volume despre Cartagina:

„Denique et graecas scripsit historias, Τηῤῥηνικῶν XX, Καρχηδονιακῶν VIII."[248]

[„Apoi a scris şi istorii în greceşte, 20 de volume de istorie etruscă şi 8 de istorie cartagineză."]

Pliniu menţionează şi el despre *Istoria romanilor* de Claudiu, şi ilustrul Niebhur regretă mult pierderea scrierilor acestui principe[249]. Împăratul Claudiu mai lăsă un volum de *Epistole*[250].

Istoria romanilor de Claudiu, care cuprindea pe larg toate împrejurările şi evenimentele Imperiului roman de la anii 44 î.Hr. până la anii 54 d.Hr., nu încape îndoială că trata şi despre Dacia.

În acest interval numărăm: 1. epoca războaielor civile; 2. epoca lui Octavius Augustus; 3. epoca lui Tiberiu; 4. epoca lui Caligula, şi 5. epoca venirii la imperiu a lui Claudiu.[251]

În zilele războaielor civile, geţii, profitând de moartea lui Iulius Caesar, trec Dunărea, năvălesc asupra imperiului roman, devastează şi ocupă Macedonia. Senatul se cutremură de spaimă şi adună oaste multă ca să-i respingă[252]. Pe geţi nu-i mai ţinea acum frica braţului lui Iulius Caesar, care pregătea o expediţiune contra lor: „*getas*, dura et bellicosa gens vicinaque"[253] [„*geţii*, neam vecin aspru şi războinic"] .

În zilele lui Octavius Augustus, Roma a avut multă bătaie de cap cu Dacia, multe bătălii, multe expediţiuni, ba şi peţitoria

pentru fiica regelui geţilor Cotizo, şi pentru chiar regele, despre care noi am vorbit mai sus.[254]

Sub Tiberiu, cea mai mare întâmplare a fost năvălirea dacilor asupra Mesiei şi ocuparea acestor provincii romane de către Daci.[255]

Numai sub Caligula poporul roman nu se vede a fi avut daravere cu dacii, care, dispreţuind un astfel de nebun şi fricos, trăiau în pace şi făceau ce voiau fără să-i supere nimeni.[256] Armatele lui Caligula trecuseră peste Rin în expediţiunea sa deşănţată contra germanilor; poate că şi Dacia să se fi resimţit de trecerea lor[257], când populaţii întregi mergeau înaintea legiunilor, măturau şi udau drumurile ca nu cumva praful să supere faţa lui Caius Caesar![258]... Dar inamici nu se vedeau. Germanii şedeau în codrii lor şi le era ruşine să-şi pună mintea cu un astfel de inamic, cu toate că adulatorii proclamau triumfuri, curtesanii şi poeţii cântau laude de răguşeau...[259]

Când a stat dar Claudiu şi a scris istoria romanilor de la 44 î.Hr. până la 54 d.Hr., de bună seamă că vorbea despre toate acestea, cu toate lămuririle de care dispunea un autor împărat şi contemporan.

Cât despre comentariile lui Tiberiu, şi acestea fără îndoială narau despre Dacia, de vreme ce Suetoniu citează în scurt evenimentele năvălirii dacilor în Mesia după înseşi aceste comentarii ale împăratului Tiberiu.[260]

§ 142-143. Diagnotus şi Beton

Diagnotus şi *Beton* au fost doi geografi celebri, cei mai celebri din epoca lor, în cortegiul lui Alexandru Macedon, al acestui erou civilizator care, precum se exprimă Quintus Curtius, *dorea să cucerească lumea întreagă numai ca să o facă cunoscută neamului omenesc.* Aceşti geografi au scris şi au trasat în scrieri speciale mersul armatei macedonene, indicând şi descriind ţările pe unde a stat, pe unde s-a bătut, şi determinându-le după observaţii astronomice. Câtă lumină nu ne-ar fi dat despre Dacia antică aceste buletine ale biruinţelor lui Alexandru, care punea între faptele sale cel mai glorioase şi de predilecţiune expediţiunea în Dacia![261]

Beton a scris o carte foarte voluminoasă intitulată: *Stațiuni pe la ce locuri a stat Alexandru în expedițiunea sa*: Σταθμοὶ τῆς τοῦ 'Αλεξάνδρου πορείας[262]. Această scriere era de mare importanță pentru noi, unde se trata despre stațiunea de la Istru la geți.

Diagnotus şi Beton au mai scris şi măsurile itinerariului întreg al expedițiunilor lui Alexandru.[263]

§ 144. Marin din Tyr

Marin din Tyr a fost un geograf şi astronom celebru, de origine roman. El a compus la începutul secolului I d.Hr. o scriere geografică în multe volume, în care descria pe larg toate țările şi toate neamurile Universului cu însemnări topografice şi etnografice detaliate. Celebrul geograf Ptolemeu, care a scris pe la 145 d.Hr., este un prescurtător al acestui Marin din Tyr, precum mărturiseşte însuşi el. Marin descria pe larg şi lămurea toată Dacia cu numele oraşelor şi cu toate neamurile națiunii getice. Marin alcătuise şi un itinerariu detaliat al ambelor țărmuri ale Dunării, precum tot Ptolemeu ne spune.[264]

Dar scrierile lui Marin sunt cu totul pierdute. Noi le cunoaştem numai după mărturiile lui Ptolemeu şi ale unor compilatori antici. *Massudi*, renumit scriitor arab, care a scris pe la 940 celebra sa enciclopedie *Morudj-addheheb* („Câmpii de aur"), vorbeşte despre ele cu admirațiune şi ne asigurează că le-ar fi consultat.[265]

§ 145. Agathargides sau Agatharchides Cnidios

Agathargides sau Agatharchides Cnidios ('Αγαθαργίδης, 'Αγαθαρχίδης Κνίδιος), geograf şi istoric grec, care a trăit pe la 150 î.Hr., a scris geografia şi istoria Europei şi a tuturor neamurilor trăitoare în ea, în patruzeci şi nouă de volume. Ele cuprindeau relatări întinse despre toate, şi relatări foarte prețioase. El a scris apoi istoria şi geografia Asiei în zece volume. Agathargides a mai scris un tratat special *despre troglodiți* în cinci volume. Troglodiții, Τρωγλοδύται, se numea de antici nu numai un neam în Asia lângă Caucaz[266], dar chiar locuitorii Daciei din oarecari localități se

numeau troglodiţi, adică *trăitori în bordee,* după mărturia lui Strabon şi Pliniu[267].

Ne-au rămas mici fragmente neînsemnate din acest mare monument al doctei Antichităţi, care s-au publicat în *Excerptae historiae* (Francfort, 1559) şi în *Fragments historiques* ale colecţiunii Didot, redactate de Miller, Paris, 1848. Agathargides trata şi despre expediţiunea lui Alexandru în Europa şi în Asia[268].

§ 146. Diophantus

Diophantus (Διόφαντος), istoric şi geograf grec, pe care Vossiu îl pune între autorii unei epoci incerte, compusese sub titlul Πολιτικὰ un tratat istorico-geografic foarte stimat în Antichitate, în care scria cu de-amănuntul, între alte ţări, *despre Sciţia şi despre abii.*[269]

Se ştie că aceşti *abii* sau *gabii* erau chiar geţii, porecliţi astfel spre lauda sau spre ocara lor de către poeţii antici.[270]

§ 147. Didymos

Didymos a fost din Alexandria. El a trăit în secolul I d.Hr. şi a compus o mulţime spăimântătoare de scrieri în toate ramurile, dintre care foarte multe geografice şi istorice. El a scris şi *despre abii* sau *gabii,* adică despre geţi, zicând că ei sunt *de un neam cu tracii,* θρᾳκικὸν ἔθνος[271]. A scris şi despre *agatârşi*[272]. Acesta este Didymos, care s-a poreclit Χαλκέντερος (cu maţele de bronz) din cauza neobositelor sale ocupaţiuni cu scrierea şi cu cititul. Didymos a scris *patru mii de cărţi*!! din care niciuna nu ni s-a păstrat.[273]

§ 148. Damastes

Damastes (Δαμάστες), discipol al lui Hellanicos, a fost contemporan al lui Herodot (460 î.Hr.). Pliniu îl citează des. Damastes a scris cărţi *despre neamuri* (περὶ ἐθνῶν) şi *despre ţări* (περὶ πολιτειῶν) în care se ocupa şi cu descrierea de-amănuntul a *Sciţiei,* a *hiperboreilor,* a *arimaspilor,* a *munţilor Riphei,* a *issedonilor* etc. Geograful Strabon se referă des la Damastes.[274]

§ 149. Pliniu cel Tânăr

C. Cecilius Plinius Secundus, nepot al lui Pliniu cel Bătrân despre care am vorbit la § 134, 135, a scris mult despre Dacia de sub Decebal şi despre Dacia traiană. Nici o pierdere nu este atât de regretat ca pierderea scrierilor acestui mare bărbat. Pliniu a trăit de la anii 61 până la 115 d.Hr. Orator mare[275], ostaş ilustru şi om de stat, admirat şi iubit de împăraţii Domiţian şi Traian, Pliniu a ocupat cele mai înalte funcţii. El a stat pretor, tribun al poporului, prefect vistieriei publice, consul, guvernator al Bithyniei şi al Pontului, comisar Căii Emiliane şi augur.

Pliniu a fost prieten intim şi consilier al lui Traian şi al tuturor oamenilor mari ai Romei. El era un cunoscător mare de trebile, de ţara şi de istoria Daciei; el a urmat şi a consiliat pe Traian în expediţiunea şi în colonizarea Daciei. Epistolele sale, şi mai ales corespondenţa sa cu Traian, ne dau o dovadă despre partea activă ce Pliniu a luat la întemeierea Daciei Traiane[276]. Pliniu scrisese pe larg *istoria epocii sale,* istoria romanilor de la 61 până la 115 d.Hr. Dar acest de mult preţ monument, care conţinea în pagini mari şi glorioase descrierea şi căderea imperiului Daciei şi întemeierea Daciei Traiane, este pierdut cu desăvârşire.[277]

§ 150. Democrit din Abdera

Democrit de la Abdera din Tracia, cu mulţi ani înainte de Herodot (490 î.Hr.), a scris în dialectul ionic o mulţime de scrieri între care o *cosmografie* (Κοσμογραφίη) şi o *geografie* (Γεωγραφίη) a universului în mai multe volume. Democrit a călătorit înadins spre acest sfârşit *în toată Sciţia,* peste mări şi *peste Dunăre* şi prin multe ţări, adunând ştiinţe de climatologie, de agricultură, de istorie, topografie şi istorie naturală, despre tot ce se atinge de popoarele şi ţările cuprinse în *Cosmografia* şi în *Geografia* sa, între care şi Dacia. Pliniu cel Bătrân ne este martor că cărţile acestui Democrit erau o adevărată bibliotecă. Dar din toate scrierile lui ne-au rămas câteva foarte mici *fragmente,* publicate de Mullach, la 1843, în Berlin[278].

§ 151-158. Posis Magnesiotul, Hellanicos, Philochoros, Pherecydes, Herodoros, Bion, Menecrates, Clidemos

Aceşti autori au scris despre Sciţia, şi specialmente istoria Amazoanelor (᾿Αμαζωνικά).[279] Se ştie că istoria şi expediţiunile acestor femei războinice au unele raporturi cu istoria antică a Daciei. Hellanicos a mai scris o carte *despre geţi* şi o carte intitulată Βαρβαρικοὶ νόμοι (*Legile barbarilor*), în care trata despre *religiunea şi legile geţilor*.[280] El a trăit pe la 495 î.Hr.

§ 159. Abaris

Abaris este un personaj semi-istoric foarte vechi, care a trăit cu un secol înainte de războiul Troadei, adică 1118 ani î.Hr., şi al cărui nume şi viaţă s-au înconjurat de [către] poeţii şi de istoricii antici cu povestiri fabuloase. Dar ceea ce rezultă din toate acestea şi este pozitiv, e că Abaris a fost de patrie *scit* sau *hiperboreu*. Noi vom vorbi în alt loc despre ţara hiperboreilor. Acest Abaris, după vechile tradiţiuni preistorice ale grecilor şi după unanima mărturisire a autorilor, a fost dintr-o familie însemnată, fiu al lui Sentu, rege scitic. El avea cunoştinţe de medicină practică şi a fost unul din civilizatorii patriei sale, precum a fost şi Anacharsis. Purces din ţara sa, el a călătorit mult prin Europa, şi mai ales prin Grecia, purtând cu dânsul o săgeată cu care vindeca bolile. Abaris era foarte sobru şi abstinent, din care împrejurare anticii au zis despre el că nu *mânca nimica* (οὐδέν σιτεόμενος).[281] În timpul călătoriilor sale prin Grecia, el a înălţat în Laconia un templu în onoarea fiicei Cererei, numit Ναὸς Κόρης Ζωτείρας, pe care Pausanias l-a vizitat.[282] Heraclide din Pont, istoric care a trăit pe la 357 î.Hr., a scris biografia acestui Abaris, dar ea este pierdută.[283]

Abaris a scris *Oracole despre Sciţia, Theogonia*, şi alte cărţi atingătoare de Sciţia, ţara sa, care se conservaseră mult timp şi erau cunoscute de autorii antici.[284] Marele filozof şi poligraf Platon (430 î.Hr.) ne încredinţează despre existenţa istorică şi adevărată a lui Abaris şi a scrierilor sale.[285] Himmeriu, care a scris pe la 360 d.Hr., ne vorbeşte despre acest Abaris, scit sau hiperboreu, şi despre erudiţia sa care întrecea pe erudiţii de la Academia şi de la Ly-

ceul Atenei.[286] Tot Himmeriu ne spune că Abaris a venit în Grecia de la *Istru* (Dunăre) şi de la *Tanais* (Don):"Ιστρον καὶ Τάναϊν.[287]

Aristofan (434 î.Hr.) ne încredinţează că Abaris a călătorit în Grecia, studiind medicina, şi a scris o carte despre oracole[288]. În zilele lui Aristofan oracolele lui Abaris se citeau încă în public.[289]

§ 160. Memnon

Acest Memnon a trăit cu două secole î.Hr. El a scris în mai bine de 16 volume o istorie despre Heraclea Pontică. În aceasta se vorbea pe larg despre geţi, despre războaiele de pe Dunăre între calatieni şi histrieni contra bizantinilor, pentru comerţul de la Tomis. El descria şi *războiul grozav* (βαρὺς πόλεμος) dintre Mitridate şi romani, alianţele succesive ale romanilor şi ale lui Mitridate cu domnitorii Sciţiei (τοὺς σκυθικοὺς βασιλεῖς) cărora romanii le prometeau sprijin spre a scăpa de învăluirile lui Mitridate de vor fi aliaţi şi amici poporului-rege. Memnon descria soliile trimise de Mitridate cu cerere de ajutor la toţi domnitorii Sciţiei, *de la Dunăre şi până la Chersonesul Tauric, Tehodosia şi Bosforul Cimerian.* Fotiu laudă mult această scriere, pe care el a citit-o, însă ne zice că şi el n-a putut citi din ea decât cărţile de la V până la XVI, căci pe celelalte - zice el - nu le-a putut găsi.[290]

Această importantisimă scriere a lui Memnon este pierdută şi ea. Ni s-au păstrat abia câteva mici, foarte mici fragmente, care s-au publicat de Orelli, la 1816, la Leipzig.

§ 161. Theoxenes

Dintre toţi autorii antici, numai Lucian face menţiune despre acest Theoxenes. El ne zice că Theoxenes a scris despre geţi şi despre sciţi şi despre călătoriile lui Anacharsis din Sciţia în Ellada[291]. Nu am putut afla epoca în care a trăit Theoxenes.

§. 162. Marcianos

Marcian (Μαρκιανὸς), geograf grec care trăi pe la 350 d.Hr., a scris în trei cărţi un *periplu al Sarmaţei* sau *Sauromaţiei* (Περί-

πλους Σαρματίας). Din această foarte însemnată scriere pentru istoria şi geografia Daciei antice nu avem decât puţine fraze şi fragmente.[292]

§ 163. Callistrat

Acest autor, Καλλίστρατος, despre a cărui epocă nu ştim nimica, a scris mai multe cărţi despre *sciţi, traci* şi *geţi*, precum rezultă din încredinţarea ce ne dă Ştefan Bizantinul[293]. Poate că acest Callistrat să fie geograful *Callicrate*, pe care Pliniu îl citează în cartea V, sau mai cu probabilitate *Callistrat* pe care îl citează aiurea scriind despre pietre scumpe.[294]

§ 164. Mnaseas

Mnaseas din Patras, din Lycia, nu ştim în ce anume epocă a scris despre geţi. Ni s-a conservat un mic fragment din cartea sa.[295] Mnaseas citat de Varro şi de Columella scrise o carte *despre lucrurile şi istoria Europei*[296], şi osebit un *Periplu* în mai multe cărţi în care vorbea şi despre Dacia[297]. Columella ne zice că acest autor avea un mare renume[298].

§ 165. Proteas Zeugmatitul

Proteas (Πρωτέας ὁ Ζευγματίτης), autor şi acesta dintr-o epocă necunoscută, a scris despre Sciţia. El numeşte pe cimerieni *Cemmeri* (Κεμμερίους), zicându-ne că ei au totdeauna iarnă, şi adăugând că în limba sciţilor negura se zice *cemera*: Κέμερον γάρ λέγουσι τὴν ὀμίχλην οἱ Σκύθαι.[299]

§ 166-171. Cephalion, Castor, Thallos, Phlegon, Demon, Phavorinus

Aceşti autori au scris mult despre expediţiunile perşilor contra geţilor şi despre istoria ţărilor şi a popoarelor de dincolo de Dunăre, precum se dovedeşte din mărturiile poligrafilor şi ale lexicografilor antici, precum şi din micile fragmente câte ni s-au conservat.[300]

Castor a trăit 200 ani î.Hr. El a fost cel dintâi autor care s-a ocupat de cronologie. Castor a scris *Istoria Babyloniei, Istoria popoarelor ce au domnit peste mări, Cronici* în IX cărți (Χρονικὰ), *Istoria romanilor* (῾Ρωμαϊκὰ), un suplement la cronicile sale (Χρονικὰ ἀγνοήματα) şi alte multe.[301]

Phlegon Trallianus, în zilele lui Hadrian, a scris *Istoria Universală* (Τὰ πραχθέντα ἀπανταχοῦ) în 16 volume.[302]

Despre Thallos ne vorbeşte Iulian Africanul.[303]

Cephallion sau Cephalo a scris sub Hadrian, fiul adoptiv al lui Traian (anul 76 d.Hr.), o istorie a lumii întregi cunoscute până atunci, în 9 cărți, dându-i titlul de *Muze*, Μοῦσαι.[304]

Phavorinus, născut în Gallia în oraşul Arelatu, a scris sub Traian şi Hadrian o mulțime de cărți istorice sub titlul Παντοδαπαὶ în mai bine de 8 cărți, Παντοδαπῆς ὕλης ἱστορικῆς [„Istorie universală"] şi ᾿Εθνικὰ προτεχνολογήματα [„Introduceri etnice"], în care această din urmă scriere el făcea istoria tuturor neamurilor din Europa şi Asia care nu erau eline.[305] Acesta este Phavorinus, care a zis următoarele cuvinte memorabile: „trei lucruri ciudate am văzut în viața mea, - a fi cineva gal şi a scrie elineşte, a fi eunuc şi condamnat pentru adulter, a avea proces cu regele şi a mai trăi încă..."[306]

§ 172. Alypios

Alypios din Antiochia, geograf şi arhitect, a scris o *Geografie* pe care a închinat-o împăratului Iulian. Acest Alypios a fost însărcinat de Iulian, la 363, să restaureze templul de la Ierusalim[307]. Din geografia lui Alypios avem numai o mică parte care s-a publicat la 1628 in 4⁰.

§ 173. Apollonides

Apollonides a făcut o descriere generală a Europei sub titlul Περίπλους ᾿Ευρώπης [„Periplul Europei"], în care trata şi despre toate țările popoarelor trăitoare dincolo şi dincoace de Dunăre şi prin tot cuprinsul Daciei.

Acest periplu se vede citat de multe ori de scoliastul lui Apollonios din Rhodos[308] şi de Pliniu, care-l citează când ne zice că în Sciţia sunt femei cu câte două pleoape la fiecare ochi[309]. Strabon citează pe Apollonides în cartea sa unde face descrierea Daciei[310].

Apollonides a scris în timpul lui Tiberiu (an 43 î.Hr.), precum ne încredinţează Diogene Laertios, care citează şi unele scrieri ale lui Apollonides dedicate lui Tiberius Caesar[311]. Apollonides era născut în Nicea.

§ 174. Dionysios

Acest Dionysios, pe care nu trebuie să-l confundăm cu Dionysios care a descris Europa în hexametri, a compus mai multe cărţi istorice despre expediţiunea argonauţilor şi ţările pe unde ei au trecut, despre amazoane şi istoria timpurilor străvechi, după cum ne asigurează Diodor din Sicilia, contemporan al lui Caesar şi al lui Augustus, care în multe locuri ne zice că-l copiază[312]. Nu putem preciza epoca în care a scris acest foarte vechi autor, care nu trebuie confundat nici cu Dionysios Charax[313].

§ 175. Velleius Paterculus

Acest istoric roman a trăit pe la 17 d.Hr.[314] El a fost ostaş. La vârsta de 21 ani, Paterculus era prefect al cavaleriei şi a urmat pe Tiberiu în campaniile sale din Germania, Pannonia şi Dalmaţia. În ultimii ani ai lui Augustus el a fost pretor. Implicat în conspiraţiunea lui Seian, Veleius căzu sub lovirile fără milă ale lui Tiberiu.

Velleius a scris în două cărţi istoria romanilor, de la fondarea Romei până la moartea Liviei mumei lui Tiberiu, adică până la anii 35 d.Hr. În aceste cărţi se cuprindeau şi istoria universală a tuturor neamurilor în raporturile lor cu istoria romanilor, începând de la căderea Troadei de unde romanii se pretindeau originari. Dunărea noastră cu popoarele ei făcea şi ea parte din naraţiunile elegante ale lui Velleius Paterculus.

Dar scrierea acestui autor nu ne-a parvenit toată. Începutul nu există deloc, şi după capul VIII al cărţii I este o lacună enormă.

Fragmentele câte ni s-au păstrat s-au descoperit la 1515, în Alsacia, în mănăstirea de Marbach[315].

§ 176. Simmias

Simmias (Σιμμίας sau Σιμίας), gramatic şi poet născut la Samos, a trăit 406 ani după războiul Troadei, adică pe la 812 î.Hr. Între alte producţiuni literare, se vede din câteva fragmente că Simmias scrisese un poem sub titlul *Apollo* (Απόλλων) în care trata despre *massageţi, hiperborei* şi *semi-câni* (῾Ημικύνες). Pe aceştia din urmă, *semi-cânii*, care erau vecini cu massageţii, se crede că poeţii îi numeau astfel pentru că erau îmbrăcaţi cu cojoace, purtându-le cu blana în afară, precum şi astăzi se obişnuieşte a se vedea printre ţăranii noştri.[316]

§ 177, 178. Artemidoros, Marcianos

Acest Artemidor a scris pe la 100 î.Hr. Între scrierile sale, era importantă pentru noi *Geografia* sa în 9 cărţi (Γεωγραφούμενον Βίβλοι 1Α`) şi *Periplul* său (Περίπλους). Din câteva fragmente mici ce ne-au rămas, şi din vechii poligrafi, se vede că în acestea el descria Dacia cu toată Sciţia[317]. Hudson în colecţiunea sa geografică a editat toate fragmentele din Artemidor[318]. Pliniu citează de mai multe ori pe Artemidor[319]. În secolul IV, un alt geograf grec, Marcian, a scris un *Periplu* în trei cărţi şi Περιήγεσις în versuri iambice, făcându-se abreviatorul lui Artemidor; dar din nenorocire şi această scriere s-a pierdut, rămânându-ne numai puţine mici fragmente din ea, publicate în colecţiunea geografilor mici eleni[320].

§ 179-180. Hecateu din Milet, Hecateu din Abdera

Hecateu din Milet, geograf şi istoric grec, a scris pe la 550 î.Hr., *Geografia Europei, Asiei* şi a *Libiei*, adică a Africii. El a mai scris în mai mule cărţi *istorie* şi *genealogie*. În geografia sa, după fragmentele câte se păstrează, se vede că Hecateu s-a ocupat de Dacia noastră şi de toate popoarele trăitoare dincolo şi dincoace de Dunăre[321]. Fragmentele câte există s-au publicat de Creutzer la 1806.

Hecateu din Abdera, geograf şi acesta, a trăit sub Ptolemeu I (an. 322 î.Hr.). El a scris despre Dacia, o carte despre hiperborei[322], şi Pliniu îl citează de mai multe ori[323].

§ 181. Pisander

Pisandru a scris în mai bine de XIV cărţi despre Thracia, despre agatârşi etc.[324] Alte noţiuni n-am putut afla despre acest autor.

§ 182. Mysorum libri

În vechimea mult îndepărtată, exista o colecţiune de cărţi care avea titlul *Cărţile Mysilor,* cuprinzând istoria Mysilor. Această colecţiune (Μυσῶν βιβλία) era biblioteca tradiţiunilor preistorice ale Mysilor. Sophocles să fi scris opera sa pierdută Μυσοὶ (Mysii) după aceste antice monumente?

Din nenorocire şi unele şi altele sunt pierdute cu totul. Autorii vechi, sub numele de *Mysi* cuprindeau şi pe geţi[325].

§ 183-184. Antonius Diogenes, Antiphanes

Antoniu Diogene a scris în timpi apropiaţi de epoca lui Alexandru Macedon, după cum ne încredinţează pozitiv patriarhul Fotiu, cu toate că unii din criticii moderni cred ca Antoniu ar fi fost posterior lui Lucian, adică după anii 120 d. Hr.[326] Acest autor a scris o carte sub titlul τὰ ὑπὲρ Θούλην ἄπιστα (*Lucrurile minunate de peste Thule*). Această carte unii din moderni au socotit să o boteze de romanţ, de adunare de frivolităţi şi „voyage imaginaire mêlé de quelques épisodes d'amour"[327] [„călătorie imaginară amestecată cu câteva episoade de dragoste"], supăraţi mai ales pe autor pentru că nu le-a determinat, cu 4 secole î.Hr., cum se va chema şi unde are să fie Thule la 1862, când dlor era să scrie...[328] Să venim însă la propositul nostru.

Scrierea lui Antoniu Diogene cuprindea în XXIV cărţi călătoria unui Dinia, cu Demochar fiul său, departe de patria lor. Ei trec fluviul Tanais (Don) şi ajung la munţii Riphei, din care izvorăşte acest fluviu. Aici ei nu se pot împăca cu frigul şi se întorc

pe *Oceanul Scitic* şi *Oriental* spre răsărit. De aici călătoresc pe litoralul *Mării de afară* şi, după multe rătăciri şi peripeţii, ajung la insula Thule. Dinia călătoreşte prin toată *Tracia*, apoi la *massageţi* şi la *geţi*, şi narează *tot ce se atinge despre aceste ţări* (ἐπὶ Θράκας καὶ Μασσαγήτας καὶ Γέτας) şi *ţările învecinate de Boreu* (περὶ βοῤῥᾶν).

Fotiu, făcându-ne această dare de seamă în scurt despre scrierea pierdută astăzi a lui Antonius Diogenus, pe care el a citit-o, adaoge că acesta a trăit *cam pe la timpii lui Alexandru Macedon*.[329] Fotiu ne vorbeşte cu această ocaziune şi de un alt autor anterior lui Diogenus, anume *Antiphanes*, care a scris despre ţările citate mai sus.[330]

Este de trebuinţă să însemnăm aici că *Oceanul Scitic* este Marea Azovului[331] şi că partea sa cea despre Asia se numea *Oceanul Oriental*[332]. *Marea de afară* (*mare externum*) se zicea la antici Atlantica.

§ 185. Candidus

Acest istoric, născut în Isauria, a scris pe la 450 d.Hr. o istorie importantă a împăraţilor Orientului şi despre relaţiunile lor în pace şi în război cu toate poparele cu care au stat în contact, prin urmare şi cu Dacia. Candidus este istoricul care ne încredinţează că contemporanul său Leon împăratul era din Dacia:

Λέων ὁ 'Αυτοκράτωρ ἦν ἐκ Δακίας, ὡς λέγει Κάνδιδος.[333]

[„Împăratul Leon era din Dacia, după cum spune Candidus."]

§ 186. Dexippos

Să ne fie perimis a reveni asupra lui Dexippos (Δέξιππος), pe care noi am menţionat la § 10-13.

Dexippos a trăit şi a scris în zilele împăraţilor Valerian, Gallian şi Claudiu. Pe lângă al său *Chronicon*, el a mai scris cărţi importantisime despre istoria Daciei bătrâne, şi anume:

1. *Întâmplările despre moartea lui Alexandru*
   (τὰ μετὰ 'Αλέξανδρον)

2. *Epitome historica usque ad Claudii imperium*
3. *Istoria Sciției* (Σκυθικὰ) în mai multe cărți.

„În *Istoria Sciției*, Dexippos, ne zice Fotiu, descria pe larg *războaiele și faptele memorabile dintre romani și sciți*. Stilul lui Dexippos era pompos și maiestuos. El era clar ca Tucidide, mai ales în *Istoriile Scitice*."[334]

Câtă pagubă pentru istoria Daciei antice din pierderea scrierilor acestui *Tucidide* al istoriei dace, după cum îl califică eruditul Fotiu!...

§ 187. Hippys (Hippon) Rheginus

Hippys sau Hippon de la Rheginum a fost un filozof grec din antica școală a lui Pythagora. El a trăit pe la începutul secolului V î.Hr. Hippys a scris mai multe cărți istorice, din care unele tratau și despre Dacia.

Hippys a scris înainte de toți *Istoria Siciliei* în V cărți, *despre întemeierea Italiei* I carte, *Cronici* foarte detaliate în V volumeni și *Istoria Argolidei* în III cărți.

Din toate acestea nu avem nimic.[335]

§ 188. Valerius Antias

Acest istoric celebru a trăit în zilele lui Sylla (90 î.Hr.). El a scris *Annale* foarte voluminoase despre istoria romanilor și toate popoarele care au avut a face cu dânșii în pace sau în război. Aulus Gellius citează cartea LXXV din analele lui Valerius Antias, și Pliniu menționează de multe ori despre dânsul.[336]

§ 189-191. Teucros, Sylla, Lucullus

Teucros Cizicenul (Τεῦκρος ὁ Κηζηκινὸς) și dictatorul Romei *Sylla* au scris mult despre Geția, Sciția și toate popoarele și regii lor, în importantele lor scrieri, pierdute astăzi cu desăvârșire.[337]

Teucros a mai scris între altele *Istoria Mitridatică* (Μιθριδατικὰ) în cinci cărți. Se știe ce parte mare face în istoria Daciei antice epoca luptelor mitridatice. Pe de o parte romanii, pe de alta Mitridate,

trimiteau necontenit soli peste soli la geți, daci, la sciți, invocând și unii și alții alianța lor. Toată Dacia a fost în picioare, când pentru Mitridate, când pentru romani, luptându-se ani întregi ca aliați.[338] Patruzeci de ani s-a luptat Mitridate ca un leu cu Roma cea puternică, până ce a fost zdrobit de Lucullus și de mărimea lui Pompei. În tot timpul acesta, toată Dacia și toată Sciția până la Palus Meotide (Azov) au stat în agitațiune. Dromichete, regele dacilor, și Oltacos, regele dandarilor de lângă Meotida, erau aliați ai lui Mitridate.[339]

Toate aceste împrejurări și câte altele ale acestei epoci, cu multe descripțiuni de bătălii, de localități și de neamuri, erau cuprinse în Μιθριδατικὰ a lui Teucros.[340]

Dictatorul Romei, Sylla (136 î.Hr.), a scris și el despre Dacia, despre geți și Sciția, în *memoriile vieții sale* (*Commentariorum libri*), în care scria cu de-amăruntul faptele vieții sale, din care cele mai glorioase erau de bună seamă războaiele cu Mitridate.[341] Aceste *memorii* sau *comentarii* ale lui Sylla erau în 22 cărți, și cartea cea de pe urmă Sylla a sfârșit-o cu două zile înainte de a muri.[342] Sylla a fost nu numai un căpitan mare, dar și un mare amic al literelor. El a adus la Roma, după ce a cucerit capitala Eladei, acea superbă bibliotecă, cea mai bogată din toată Antichitatea, despre căpătarea căreia Cicero nu încetează de a felicita patria sa.[343] El a adus de la Efes la Roma renumita bibliotecă a lui Apellicon, în care se păstrau cărți atât de rare încât ele nici nu erau cunocute până atunci, și așezând-o la Roma, a rânduit bibliotecar pe Tyrannion, gramatic și geograf grec, căzut în captivitate în războaiele mitridatice.[344]

Viteazul, mândrul și luxosul consul roman Lucullus, care a înspăimântat lumea prin puterea geniului său militar și prin strălucirea nespusă a luxului său, dispreţuitor mare al bogăției[345], amic al literelor și introducător al filozofiei grecești în țara sa, care a zdrobit cu viteza și cu geniul său pe Mitridate, l-a gonit până în Armenia, a cucerit Pontul, a bătut pe Tigranes și a luat Nisiba, - acest mare bărbat s-a ocupat și el despre țările de dincoace și dincolo de Dunăre în *comentariile* sale voluminoase *despre războaiele mitridatice*, pe care Cicero le citează cu emulațiune.[346]

§ 192. Cicero

Este destul să numesc pe M.T. Cicero (106-41 î.Hr.) ca să ne amintim de activitatea şi de rolul vieţii sale politice în mijlocul poporului-rege, ca să ne facem o idee despre această mare şi impozantă figură din istoria Romei, din istoria lumii. Scrierile lui Cicero câte le cunoaştem sunt multe; dar din nenorocire toate scrierile sale nu le avem.[347] Multe din acestea, şi unele foarte importante pentru istoria Daciei, sunt pierdute cu totul.

Cicero dispunea de toate mijloacele spre a avea sub mână toate monumentele Antichităţii care de mult nu mai există. El putea străbate prin toate arhivele poporului-rege. Cicero avea apoi o bibliotecă imensă, pe care o iubea şi o numea *suflet al casei sale* (*mens meis aedibus*)[348]. Sute de bărbaţi erudiţi, sute de sclavi, prin toate părţile lumii, copiau, adunau necontenit tot ce se găsea mai însemnat în arte, în literatură, în istorie, în geografie, în filozofie, pentru biblioteca acestui mare roman.

Căci pe atunci, ca să fie cineva om mare în pace sau război, trebuia să fie voinic, mare învăţat, mare curtisan şi al Muzelor. Sclavii la romani nu erau numai servi. În timpurile moderne se imită numai partea rea... La nobilii Romei, de ex. la Cicero, fiindcă e vorba despre el, sclavii serveau încă a face *lectură* stăpânilor lor (*anagnostes*), şi a *copia cărţi*.[349]

Scrierile pierdute ale lui Cicero, care aveau mare importanţă pentru istoria antică a Daciei, sunt:

1. *Geografia şi chorografia universală*, scriere voluminoasă, pe care însuşi Cicero o numeşte *magnum opus*[350], la compunerea căreia el ne asigurează că, pe lângă studiile şi rapoartele contemporane, a consultat scrieri întregi geografice, ale lui *Eratosthenes*, ale lui *Serapion*, ale lui *Alexandru*[351] şi multe altele. Această *Geografie* el a scris-o pe la 60 î.Hr.[352] Cicero luase în ajutor şi pe vestitul geograf *Tyrannion*, profesorul lui Strabon, cu toate bibliotecile aduse de la Atena şi de la Efes la Roma.[353]

Dar din această imensă scriere, din acest imens monument colosal, ne-a rămas numai un singur fragment *în două rânduri*, citat de gramaticul Priscian!![354] Crudă bătaie de joc a timpului despre toate lucrurile omeneşti!...

2. Cicero a mai scris o *Istorie generală a Romei,* foarte voluminoasă[355]. El a avut sub ochi scrierile complete ale lui Varro, scriitorul cel mai cunoscător despre istoria şi relaţiunile Romei cu toate popoarele[356]. Toate analele, toţi istoricii Romei i-au servit la aceasta: analele lui Vennonius, analele lui Fannius[357], memorii, codicili şi acte[358], decretele senatului conservate în arhivele publice, monumente istorice ale poporului roman[359], scrierile lui Caius Licinius Macer[360] şi alte multe.

3. Cicero a mai scris *memorii despre consualtul său* în limba greacă (Περὶ ὑπατείας)[361] pe care Plutarh ne zice că le-a citit.[362]

4. Cicero a scris apoi *memorii asupra evenimentelor din epoca vieții sale politice* (*De suis consiliis*).[363]

5. El a mai scris după moartea lui Caesar memorii secrete (᾿Ανέκδοτα) care se raportau mai ales la epoca morţii lui Caesar.[364]

6. *Commentarii causarum*. Gramaticul Diomede citează cartea XIII din acestea.

7. *Memorii secrete* despre tot ce s-a petrecut înăuntru şi înafară după moartea lui Caesar.[365] Se ştie că între cele mai mari evenimente a fost că dacii, aflând despre moartea lui Caesar, au năvălit în hotarele poporului-rege.[366]

Cicero, scriind toate acestea şi scriind despre fapte contemporane, a dat, precum rezultă din epistolele sale, o mare parte evenimentelor Romei în legătură cu istoria şi geografia Daciei.

Dacii erau cunoscuţi lui Cicero: el vorbeşte despre dânşii cu frică.[367] Ce nu s-a petrecut în zilele lui Cicero? Cu ce neamuri, cu ce popoare n-au avut a face romanii, n-au avut a face politica şi consiliile lui Cicero? - Cu războaiele mitridatice, cu parţii[368], cu toată Tracia şi cu tracii abderiteni[369], cu sciţii[370], cu germanii[371], cu galii, cu Chersonesul tracic[372], cu Bosforul cimerian[373], cu Misia vecina Daciei, uneori confundată cu dânsa, unde romanii au avut mult de făcut cu Cicero spre a o curăţi de briganţi şi de piraţi[374], cu Dacia, cu geţii despre care politica înţeleaptă a lui Cicero se preocupă necontenit spre a-i avea amici şi aliaţi ai Romei în timpurile mitridatice[375], cu vardi şi cu dalmaţi[376], cu allobrogi[377], cu bessi şi cu denteleţi, popoare trace[378] vecine şi de un neam cu geţii, adeseori confundaţi cu dânşii din cauza necontenitelor relaţiuni, când ca aliaţi, când ca piraţi şi trădători.[379]

Despre toate aceste neamuri şi despre ţările lor, Cicero vorbea în scrierile sale, pierdute din nenorocire, în geografia, în istoria şi în memoriile sale...

§. 193. Parthenios

Parthenios (Παρθένιος Φωκαεὺς) a scris despre goţi şi despre popoarele Pannoniei. Atât numai ştim despre acest autor, după Ştefan Bizantinul, care singur dintre toţi autorii face menţiune despre el.[380]

§ 194. Crates

Crates citat de Ştefan Bizantinul a trăit pe la 186 î.Hr., sub Ptolemeu Philometor. Acesta a scris mult, comentând vechii poeţi şi gramatici. El a scris şi despre ţările de ambele părţi ale Dunării, adică despre Dacia, precum rezultă din câteva fragmente păstrate de lexicografii şi poligrafii antici. Din aceste fragmente ne lămurim că faimosul *Tartar, Hades, Cocytos, Erebos* al anticilor, era nimic alta decât Bosporul cimerian (Crimea), ascuns sub vălul imaginaţiunii prin atâtea fabule şi povestiri ciudate. Acest Crates numeşte pe cimerieni *cerberieni*. Peste Dacia, peste ţărmurile din preajma ei, mitografii grămădiseră fabulele cele mai fantastice[381].

§ 195. Callistrates

Acest autor foarte vechi aparţine unei epoci necerte. Este el oare celebrul orator, sol şi călător atenian care trăi în al 4-lea secol î.Hr. şi pe care Demosthenes l-a imitat şi l-a invidiat[382]? Sau este el legistul şi autorul Callistrates din zilele împăraţilor Sever şi Antoninus Caracalla? Sau Callistrates sofistul, care a trăit în al 2-lea secol d.Hr.[383]? Nu putem decide pozitiv despre aceasta. Însuşi Toma Pinedo în *Commentariolus auctorum* a lăsat cu totul încurcată această chestiune.

Totul este că un Callistrates e autorul unei scrieri pierdute, cel puţin în trei cărţi (căci Ştefan Bizantinul citează pe a treia) despre Dacia. Din fragmente se dovedeşte că el a scris pe larg afacerile

sciților de la Dunăre până la Meotida: războaiele sciților cu tracii. El a scris cum sciții au făcut valul ce se numeşte astăzi *Perecop*, lung de şase verste şi larg de şaizeci de picioare, localitate pe care din această cauză geografii au numit-o *Taphros* sau *Taphrae* („şanț, val"), adăugând că neamul din familia sciților care locuia aici la Taphros se numea *Satarchi* sau *Satorchi*[384]. Într-una din frumoasele sale *Descripțiuni* ('Εκφράσεις) din care ni s-au păstrat câteva fragmente, el descrie un tabel ce se află pe *malurile scitice*, reprezentând pe furiosul Athamas, gol şi sângerat, pe Ino înspăimântată şi alte împrejurări ce se rapoartă la istoria poetizantă a acestui nefericit Athamas[385].

Scrierile lui Callistrat au pierit şi ele în naufragiul învățatei Antichități...

§196-197. Mnesimachos, Herenaios

Mnesimachos (Μνεσίμαχος) a scris mai multe cărți istorice despre toate neamurile trăitoare în Dacia, sub titlul *Despre sciți* (Περὶ Σκυθῶν). Varinus citează cartea I din *Istoria scitică* a lui Mnesimachos, referindu-se la ea după un alt autor, Herenaios ('Ειρηναῖος). Din cuvintele lui Varinus se vede că Mensimachos scrisese şi o *Geografie generală a Europei*.

Ne-a fost imposibil să găsim epoca în care au trăit aceşti autori.[386]

§ 198. Titus Livius

Titus Livius, celebrul şi de toți cunoscutul istoric roman, născut la 59 î.Hr., mort la 19 d.Hr.[387], a scris foarte mult despre Dacia.

Titus Livius a scris în 142 de cărți *Istoria romană* sau *Analele Romei* precum el le intitulase, - istoria *rerum gestarum memoriae principis terrarum populi*[388], începând de la fundarea Romei, *a primordio Urbis*, şi până la moartea lui Drusus, adică până la anul 1 î.Hr. Acest mare om şi mare învățat, mare istoric, amic intim al lui Augustus, conducătorul educațiunii lui Claudius, amic al tuturor notabilităților politice şi literare ale Romei, mare cugetător, mare admirator al gloriei patriei sale, căutând o mângâiere şi distracți-

une la faptele adesea de umilire națională ale contemporanilor săi, în patriotismul și în mărimea vechilor romani:

„Ego contra hoc quoque laboris praemium petam, *ut me a conspectu malorum, quae nostra tot per annos vidit aetas*, tantisper, certe dum prisca illa tota mente repeto, avertam..."[389]

[„Eu, din contră, voi căuta o răsplată a acestei munci în faptul că, cel puțin atâta timp cât expun cu tot cugetul acele fapte din vechime, *îmi voi feri privirea de relele la care a fost martoră generația noastră atâția ani*"],

Titus Livius a scris în zecimi de cărți despre Dacia. Dar din cele 142 de cărți ale acestui istoric numai 35 ni s-au păstrat, și acestea încă întrerupte și necomplete, căci de la cartea 9 inclusiv până la cartea 21, zece ne lipsesc. Avem câteva fragmente din cărțile 91 și 120, câteva linii din celelalte și *sumarele* redactate de un oarecare *Florus* ce nu trebuie confundat cu istoricul Florus.[390]

Ce nenorocire! Tocmai cărțile care tratau despre *afacerile Daciei, despre Dunărea și popoarele ei* sunt pierdute, și ca să simțim mai mult durerea acestei pierderi, ne-au rămas câteva rânduri care ne asigură că acele cărți tratau despre Dacia.

Cartea XX trata despre afacerile romanilor cu popoarele dunărene, cu *dacii*, cu *istrienii*, cu *ilirii*.[391]

Cartea LVI trata, între altele, despre luptele romanilor cu popoarele dunărene, despre războaiele pretorului M. Cosconius cu *scordiscii*.[392]

Cartea LXIII trata iarăși despre lupte la Dunăre, despre bătaia ce a suferit consulul Porcius Cato de la *scordisci*, despre biruințele consulului Livius Drusus contra scordiscilor.[393]

Cartea XCII vorbea despre expedițiunile proconsulului Scribonius Curio contra *dardanilor*, despre cucerirea *Mesiei* și luptele crâncene la *hotarele Daciei*, menționate foarte în scurt și de istoricul Florus: *Curio Dacia tenus venit*.[394]

Cartea XCIII trata despre afacerile mitridatice, despre alianțele cu dacii și celelalte popoare de la Dunăre.[395]

Cartea XCV despre luptele romanilor la Dunăre cu dardanii, geții, etc. etc.

Cartea CXXXI cuprindea războaiele cu *iapizii, dalmații,* şi în *Pannonia* la coastele Daciei.[396]

Cărțile CXXIV şi CXXV erau mai cu deosebire cărțile Daciei. Ele cuprindeau războaiele lui Crassus contra tracilor, odrizilor, bastarnilor, misilor şi *geților,* când Dunărea se roşia de sângele romanilor şi al geților[397], epocă despre care ne vorbeşte în scurt Dio Cassius[398].

Cartea CXXXVIII trata şi despre luptele lui C. Piso cu tracii şi cu geții, la Dunăre şi la Carpați sau Balcani[399], despre care menționează în câteva cuvinte istoricul Florus[400].

Noi am notat aici numai unele din cărțile pierdute ale lui Titus Livius care tratau despre Dacia. În sumarele lui Florus şi în tratatele criticilor despre Livius se pot vedea şi alte multe.

Dar toate acestea au pierit. Ura stupidă a unui împărat şi zelul fanatic al unui papă au distrus cărțile lui Titus Livius. Domițian împăratul a pus între crimele de stat a citi cineva pe Titus Livius. Suetonius zice că el a condamnat la moarte şi a executat pe Metius Pomposianus pentru că purta cu dânsul istoria lui Titus Livius!...[401] Papa Romei Gregoriu cel *Mare,* cel *Sfânt* (anno 542-604 d.Hr.) a ars toate cărțile lui Titus Livius, gonind şi dând focului prin toată lumea catolică pe acest ilustru istoric, pentru că în multe locuri din istoria sa se vorbea despre minuni!... Sfântul papă nu vroia să fi existat minuni, să fi existat fenomene înainte de epoca christianismului; şi pe acele vremi, dacă papa nu vroia, cine putea să vroiască?[402]

Datorim deci pierderea celor mai multe cărți ale lui Titus Livius lui Domițian împăratul şi Sfântului Grigore cel Mare, papa al Romei!...

§ 199-209. Protarchos Trallianos, Antimachos, Damastes, Metrodoros, Hierocles, Homer, Hesiod, Boeos, Simonides, Olenus de la Lycia, Melanopus de la Cuma, Aristeas de la Proconnes

Aceşti autori au scris cărți speciale despre hiperborei, adică despre oamenii ce locuiesc la Nord. Hiperboreii, cel puțin în parte,

nu erau alţii deât locuitorii Daciei noastre, cu toate învăluirile fantasmagorice prin care poeţii şi după dânşii unii din istorici au căutat să ascundă acest popor *fericit*[403]. Însuşi Strabon zice că povestirea despre şederea hiperboreilor la munţii Rifei este o fantasmagorie a poeţilor[404].

„Faute de se rendre un compte bien exact de l'état des conaissances géographiques dans la première antiquité, les modernes ont supposé que les Hyperboréens résidaient à l'extrême Nord. Pourtant tous les auteurs anciens les placent *dans la Scythie, s'est-à-dire au bord de la Mer noire*. Strabon remarque que les historiens donnent le nom de Scythes à toutes les nations septentrionales, mais que les plus anciens d'entre eux admettent des distinctions: ainsi ils nomment les Scythes qui sont au delà de la Caspienne *Daae* ou *Sacae*, et ceux qui habitent au dessus de *l'Euxine*, de *l'Ister* et de *l'Adriatique*, *Hyperboréens*, *Sauromates* et *Arimaspes* (Strab. XI, 503). Or ces peuples suivant Hérodote étaient riverains de la Mer Noire (libr. IV). Ce qui a surtout causé l'erreur, c'est le mot *Borée*, dont le sens *relatif* a reculé par degrés jusqu'au Nord du globe avec le progrès de la Géographie, d'où il resulte qu'Hyperborée signifie pôle. Mais rien n'est moin exacte que cette interprétation, parce que l'extrême Nord pour les anciens Grecs c'était la Scythie au delà de laquelle s'étendait le désert, c'est-à-dire l'inconnu."[405]

[„Neputându-şi da seama prea bine de nivelul cunoştinţelor geografice în Antichitatea timpurie, modernii au presupus că hiperboreenii locuiau în nordul extem. Cu toate acestea, toţi autorii vechi îi plasează *în Sciţia, adică la malul Mării Negre*. Strabon remarcă faptul că istoricii dau numele de sciţi tuturor neamurilor nordice, dar că cei mai vechi dintre aceştia admit unele distincţii: astfel, ei îi numesc *dai* sau *saci* pe sciţii care locuiesc dincolo de Marea Caspică, iar pe cei ce locuiesc deasupra Mării Negre, a Dunării şi a Adriaticii, îi numesc *hiperborei*, *sauromaţi* sau *arimaspi* (Strab. XI, 503). Or, aceste neamuri, conform lui Herodot, trăiau pe malul Mării Negre (cartea IV). Ceea ce a indus în eroare a fost mai ales cuvântul *boreu*, al cărui sens relativ s-a retras treptat până spre

nordul globului odată cu progresul geografiei, de unde ideea că *hiperboreu* înseamnă „pol". Dar nimic nu e mai greşit decât această interpretare, deoarece pentru greci nordul extrem era Sciţia, dincolo de care se întindea deşertul, adică necunoscutul."]

Cel dintâi care a scris despre hiperborei a fost *Homer* (anul 1000 î.Hr.) în epopeea sa intitulată *Epigonii* sau *Alcmeonida,* în şapte cărţi[406]. După Homer, a scris despre hiperborei *Hesiod* (anul 900 î.Hr.) Dar relaţiunile de mult preţ ale acestor poeţi despre dânşii sunt cu desăvârşire pierdute[407].

Pindar, mai apropiat de epoca lui Hesiod (anul 520 î.Hr.) şi prin urmare mai vechi decât Herodot, ne reprezintă pe Hercule şi Perseu *îndreptându-se la râpele Dunării spre a găsi pe fericiţii Hiperoborei*:

Δᾶμον ῾Υπερβορέων῎Ιστρου ἀπό σκιαρᾶν παγᾶν...

[„Norodul hiperboreenilor ... de la izvoarele umbroase ale Istrului...", *IIR*, p. 13.]

şi mai la vale:

᾽Ες γαῖαν πορεύεν θυμὸς ὥρμαιγ᾽ ᾽Ιστρίαν νιν...

[„Atunci îl îndemnă inima să plece spre ţara istriană...", *IIR*, p. 13]

unde Boreul bate rece[408].

Aristotel (384 î.Hr.) şi Diogenes Laertios (193 d.Hr) ne zic[409] că după vechile tradiţiuni istoria lui Pitagora şi a lui Zamolxis s-a petrecut la *hiperborei.* Cine nu ştie că Zamolxis s-a ilustrat la geţi şi a fost get[410]?

Strabon, vorbind despre hiperborei, afirmă, izgonind partea fabuloasă din materie, că ei erau aicea în Dacia. Istoricii greci din vechimea cea mai depărtată - zice el - numeau *hiperborei,* sauromaţi şi arimaspi popoarele care locuiau dincolo de Marea Neagră, de Istru (Dunăre) şi de Adriatica.[411]

Trebuie să regretăm mult pierderea scrierilor despre hiperborei, din care nu mai există nimic. Că autorii citați au scris despre ei, știm abia din mențiunile unor istorici și poligrafi[412].

Dintre acești autori, care au scris despre hiperborei, *Simonides* a trăit pe la 557 î.Hr.[413]

Hierocles este necunoscut când a trăit[414].

Antimachos, născut la Colophon, a scris în versuri multe cărți istorice. El a trăit în secolul V î.Hr.[415]

Protarchos Trallianul nu cunoaștem când a trăit[416].

Damastes a fost contemporan lui Herodot și elev al lui Hellanicos, celebrul geograf[417].

Metrodoros nu se știe în ce epocă a trăit[418].

Despre *hiperborei* istoria ne spune multe. Hiperboreii cu grifonii păzeau aurul. Iată emblema indicând bogățiile acestor țări[419]. De la hiperborei se trimiteau anual daruri la oracolul lui Apollo de la Delfi și de la Prasia din Attica[420]. Oracolul din Delfi a fost fondat de hiperborei, după mărturia unanimă a întregii Antichități grecești. Pausanias ne încredințează că o femeie din Focida, anume *Beo,* a scris în versuri dorice istoria fondării acestui oracol celebru, unde s-a închinat odinioară omenirea întreagă, și citează chiar unele din versurile ei ce se cântau la Delfi, după care niște *hiperborei,* venind din țara lor aicea, fondară acest oracol[421].

Olen de la Lycia ('Ωλὴν ὁ Λύκιος), poet mai vechi decât Homer, a scris istoria celor două tinere fecioare care, venind din țara hiperboreilor, au introdus în Grecia cultul lui Apollo și al Dianei, adică al *Soarelui* și al *Lunii.* Un monument, la Delos, a stat multe secole, înălțat în onoarea lor[422].

Melanopos de la Cuma a scris în versuri istoria Hiperboreilor[423].

Aristeas de la Proconnes, geograf foarte vechi, anterior lui Herodot, a scris despre hiperborei. Desigur, zice Pausanias, el a știut mai mult decât alții despre dânșii, căci a călătorit până la issedoni și a studiat tot ce se atinge de hiperborei[424].

O tradițiune veche, acreditată de istorie, mai zice că hiperboreii într-o epocă foarte depărtată au scăpat Ellada de invazia galilor sau a celților. Pausanias în zilele sale (174 d.Hr.) a văzut la Pergam un tabel istoric unde se reprezenta războiul atenienilor cu

galii sau celții și năvălirea în ajutorul grecilor a voinicilor hiperborei cu armatură grozavă, care au bătut pe gali și au determinat salvarea Elladei de încălcarea lor[425].

§. 210- 222. Orfeu, Epimenide Cnossius, Cleon Curieus, Dionysius Mitilineu, Onomacriton, Herodoros, Valerius Flaccus, P. Terentius Varro, Euphorion de la Chalcis, Cornelius Gallus, Marianus

Una din epocile cele mai strălucite în istoria străveche a faptelor omenești este fără îndoială *epoca expedițiunii argonauților*, răpirea Medeei și cucerirea lânii de aur, care a servit de așternut de nuntă pe o insulă a Dunării noastre, *getica Peuce*, amorezaților fugari Iason și Medeea, departe de despoiatul părinte...

Te venti procul et tua fata ferebunt[426]

[„Te vor purta departe vânturile și destinul tău."]

Poetizată și acoperită cu văluri fabuloase, această epocă este însă una din cele mai îndrăznețe întreprinderi ale omului. Data ei se prezumă pe la 1350 î.Hr. Navigatorii greci nu străbătuseră până atunci, după mărturia lui Apollonios din Rhodos, mai departe de Propontida[427], iar această expedițiune îi făcea să cunoască Palus Maeotis, Tanais, țările hiperboreilor și ale cimerienilor[428], Dunărea și țărmurile Mării Negre, stânca lui Prometeu, Carpații și Balcanii[429], stâncile Dunării care fac parte din munții Riphei sau Hyperboreeni[430], insula *Peuce* de la gurile Dunării[431] pe care Antichitatea întreagă o numea *getică, insula geților*:

I liber ad *Geticam Peucen* Istrumque iacentem...[432]

[„Du-te, carte, la getica Peuce situată pe Istru..."]

Această expedițiune monumentală n-a avut alt scop decât comerțul[433].

„L'expédition des Argonautes en Cholchide - zice Humboldt - *est un evénement réel*, mais enveloppé de fixions, c'est à dire de circonstances idéales et puisées dans l'imagination des peuples. Il n'est autre chose, si on veut le ramener à sa signification la plus simple, que l'accomplissement d'une entreprise nationale, destinée à ouvrir un passage dans l'inhospitalier Pont-Euxin. La fable de Promethée et la délivrance du Titan inventeur du feu, prédite pour l'époque où Hercule visitera l'Orient, l'ascension du Caucas par la nymphe Jo partie de la vallée de *l'Hybristès*[434], les mythes de Phryxus et de Hellé, tout indique cette direction constante, et marque le désir de pénétrer dans le Pont-Euxin où s'étaient déjà hasardés de bonne heure des navigateurs de la Phénicie[435]. La côte *Nord-Est* du Pont-Euxin, les pays des *Arimaspes* et des *Massa-Gétes* étaient fort riches. *On ammassait l'or chez les Massa-Gétes,* source importante de richesse et de luxe. Ce sont ces richesse qui provoquèrent les colonisations des rives de la Mer noire et *du Danube.*[436]"

[„Expediţiunea argonauţilor în Colchida - zice Humboldt - *este un eveniment real,* dar învelit în ficţiuni, adică în împrejurări ideale preluate din imaginaţia oamenilor. Dacă vrem să ne întoarcem la semnificaţia sa cea mai simplă, nu e vorba de nimic altceva decât de îndeplinirea unei întreprinderi naţionale, destinată să deschidă o cale în neprimitorul Pont Euxin. Povestea lui Prometeu şi a eliberării titanului inventator al focului, prezisă pentru epoca în care Hercule va vizita orientul, urcarea Caucazului, parte a văii râului *Hybristes,* de către nimfa Io, miturile lui Phryxus şi Helle, toate indică această direcţie constantă şi marchează dorinţa de a pătrunde în Pontul Euxin, unde unii corăbieri fenicieni se hazardaseră deja de timpuriu. Coasta de *nord-est* a Pontului Euxin, ţările *arimaspilor* şi ale *masageţilor,* erau foarte bogate. *La masageţi se strângea aurul,* sursă importantă de bogăţie şi lux. Aceste bogăţii sunt cele care au dus la colonizarea ţărmurilor Mării Negre şi *ale Dunării."*]

Expediţiunea argonauţilor este plină de o mulţime de relaţiuni despre Dunăre, despre ţara şi locuitorii Daciei. Versurile

câte ne-au parvenit ale lui Orfeu, scrierile lui Apollonios din Rhodos[437], Valerius Flaccus, Hyginus, sunt cărți care nu sunt străine istoriei noastre antice. Mult are a face această minunată călătorie de voinici şi de neguțători cu Dacia...

Pe porțile strălucitului templu din capitala lui Aetes, principalul ornament sacru reprezenta *expedițiunea lui Sesostris contra geților*...

...ut prima Sesostris
Intulerit rex bella *Getis*.[438]

[„...cum mai întâi regele Sesostris
a dus războaie împotriva *geților*."]

Toată *Sciția* s-a ridicat în picioare la apropierea argonauților. Aetes se împacă *cu toți domnii Sciției* vecinei sale, cu care trăia până atunci în duşmănie. El dă unuia din ei, şi anume lui *Stir*, de soție pe una din fiicele sale. Această alianță îi aduce chiar batalioane din Albania[439]. Zeul Marte, la această ocaziune, pleacă din fundul *Geției* peste toate câmpiile *scitice* şi, văzând că argonauții au a intra în cetatea lui Aetes, aleargă la Jupiter, țiitor omnipotent al fulgerului, şi se ceartă cu Minerva protectoare şi conducătoare a argonauților. Jupiter îi descoperă hotărârea nestrămutată a destinului că argonauții vor birui:

... habent *fata* furores!...

[„nebunia are soarta (ei)..."]

Marte însuşi era *get* sau *scit*, după teogonia antică, prin urmare proteja pe sciți şi pe geți. Toate popoarele Sciției se pun în mişcare: *sauromații, alanii, heniochii, bisaltii, cimmerienii, dandarizii, hyrcanii, coralii, sindii, bastarnii, drancenii, neurii, iazygii, arimaspii, thyrsa-geții, choatrii*, care aceştia din urmă cu vrăjitoriile lor făceau să se topească iarna gheața pe Meotida, *geții, albanezii, gelonii* şi țărmurile lui Tyras (Nistru) se împustiau:

Linquitur abruptus pelago Tyras...[440]

[„E lăsat în urmă Tyras, cel (ce curge) abrupt spre mare..."]

Iason se întoarce biruitor *pe Dunăre* şi stă la insula *Peuce*, unde se logodeşte cu Medea.

Este de regretat că scrierile autorilor citaţi, care au tratat despre expediţiunea argonauţilor, sunt pierdute.

Orfeu, de neam *trac*, adică de un neam cu *geţii*[441], şi unul din argonauţi, este părintele poemelor argonautice. Este pozitiv şi necontestabil că el a scris despre această expediţiune. Dar poemul său este alterat sau pierdut în cea mai mare parte.[442]

Epimenides de la Cnossos, din Creta, a scris la 650 î.Hr. Poemul său despre expediţiunea argonauţilor conţinea *şase mii cinci sute de versuri.*[443]

Cleon de la Curium, tot din Creta, a scris despre expediţiunea argonauţilor. Apollonios din Rhodos a împrumutat multe de la acest autor în Argonauticele sale.[444]

Dionysios Mitilineul, contemporan cu al lui Darius Istaspes (an. 522 î.Hr.) a scris în şase cărţi, în proză, istoria expediţiunii argonauţilor.[445]

Onomacritos a scris *Argonautice*. El a trăit pe la 560 î.Hr., în zilele lui Pisistrate.[446]

Valerius Flaccus, cunoscutul poet latin al scrierii *Argonautice* (*Argonauticon*), a trăit sub Domiţian, Nero şi Traian. Quintilian îl laudă mult şi cu dreptate[447]. Din poemul său, care în câtva a urmat lui Apollonios din Rhodos, avem numai VII cărţi şi parte din a VIII. Restul este pierdut, şi lacuna se vede tocmai unde Absyrtos cu flota sa este bătut pe *Dunăre*, în preajma insulei getice Peuce, şi scapă pe ţărmurile vecine...[448]

Despre *Herodor* am vorbit şi cu altă ocaziune.[449]

Euphoron din Chalcis, vestitul poet şi bibliotecar al lui Antioh cel Mare (anul 272 î.Hr.), a scris istoria expediţiunii argonautice, pe care *Cornelius Gallus*, poet latin, căruia Vergiliu i-a dedicat ecloga a X-a, a tradus-o latineşte (an. 70 î.Hr.). Dar scrierile amândurora sunt pierdute.

P. Terentius Varro, supranumit *Atacinus* după numele unui oraş sau unui râu din Gallia Narboneză, astăzi râul Anda, amic intim al lui Properţiu, Horaţiu şi Ovidiu, tradusese şi amplificase pe Apollonios din Rhodos. Această scriere a sa era vestită la antici. Dar din ea nu mai avem decât foarte puţine versuri, fără nici o legătură[450].

Marianus, sub împăratul Anastasius I (518 d.Hr.), a scris o metafrază în versuri imabice a poemului lui Apoloniu despre Argonauţi, cu multe îndepliniri culese din autori foarte vechi. Dar şi această scriere este pierdută[451].

§ 223. Anaximandru

Anaximandru, istoric şi geograf celebru, a trăit şi a scris în epoca lui Cirus, regele perşilor, la 559 î.Hr. El a scris o *istorie universală* şi a alcătuit o hartă geografică a lumii întregi: πινάκιον ἔχον τῆς περίοδον. El a călătorit mult, mai ales *prin toată Sciţia* şi Egipt. După ce a sfârşit scrierea şi harta sa, Anaximandru le-a arătat şi citit sciţilor, care se minunau de exactitatea lor. Harta sa, Anaximandru a săpat-o apoi pe o tablă mare de aramă. Aceasta este cea dintâi hartă geografică cunoscută.

Anaximandru construi şi un glob al pământului[452].

§ 224-225. Teopomp, Cratip

Teopomp din Chios, istoric şi orator grec, a scris la 358 î.Hr. o istorie universală şi o istorie întinsă a războiului peloponeziac, în care se trata şi despre Dacia noastră[453].

Cratip a scris şi el istoria războiului peloponeziac, foarte întinsă. El prin urmare se întindea mult şi despre împrejurările din acea epocă atingătoare de *traci*, *geţi* şi *sciţi*, despre care vorbeşte în treacăt Tucidide; căci din conflictul atenienilor cu peloponezii, nu numai toată Grecia (zice Tucidide) s-a zguduit, dar şi ţările barbare şi mai lumea toată[454]. Când a izbucnit (anno 416 î.Hr.) războiul atenienilor cu peloponezii, atenienii au căutat alianţe. Ei s-au aliat cu Sitalces, regele tracilor-odrizi, care chemă sub arme pe *tracii-odrizi*, pe *geţi*, pe *sciţi* şi toate neamurile de la Dunăre şi de

pe lângă Marea Neagră. *Odrizii* şi *geţii* aveau o numeroasă cavalerie. Armata lui Sitalces se compunea din 50.000 de ostaşi, din care 17.000 cavaleria. Sitalces luă mai târziu de nevastă pe Stratonicia, fiica regelui Macedoniei Perdiccas.

Toate aceste împrejurări cu relaţiuni despre *geţi* şi *sciţi*, asupra cărora Tucidide trece repede, Teopomp şi Cratip le descriau pe larg. Un corp de 1300 de *traci-dai* sau *dii* era încă soldaţi la atenieni cu soldă de o drahmă pe zi.

Dar aceşti autori sunt pierduţi, şi chiar scrierea lui Tucidide nu ne-a parvenit întreagă. Din 13 cărţi avem numai 8, şi chiar cartea a 8-a este necompletă.

§ 226. Demetrios din Bizanţ

Acest Δημήτριος Βυζάντιος, autor dintr-o epocă incertă, dar anterior lui Diogene Laerţiu, care face menţiune despre el, a scris în XIII cărţi *Istoria trecerii Galilor din Europa în Asia*. Scrierea sa purta titlul: Γαλατῶν διάβασις ἐξ Εὐρώπης εἰς 'Ασίαν[455] [„Trecerea galilor din Europa în Asia"].

Această scriere era de mare interes pentru istoria şi geografia Daciei antice. Să ne raportăm un moment la faptele care au prezidat la acea epocă.

Cimerienii, goniţi de masageţi de pe malurile Mării Negre (anno 600 î.Hr.) se întind şi cotropesc o parte a Galiei. Urmare a acestei invazii a fost o emigraţiune considerabilă de gali sau galaţi, conduşi de *Sigovese* (Saing-Huais) şi de *Bellovese* (Ble-Uais), care dominau atunci peste naţiunea galică[456]. Sigovese trecu Rinul şi înaintă spre Orient. Bellovese trecu în Italia. Expediţiunea orientală avu de rezultat multe aşezări galice la Dunăre şi la Sava, precum sunt *galii-scordisci* şi alte neamuri. Mai bine de 300 de ani de atunci, nu se mai pomeni nimic despre galii care urmaseră lui Sigovese, când de-o dată la 280 î.Hr. o armată galică grozavă şi numeroasă se scoală de la Dunărea noastră şi se lasă ca o năpastă asupra Macedoniei, unde domnea Ptolemeu Ceraunus, şi asupra Traciei sau, mai bine, asupra ţării tribalilor. *Brennul* galilor[457] lasă spre paza *gurilor Dunării* o armată de 15.000 de pedestraşi şi 3000 de cavalerie. El pleacă cu 20.000 călăraşi, 150.000 pedeştri şi 2000

de care, bate Tracia şi Macedonia, ucide pe Ptolemeu Ceraun, calcă Ellada toată în picioare, şi galii, după o bătălie crâncenă, sunt învinşi şi se împrăştie. Cât a ţinut această expediţiune prin Tracia, Macedonia şi Ellada, armata lui Brennus, lăsată strajă la Dunăre, se gâlcevi şi se bătu cu *geţii* şi cu *tribalii*. După catastrofa de la Delfi şi certurile sângeroase la Dunăre, la care luă parte contra galilor şi Antigon Gonatas, împăratul Macedoniei (anno 227 î.Hr.), galii parte au fugit şi s-au statornicit, ascunzându-se sub numele neadevărat de *scordisci*, la ţărmurile unde Dunărea se uneşte cu Sava, iar cea mai mare parte au trecut cu Brennus la Byzantion şi apoi în Asia Mică, unde au fondat *Galatia*, provincie între Bithynia şi Cappadocia, cu capitala *Ancyrae Galatarum*, adică pe româneşte *ancorele, ajunsul, debarcatul galilor sau galatilor*. Pe aceşti gali descălecaţi în Asia Mică autorii vechi îi numesc şi *galo-greci*[458]. O parte din ei au rămas chiar în Dacia şi s-au contopit cu pământenii. *Scordiscii* ca naţiune au fost distruşi mai târziu de daci şi supuşi cu totul dominaţiei dacilor[459].

Această dară epocă a a galilor la Dunăre, luptele cu geţii şi trecerea lor în Asia, le descria Demetrios Bizantinul în scrierea sa citată mai sus, compusă din XIII cărţi. Este mult de regretat această pierdere, căci urme de ale *galilor, galatilor*, multe şi nelămurite pe ţărmurile noastre, d.e. în numele oraşului *Galaţi*, *Galaţanii* în judeţul Argeş, *Galaţi* în judeţul Dorohoi (Hilişteul rezeşi), *Galaţeni* lac în judeţul Ialomiţa[460], ne zic că cercetarea despre această epocă ar fi o pagină importantă pentru istoria Daciei.

§ 227. Demetrios din Callatis

Acest autor a compus în XX de cărţi descrierea Europei şi a Asiei, cu toate ţările şi popoarele lor[461]. - Demetrios din Callatis era de patrie din oraşul Calatis sau Callatis, situat lângă Dunăre aproape de Tomis, colonie de heracleoţi, care însă n-a trăit mult, fiind prăbuşită de un înfricoşat cutremur[462] [1]. Nu ştim în ce

---

[1] Informaţie eronată. În realitate, nu Callatis s-a scufundat în urma unui cutremur, ci colonia Bizone (sau Byzone), aflată între Callatis şi Apollonia. Cf. Pliniu, IV, 11, 44: *namque Thracia altero latere a Pontico litore incipiens, ubi Hister amnis inmergitur, vel pulcherrimas in ea parte urbes habet,*

epocă a trăit acest Demetrios, dar el desigur a fost mai vechi decât Strabon (an. 50 î.Hr.), de vreme ce Geograful îl menționează[463].

§ 228. Dionysios Metathemenos

Acest Διονύσιος Μεταθέμενος din Heraclea a fost unul din elevii filozofului Zenon. El a trăit pe la 340 î.Hr. și a scris o carte, de mare preț și pentru Dacia, sub titlul „Despre regii antici și despre obiceiurile barbarilor": Περὶ ἀρχαίων βασιλέων καὶ περὶ βαρβαρικῶν ἐθῶν[464].

§ 229. Hermippus Berytius

Hermip ("Ερμιππος Βηρύτιος) a trăit sub împăratul Hadrian și a fost elev al lui Philon din Byblos (an. 117 d.Hr.). Hermip a scris mult despre *traci* și despre *geți;* el asigură că elinii au datorit multe din dogmele și credințele lor relațiilor comerciale ce au avut cu tracii și cu geții. Acest Hermip este citat de mai mulți autori vechi și de Fotiu[465].

§ 230. Timaios din Sicilia sau Tauromenita

Timeu din Sicilia, istoric grec, a trăit pe la 350 î.Hr[466]. În istoriile sale, din care avem numai câteva mici fragmente, el a scris despre sciți, traci și geți[467]. Despre acest Timeu face mențiune Strabon[468].

Histropolin Milesiorum, Tomos, Callatim, quae antea Cerbatis vocabatur, Heracleam. habuit et Bizonen terrae hiatu raptam („Căci din cealaltă parte, Tracia începe de pe malul Pontului, unde se varsă fluviul Istru, și are în acea parte cetățile cele mai frumoase, ca Histropolis, colonie a milesienilor, Tomis, Callatis, numită înainte Cerbatis, și Heraclea. A avut și cetatea Bizone, înghițită de un cutremur de pământ." *IIR*, p. 399) și Strabo VII, 6, 1: ἐν τῷ μεταξὺ δὲ διαστήματι τῷ ἀπὸ Καλλάτιδος εἰς Ἀπολλωνίαν Βιζώνη τέ ἐστιν, ἧς κατεπόθη πολὺ μέρος ὑπὸ σεισμῶν („Între Callatis și Apollonia întâlnim Bizone, din care o mare parte s-a scufundat în urma cutremurelor." *IIR*, p. 249).

§ 231-240. Sanchoniaton, Philon din Byblos (Herennius), Theodatus, Histiaeus, Hypsicrates, Hieronim, Dius, Menandru din Efes, Mochus, Manethon

Philon din Byblos, supranumit Herennius, istoric grec, a scris în anii 23 d.Hr[469]. El a tradus în limba elenă *Istoria fenicienilor* a lui *Sanchoniaton*, după mărturia lui Eusebiu, care ne-a păstrat puține fragmente din ea.

Este o simțitoare pagubă pentru istoria în genere, şi pentru istoria țărilor dunărene în particular, pierderea acestor scrieri. Ele au fost, poate, monumentul cel mai vechi, care a vorbit desigur despre țărmurile noastre. *Fenicienii* şi *egiptenii*, în veacurile cele mai depărtate, au călătorit pe aici. Dunărea noastră a fost numită *Istru* de egipteni[470]. Sesostris a făcut o expediţiune contra *sciților* şi *geților*[471]. Fenicienii din Tyr au umblat prin toată Europa şi pe la țărmurile Dunării după comerț şi descoperiri de țări şi popoare[472]. Ei au colonizat țărmurile vecine nouă ale Mării Negre[473]. Sub Cambyse (anno 595 î.Hr.) fenicienii aveau schei de comerț pe țărmurile Mediteranei[474]. Etimologia numelui *cimerieni* (Crimea) este feniciană. Ea va să zică *întunerec*[475]. Toate aceste călătorii şi descoperiri de țări şi de neamuri depărtate făceau obiectul *Analelor feniciene*, al *istoriilor şi analelor oraşului Tyr*, pe care le citează Flavius Iosephus şi precum ne asigură însuşi Appian[476]. Dar şi aceste toate sunt pierdute. Istoriile lui *Tehodatus, Hypsicrates, Histiaeus, Mochus*, citate de Tatian[477], şi ale egipteanului *Hieronymos, Analele Tyrului*, scrise în limba elenă de *Dius, Menandru* din Efes, au dispărut sub ruinele Antichității[478].

Philon din Byblos tradusese deci în limba elenă *Istoria fenicienilor* a lui Sanchoniaton, istoric antic fenician din Tyr sau de la Beryte, care a trăit în al XII secol î.Hr. Câteva fragmente foarte mici din această traducţiune a lui Philon s-au publicat de Orelli, Leipzig, 1862 in 8⁰.

Manethon a trăit la 263 î.Hr., în zilele lui Ptolemeu Filadelful. El a fost un bărbat ilustru, foarte erudit, arhiereu şi păstrător al arhivelor sacre în templul de la Heliopolis. El a scris *Analele egiptenilor*. Flavius Iosephus, Eusebiu şi Georges Syncellos citează câteva fragmente din ele, pe care Scaliger le-a adnotat[479].

§ 241. Arrian

Flavius Arrianus, vestitul istoric al lui Alexandru cel Mare şi al faptelor sale în Dacia[480], născut la Nicomedia (anno 137 d.Hr.), guvernator al Capadociei sub Hadrian împăratul, istoric eminent şi general ilustru în luptele contra *alanilor şi masageţilor,* consul la Roma şi arhiereu al Cererei şi al Proserpinei în patria sa, a scris o mulţime de cărţi istorice.

El a călătorit prin *Tracia,* prin *Crimea,* pe ţărmurile Mării Negre, şi a scris şi un periplu al mării de Azov (Περίπλος Μαιώτιδος), din care ni se păstrează astăzi numai parte. Scrierea sa, astăzi pierdută, în XVII cărţi, cuprinzând *Istoria Parţilor* (Παρτικὰ) şi luptele lor cu romanii sub Traian, trata şi despre geţi. Despre geţi şi Dacia trata mai ales o altă scriere a sa, şi aceasta pierdută, în *zece cărţi,* intitulată *Evenimentele după moartea lui Alexandru* (Τὰ μετὰ 'Αλέξανδρον). Aceasta vorbea pe larg despre expediţiunea lui Lysimach în Dacia, despre Tracia, Marea Neagră şi despre toate neamurile vecine ei, depre ilirii şi tribalii vecini ai geţilor, precum ne asigură eruditul patriarh Fotiu, care a citit aceste scrieri în zilele sale[481]. Toate acestea sunt pierdute.

Arrian a mai scris o carte despre expediţiunea sa contra *alanilor* sau *massageţilor,* foarte interesant pentru noi. Această carte era intitulată, după cum ne zice Fotiu, 'Αλανικὴ, adică *Istoria luptelor contra alanilor* (*Ab Alanis gesta*); după alţii adică *tactica contra alanilor.* Dar din această carte despre alani sau massageţi abia ne-a rămas un mic fragment.

Istoricul Dion ne zice că Arrian a făcut cu succes o expediţiune contra alanilor. Dar împrejurările acestei expediţiuni, pe care Arrian a descris-o ca istoric şi ca căpitan, ne sunt cu totul necunoscute. Numele de *alani* era comun mai multor neamuri scitice. Puterea lor cea mare sta într-o numeroasă cavalerie. Ammianus Marcellinus ne zice că alanii sunt vechii *massageţi,* stabiliţi între Marea Neagră şi Caspica şi în Crimea.[482] *Dionysios Charax,* autor din sec. I d.Hr., vorbeşte despre *alani,* numindu-i *popor tare bogat de cai,* locuind *între Dnepru şi Don.* Procopiu din Cesarea îi numeşte *massageţi,* adică *geţii cei mari.*

Din acest fragment al lui Arrian rezultă că armata, comandată de el în această expediţiune, se alcătuia de armatele aliate, de italieni, cyrenieni, bosphorieni, numizi, acheeni, armeni, trapezunteni, colchi, rizieni, aplanieni *şi de geţi cu teribila lor cavalerie.*[483]

§ 242. Hippocrate

Între autorii care au scris despre Dacia şi care au vizitat-o aflăm pe unul din bărbaţii cei mai eminenţi ai Antichităţii, pe o ilustraţiune universală, pe *Hippocrate,* părintele şi întemeietorul medicinii.

Hippocrate, născut în insula Cos la anii 459 î.Hr.[484], aparţine familiei antice şi ilustre a Esculapilor (Asclepiazilor), ai cărei membri, din tată în fiu, învăţau şi practicau medicina. Homer ne citează pe doi din fiii lui Esculap.[485] Asclepiazii ţineau secretă ştiinţa medicală între membrii familiei lor. Părintele familiei Asclepiazilor fiind proclamat zeu după moartea sa, toţi urmaşii săi luară caracterul sacru de preoţi, şi localurile unde ei studiau şi practicau medicina erau ca nişte *temple.*

Aceste temple se numeau ʼΑσκληπίεια (*Esculapia, Aesculapii templa*). Aceste *Esculapii* se zideau la locuri nalte şi sănătoase[486], unde se observa *dieta,* se cultiva *gimnastica, muzica,* erau *băi calde,* şi de unde se orânduiau convalescenţilor călătorii la diferite localităţi.[487]

Toate acestea se amestecau cu oarecari rituri şi ceremonii religioase, onerocratice, descântece şi magie, care dau un caracter mistic, preoţesc, profesiunii de medic.[488] Însuşi Hippocrate a zis:

τὰ ἱρὰ ἐόντα πρήγματα ἱροῖσιν ἀνθρώποισιν δείκνυται. βεβίλοις δὲ οὐ θέμις πρὶν ἢ τελεσθῶσιν ὀργίοισιν ἐπιστήμης.[489]

[„Lucrurile care sunt sfinte sunt arătate oamenilor sfinţi; celor profani nu le sunt permise, până nu sunt iniţiaţi în misterele ştiinţei."]

Iată originea spitalurilor. Preoţii medici observau aicea leacurile care foloseau la o boală şi le înscriau pe *tablete* care rămâneau în păstrarea lor secretă, în templele Esculapii:

Πινάκια ἐν οἷς καταγεγραμμέναι τυγχάνουσιν αἱ θεραπεῖαι.[490]

[„Tăbliţe pe care se găsesc înscrise tratamentele."]

Astfel erau Esculapiile de la *Epidaur, Cos, Tricca, Pergam* şi altele. În vecinătate cu Dacia noastră la *Panticapea,* colonie antică milesiană în Crimea, care se numea şi *Bosphorus* (Plin. IV, 24), era un templu al lui Esculap (Ἀσκληπίειον), unde unul din cei mai renumiţi preoţi medici era un oarecare numit *Stratios,* Στράτιος[491]. Se ştie că Dacia era în neîntrerupte relaţii când amice, când neamice, cu Panticapea[492]. La aceste temple se făceau donaţii, pentru întreţinerea lor[493].

Hippocrate, medic, filozof şi om foarte învăţat[494], a fost cel dintâi care a proclamat medicina ca artă, ca ştiinţă; a făcut din ea o învăţătură publică şi a smuls vălul de superstiţii şi bigotism, cu care ea era înconjurată de preoţii săi[495]. El a stigmatizat pe şarlatani cu preceptul său: ὠφελέεν ἢ μὴ βλάπτειν (*commodes, aut ne quid offendas;* – „să foloseşti, sau să nu vatămi")[496]. Aceasta făcu ca Hippocrate să fie invidiat şi prigonit de ceilalţi medici preoţi, şi când Esculapium-ul din Cos a ars, ei au încercat să răscoale poporul, spunând că Hippocrate i-a dat foc. După această întâmplare Hippocrate ne mai având unde găzdui pe bolnavi, a întemeiat *medicina clinică,* adică tratamentul bolnavilor pe la casele şi paturile lor (κλίνη, κλινικὴ)[497].

Hippocrate a călătorit prin multe ţări, precum însuşi el ne spune, în interesul ştiinţei, practicând medicina şi studiind. El a călătorit şi a practicat la Cos, Abdera, Larissa, Meliboea, Cyzic, prin toată Tesalia, prin *Iliria* şi *Pannonia* la coastele Daciei, de multe ori confundată cu aceste ţări[498], în Libia, la Delos, în toată *Sciţia*[499], în Attica şi la Thassos.

Hippocrate a scris mult, dar scrierile sale noi nu le avem toate, iar pe unele nu le avem întregi[500].

Pe noi ne interesează mult scrierea sa ce ni s-a păstrat parte din ea sub titlul: περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων (*Despre aere, ape şi locuri*), care este totodată cea mai veche scriere de geografie fizică. Acest *ouvrage étonnant,* cum îl califică Coray, dovedeşte călătoria lui Hippocrate prin *Sciţia,* cum obişnuiau a numi şi pe Dacia la un

loc autorii străvechi, după mărturia lui Strabon[501] şi a lui Dio Cassius, care numeşte pe *geți* ἔθνος Σκυθικόν[502] [„neam scitic"].

Această importantă carte a lui Hippocrate ne-a parvenit ciuntită şi plină de lacune. Citind cu luarea aminte această scriere, în care Hippocrate studiază influența aerelor, a vânturilor, apelor şi a localităților asupra bolilor, natura climatelor calde şi umede, recomandând medicilor să cerceteze cu multă seriozitate mai întâi localitățile şi climatologia unde exercită medicina, - şi, observând că titlul ei era mai demult: περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων, ἀκήσεων, ὡρῶν καὶ χωρῶν, că, prin urmare ea conținea mai multe materii şi descrieri decât acelea câte se păstrează astăzi, ne facem o idee deplină cât de mult ne lipseşte din această scriere[503].

Eruditul Coray ne zice cu întristare despre aceasta:

„Il nous semble que le temps n'a respecté *la partie qui nous reste aujourd'hui* de ce traité philosophique du plus grand médicin de l'antiquité, *que pour nous donner des regrets sur la perte du reste*"[504].

[„Se pare că timpul a respectat *partea care ne-a rămas astăzi* din acest tratat filozofic al celui mai mare medic al Antichității *numai pentru a ne face să regretăm pierderea restului.*"]

Deci, în partea care ne-a rămas din scrierea lui Hippocrate *despre aere, locuri şi ape,* vedem că acest mare om a vizitat *Sciția,* cuprinzând poate şi Dacia. El ne spune că Palus Maeotida (Marea de Azov) desparte Asia de Europa (cap. LXXVII), ne vorbeşte despre *Macrocephali* (cap. LXXX), despre *Sauromați* şi ceilalți sciți şi despre amazoanele, femeile lor (cap. LXXXIX-XC. XCI.), pe care sciții se vede că-i aşează undeva în Dacia în preajma țării de jos a Moldovei de astăzi, căci îndată vine şi ne vorbeşte despre *pustietatea Scitică* (Σκυθέων ἐρημίη), care se numea şi *pustietatea getică* (Γετῶν ἐρημίη) şi care localitate nu este alta decât aceea cuprinsă între Borysthene (Nipru) şi Istru (Dunăre), unde Darius a fost atât de nenorocit[505]. Hippocrate vorbeşte despre carele sciților cu câte doi sau şase boi[506]. În această parte a pustietății scitice sau getice

Hippocrate ne spune că sunt râuri mari care fac ca țara să nu fie umedă.

Iată în scurt o ochire asupra acestei scrieri a lui Hippocrate, care nu numai că nu se mai păstrează întreagă, dar este chiar alterată și întreruptă în multe locuri, cu toate încercările filologilor ca să o îndrepte. Este destul a citi cineva § 116-117 din discursul preliminar al eruditului Coray[507], ca să vadă cu câte ciuntiri și dezordini ne-a rămas mica parte din această scriere.

§ 243-248. Autori armeni: Mar-Apas-Catina, Bardessan, Agathangel, Faust Bizantinul, Moisi de Khoren, Anonymul Armean din sec. V

Literatura și istoria Armeniei nu sunt străine de Dacia noastră. Mulțumită neobositelor osteneli ce bărbații distinși ca J. Villote, De la Croze, Villefroy, Schröder, frații Whiston, Academia armeană a Sf. Lazăr fondată la Veneția în 1815, Jean Saint-Martin și Victor Langlois, au depus pentru ele, noi putem studia astăzi cu succes scrierile *pogorâtorilor lui Aram*, popor cu care, din vechimea cea mai depărtată, Dacia nu o dată s-a găsit în contact, și care mai târziu a aflat în România, de mai bine de opt secole, refugiu și ospitalitate.[508]

Se scrie că suveranii Armeniei au pus de au tradus în limba lor toate producțiile cel mai slăvite ale Antichității. Sute de autori ne sunt abia cunoscuți numai prin traducțiunile armene. *Chosroes Nuschirvan*, mai cu deosebire, aduse de la Constantinopol, cu mari sacrificii, bizantini eruditi și traduse în armeană și în limba siriacă și arabă istoricii și autorii cei mai renumiți. De aicea, mai ales, începe era traducțiunile armene. Berosiu, Dio Cassius, Nemesius, Aristotel, Cefallion, Palefate, Maneton, Iulius Africanul, Hippocrate, Galian, Platon și mulți alți autori au existat traduși în întreg. Lista scriitorilor profani vechi, care au fost traduși în armeană, este considerabilă. Un erudit armean, arhiereul Sukias de Somal, a făcut din ea obiectul unei scrieri speciale foarte interesante.[509] Dar neîndurarea timpurilor a distrus cea mai mare parte din autorii vechi armeni, ce erau meniți a păstra scrierile cele mai serioase ale vechimii, în care Dacia noastră nu era străină, după cum frag-

mentele rămase ne dovedesc. Invaziile şi războaiele nesfârşite au făcut să piară în tot sau în parte sute de autori armeni de o mare importanţă; apoi religia, sau mai bine zis fanatismul, a exterminat scrierile câte mai scăpaseră. Sfântul Grigorie *Iluminătorul Armeniei* (anno 276 d.Hr.) a ars toate cărţile din toată Armenia câte scăpaseră de incendiile năvălitorilor şi ale războaielor civile[510]. La 1872 î.Hr., Ninus - se zice - arde toate analele Armeniei, anterioare domnirii sale. La 302 d.Hr., episcopii Armeniei ard cu aceeaşi furie toate cărţile profane. La 382, apostatul Merujan cu ajutorul regelui Persiei, şi la 439 regele Persiei Yesdeguerd II, ard toate bibliotecile vechi. La 1064, Alp-Arslan, al doilea sultan din dinastia Seldjukidilor, arde vechiul oraş Ani din provincia Ararat cu toate bisericile sale, unde se conservau sute de mii de manuscrise foarte vechi. La 1144 arhivele de la Edessa se prefac în cenuşă de Omad-Eddin-Zenghi, domn de Messul. La 1292 Kalil-Aschraf, sultan al Egiptului, arde toate bogăţiile literare, pe care patriarhii Armeniei le adunaseră în cetatea Romala la 1147, odată cu strămutarea reşedinţei lor. La 1402, Tamerlan ridică şi pradă toate manuscrisele vechi ce se mai găseau în Armenia.[511]

Mar-Apas-Catina a trăit pe la 149 î.Hr. Valarsane, regele Armeniei, cunoscut şi sub numele de Mitridate I, trimise pe acest bărbat, adânc în literele latine şi caldeene, cu scrisori de recomandare către fratele său Arsace cel Mare, regele perşilor, spre a i se deschide toate bibliotecile şi arhivele în scop de a studia şi scrie istoria veche. Mar-Apas-Catina, cercetându-le pe toate, găsi între altele un manuscris vechi sub titlul: *Această carte s-a tradus din limba caldaică în limba elenă din ordinul lui Alexandru Macedon şi conţine istoria vechilor strămoşi.*

După acest manuscris şi după altele, Mar-Apas-Catina a compus istoria Armeniei şi a neamurilor cu care ea a stat în relaţiune, şi a dus-o regelui Valarsane. Din micile fragmente ale acestei odinioară imense scrieri ce ni se păstrează de Moisi de Khoren, se vede că ea trata, între alte neamuri, despre parţi, galaţi, despre Pont, despre *bulgarii de Vunt*, probabil *Ventii* sau *Antii* care locuiau *malurile Mării Negre de la Nistru până la Dunăre,*[512] despre *cimerieni* (Kimernos) şi ţara lor[513], despre macedoneni şi expediţiunile lui

Alexandru cel Mare[514]. Mar-Apas-Catina citează mulţi autori cu totul pierduţi, de ex. pe *Cefalion, Abydene* şi alţii.

Bardessane, născut în Siria, istoric şi matematic, a trăit pe la 150 d.Hr. El a scris o *Istorie a Armeniei* şi o carte *despre legile mai multor neamuri*. Fragmentele existente dovedesc că Bardessane se ocupa de Germania, *Sciţia*, Amazoanele, *Sarmaţia, Pont, Alani*, Albani[515], Zazi, Dauni, Zichi[516].

Agathangel, istoric şi filolog armean, a trăit în sec. IV d.Hr. şi a fost secretar al regelui Tiridate II. El a scris *Istoria Armeniei*. Originalul a dispărut cu totul. Ni se păstrează o prescurtare, şi aceasta foarte necompletă[517]. Istoria lui Agathangel s-a bucurat de o mare reputaţiune şi a fost considerată de armeni ca monumentul cel mai vechi al analelor lor naţionale. Agathangel trata în cartea sa despre masageţi, despre alani, despre albani, despre goţi şi primejdia ce a avut de la regele lor *Herţa* împăratul Diocleţian, primejdie şi spaimă pe care numai viteazul rege al Armeniei Tiridate I a scăpat, şi multe alte împrejurări interesante pentru noi[518].

Faust Bizantinul, istoric şi cronograf din familia *Saharouni*, domnitor odinioară în Armenia, trăi pe la anii 300 d.Hr. şi fu supranumit *Bizantin* pentru că a învăţat la Constantinopol. Faust a scris o *Bibliotecă istorică*, care cuprindea Armenia şi mai multe neamuri, de la 344 până la 392. El a scris în limba elenă, dar originalul este pierdut; traducţiunea armeană datează din 450, dar e mult prescurtată de copişti şi are multe lacune[519].

Moisi de Khoren, ilustru istoric şi geograf armean, a trăit şi a scris pe la 400 d.Hr. El a călătorit şi a cercetat toate arhivele şi bibliotecile Orientului, ale Siriei, Egiptului, Greciei şi Romei. El a scris între altele *Istoria Armeniei* şi o *Geografie universală*, în care citează o mulţime de autori antici pierduţi, geografi şi istorici, ale căror nici nume nu le-am fi cunoscut fără dânsul.

Istoria Armeniei a lui Moisi de Khoren nu ne-a parvenit în întregul ei. Avem numai trei cărţi din ea. Intreaga carte IV ne lipseşte, afară de puţine fragmente. Aceasta cuprindea epoca de la căderea dinastiei Arsacizilor până în zilele împăratului Zenon (427 d.Hr.). Moisi a scris despre *alani, Sciţia, Dunărea* pe care o numeşte *Tanup*, despre *masageţi* (Maskhouth) şi despre *geţi*.

Geografia sa ne-a parvenit necompletă, alterată mult, ciuntită de timp şi de copişti[520].

Anonimul autor armean din secolul V a scris genealogia Sf. Grigorie Luminătorul Armeniei şi viaţa Sf. Nerses. Aceste scrieri ni s-au păstrat, însă pline de lacune. Totuşi din ele vedem că autorul s-a ocupat de popoarele scitice şi sarmatice, de alani, masageţi, uzi, care făcând o alianţă formidabilă în zilele lui Nerses, încălcase Armenia (an. 374 d.Hr.), dar au fost până la sfârşit învinşi şi izgoniţi din hotarele ei[521].

Să observăm în treacăt cu ocaziunea acestei populaţii neastâmpărate, gata a se bate şi a merge oriunde după vitejii şi pradă, că pe la 900 d.Hr. aflăm încă pe *uzi* în Basarabia, Moldova şi Valahia[522]. Ei au fost acelaşi neam cu *comanii*[523], în care nu ştiu dacă n-ar trebui să vedem pe strămoşii *mocanilor* noştri. La 869 *pecenegii* şi *uzii* izgonesc pe încălcătorii unguri din Moldova[524]. *Uzii, pecenegii, comanii* şi *iaşii* bat şi distrug imperiul vecin al chazarilor pe la 1022, în conlucrare cu ruşii, care îl bat dinspre partea lor[525]. Bizantinul Glycas ne zice că uzii sunt una cu pacinakiţii, iar Ana Comnena că *pacinakiţii şi comanii au aceeaşi limbă*[526]. Porphyrogeneta aşează pe pacinakiţi în Dacia, unde şederea lor începea de la malurile noastre dincoace de Dunăre în faţă cu Silistra:

ἀπὸ κάτωθεν τῶν μερῶν Δανούβεως ποταμοῦ τῆς Δίστρας ἀντίπερα ἡ Πατζινακία παρέρχεται καὶ κατακρατεῖ[527].

[„În părţile de jos ale fluviului Dunărea, în faţa cetăţii Distra, se întinde ţara pecenegilor, iar (locuinţele lor) se găsesc..." *FHD*, p. 69.]

La 1065, uzii trec Dunărea, bat Bulgaria, Macedonia şi Thracia, sub Constantin Duca; ei se fac apoi prieteni cu împăratul, şi sub Roman Diogen şi Alexis Comnen îi găsim bătându-se ca aliaţi ai bizantinilor[528]. Porphyrogeneta ne zice încă, că ţara albanilor şi a uzilor merge spre Nistru[529].

Mai adaug despre masageţi că Ovidiu îi găseşte la Dunărea noastră, în Dacia:

Praefuit his, Graecine, locis modo Falccus; et illo
Ripa ferax Istri sub duce, tuta fuit.
Hic tenuit *Massasgetes* in pace fideli,
Hic arcu fisos terruit ense Getas;[530]

[„Mai ieri în aste locuri era mai mare Flaccus:
Sub dânsul n-aveai teamă la Istrul cel barbar,
Căci el sub ascultare ţinu aice lumea
Şi-nspăimântă pe geţii ce se încred în arc."
Ovidiu, *Opere*, Editura Gunivas, 2001, p. 1014.]

iar Dionysios Periegeta (an. 30 d.Hr.) pune în vecinătate pe *vitejii alani*:

Δακῶν τε ἄσπετος ἆια, καὶ ἀλκήεντες ᾿Αλανοι,

adică:

A dacilor nemăsurat pământ şi vitejii alani.[531]

§ 249. Nicolae Damaschinul

Acest istoric, poet şi filozof peripatetic, a trăit şi a scris pe la anii 64 î.Hr. El a fost amic intim al lui Augustus şi al regelui Herodius. Augustus îl iubea atât de mult, încât el dădea numele de *Nicolai* şi plăcintelor ce acest istoric i trimitea. De aici a provenit că până în zilele lui Hesychius (sec. VI d.Hr.) plăcintele se numeau *Nicolai*:

„Nicolaum philosophum Damascenum tanto amore complexus fuit Augustus Caesar, ut missas ab eo ad se placentas *Nicolaos* vocaret; quae *in hunc usque diem* durat appelatio".[532]

[„Caesar Augustus l-a ţinut cu atâta iubire pe filozoful Nicolae Damaschinul, încât numea „nicolaiuri" plăcintele pe care acela i le trimitea; şi numele acesta durează de atunci şi până în ziua de azi."]

Nicoale Damaschinul a scris *Istoria universală* în 144 de cărţi, *Istoria asirienilor* şi *Viaţa lui Caesar Augustus*.[533]

Din toate acestea, abia ni s-au păstrat puține fragmente, din care se vede că el a scris pe larg despre toate țările și neamurile cunoscute, între care despre *daci, saci, traci,* despre *Mysia,* despre *Iliria și neamurile ei care se numeau panoni și daci,* despre *tribali, sauromați* etc. Aceste fragmente ne spun că *galactophagii, abii, mysii* și *hyppomolgii* ai lui Homer (Iliada XIII, 5) sunt sciții cu care s-a bătut Darius peste Dunăre, și că femeile acestora sunt voinicele amazoane, care un timp numai au fost petrecătoare la Marea Meotidă și care au mers cu biruințele lor până la Cilicia și la Atena.[534]

§ 250. Priscus Rhetor

Priscus, retor și sofist, născut la Panium din Tracia, oraș la gurile Propontidei, trăi pe la 430 d.Hr.[535] El a fost sol al lui Teodosiu cel Tânăr la curtea lui Atila și a călătorit mult prin Dacia și țările învecinate cu ea. Priscus a fost om de litere, istoric, soldat și om de stat. A scris *Istoria Bizanțului* și *opt cărți despre războiul și afacerile cu Atila.* Dar toate acestea sunt pierdute, afară de puține fragmente. În Dacia se petrecură mai multe fapte ale acestei epoci grozave, pe care o descria Priscus, precum și soliile sale la Atila. Aici se vorbea, ne zice Priscus, o limbă amestecată de vorbe ausonice, hunice și gotice. Această limbă se vorbea chiar la curtea lui Atila. Priscus distingea limba ausonică de cea clasică latină. Aici se făcea comerț între huni și romani. În Dacia Priscus a avut negocieri, bătălii, expedițiuni grele și multiple, în curs de mai mulți ani, începând de la 448.

Fragmente din Priscus ne dovedesc cât de importante erau scrierile sale pentru istoria și geografia Daciei. Eruditul A. Treb. Laurian reproduce, în frumoasele sale pagini despre *Temeșiana,* un fragment din Priscus.[536]

§ 251. Apollodor din Damasc

Acest Apollodor este renumitul arhitect al Antichității, care a zidit podul lui Traian pe Dunăre cu 51 de arcuri, ai cărui pilaștri stau încă până în ziua de astăzi ca niște martori eterni ai mărimii romane. *Forul* și *Gimnaziul lui Traian, Basilica Ulpiana, Odeonul* etc.

sunt încă operele lui Apollodor. El muri la 130 d.Hr. Epoca naşterii sale nu este bine cunoscută. Într-o zi, Apollodor vorbind cu Traian despre lucrarea sa arhitecturală, Hadrian care era de faţă îşi permise a o ponegri. Apollodor insultă pe Hadrian în prezenţa lui Traian, arătându-i cât era de ignorant şi necompetent în această materie. Puţini domnitori uită ofensele. Homer ne-a spus demult acest mare adevăr.

Κρείσσων γὰρ βασιλεὺς, ὅτε χώσεται ἀνδρὶ χέρηϊ·
ʺΕιπερ γὰρ τε χόλον γε καὶ αὐτῆμαρ καταπέψῃ,
ʼΑλλά γε καὶ μετόπισθεν ἔχει κότον, ὄφρα τελέσσῃ,
ʼΕν στήθεσσιν ἑοῖσι... (*Iliada* I, 80)

[„Mult mai presus e un rege, când pe-omul de rând se mânie:
Chiar de şi-ar frânge el ţâfna, şi-o ţine atuncea ascunsă,
Pică păstrează apoi lungă vreme, gândind s-o-mplinească
În sinea lui..."
Homer, *Iliada*, traducere de Dan Sluşanschi, Editura Paideia, 1998, p. 7.]

Hadrian împăratul goni deci pe Apollodor din Roma şi apoi trimise de-i luă viaţa. Astfel muri acest mare arhitect, astfel îi răsplătea succesorul lui Traian pentru cucerirea Daciei, cucerire care făcuse cea mai mare glorie a lui Traian şi a Romei!...

...et le monde continue d'aller, comme il allait.

[„...şi lumea continuă să meargă, ca şi până acum..."]

Apollodor a scris o carte *despre asedii* (Πολιορκητικὰ), care s-a păstrat în fragmente. El a mai scris o carte importantă despre Dacia. Aceasta era descrierea detaliată despre podul lui Traian. Ea n-a ajuns până în zilele noastre, însă Dio Cassius ne lăsă un fragment destul de însemnat ca să producă mirare în inimile cunos-

cătorilor de arhitectură şi multă părere de rău pentru pierderea unei atât de însemnate scrieri pentru istoria Daciei.[537] [1]

§ 252. Pappus Alexandrinul

Pappus (Πάππος), celebru matematician şi geograf alexandrin, a trăit în sec. IV d.Hr., în zilele lui Teodosiu cel Mare. El a scris un foarte remarcabil *curs de matematică* (Μαθηματικῶν συλλογαὶ) în opt cărţi, din care numai cinci ne-au parvenit şi s-au tipărit de Carolus Manolessius, anno 1659, la Bonn.

Lui Pappus i se datoreşte o teoremă însemnată asupra centrului de gravitate. Matematicianul german *Guldin* (născut St. Gall 1577, mort Gratz 1643) îşi apropriase această teoremă. Lumea îl crezu. Dar nu mult după aceasta, manuscrisul străvehi al lui Pappus, pe care Guldin îl citise şi-l traduse, dovedi impostura.

Pappus Alexandrinul a mai scris o *Geografie universală*, care cuprindea toate cunoştinţele geografice, cosmografice şi chorografice de până în zilele sale. El avea sub mână sute de autori, care pe atunci existau încă în Alexandria şi în celelalte biblioteci ce mai în urmă au pierit. Geografia lui Moisi de Khoren este o minimă prescurtare şi compilare din Pappus, care este pierdut cu desăvârşire, afară de mici fragmente.

Geografia lui Pappus era intitulată de autorul ei Χωρογραφία οἰκουμενική. Din fragmentele rămase şi din geografia lui Moisi de Khoren, vedem că scrierea aceasta se ocupa şi de ţările noastre.[538]

§ 253. Ethicus Hister

Ethicus de la Histria (Ἄιθικος), geograf latin, a trăit pe la 350 d.Hr. Până la un timp, acest autor era cu totul necunoscut; era, după cum se exprimă Vivien de Saint-Martin: *„nom obscur et oublié parmi les plus oubliés et les plus obscurs..."* [„Nume obscur şi uitat printre cele mai uitate şi obscure."] Acum ştim însă că Ethicus a scris două cărţi de cosmografie universală, din care una latineşte şi

---

[1] Trimiterea corectă la fragmentul din Dio Cassius în care se află descrierea podului de pe Dunăre nu este 69,4, aşa cum indică Papadopol-Calimah în notă, ci 68,14.

una greceşte. Acestea sunt cu totul pierdute, afară de puţine fragmente publicate sub titlul *Cosmographia Ethici,* la Veneţia 1513 şi la Paris 1577. Chiar şi aceste fragmente sunt desfigurate de copişti ignoranţi. Ethicus trata şi despre Dacia. Trei bărbaţi eruditi în geografie s-au ocupat în timpurile noastre cu mult zel de Ethicus: *D'Avezac, H. Wuttke* şi *F. Pertz.*

Dom I. Lucas d'Achery, doctisimul benedictin al congregaţiunii de Saint-Maur (Saint-Quentin 1609-1685), care ne-a lăsat o scriere sub titlul *Veterum aliquot scriptorum spicilegium* (13 vol. in 4^{0}; 1723, 3 vol. in fol.), colecţie foarte preţioasă de documente şi acte de tot felul din evul de mijloc, publicând catalogul bibliotecii Mănăstirii de Saint-Riquier (Picardia), compus la 831 d.Hr., ne arată că în acel an 831 *Descrierea lumii* a lui Ethicus se păstra încă întreagă la această mănăstire.

Ethicus a mai scris o carte despre comunicaţiile şi drumurile mari ale provinciilor romane, care ni s-au păstrat în parte numai sub titlul *Antonini Augusti Itinerariun,* şi care servea de complinire la Cosmografia universală latină a lui Ethicus.[539]

§ 254. Aristotel

Este destul a numi pe acest mare filozof şi poligraf, care a organizat sistemul întreg al cunoştinţelor omeneşti şi, precum se exprimă Lalanne:

„a fourni le moule dans lequel s'est accompli, jusqu'aux temps modernes, tout le travail philosophique de l'umanité"

[„a furnizat matriţa în care s-a îndeplinit, până în timpurile moderne, toată munca filozofică a umanităţii"],

pe Aristotel, elevul lui Platon şi perceptor al lui Alexandru cel Mare, ca să vedem despre cine vorbim.

Aristotel trăi de la 384 până la 322 î.Hr. El umplu lumea de scrierile sale celebre. Dar afară de numărul imens al scrierilor existente ale lui Aristotel, sunt multe care s-au pierdut şi despre a

căror existență ne vorbesc fragmentele rămase și testimoniile biografilor săi și ale mai multor autori vechi.

Aristotel a scris și despre Dacia în multe cărți astăzi pierdute. În scrierea Πολιτεῖαι, el descrie 250 de țări. Toate țările prin care a străbătut și pe unde a stat Alexandru cel Mare, aveau istoria și descrierile lor de acest om monumental:

„Iuvene existente Alexandro et militante contra Persas, eundo cum eo nec tum abstinuit philosophari Aristoteles; tunc enim *composuit historiam ducentarum et quinquaginta politiarum*".[540]

[„Pe când Alexandru era tânăr și lupta contra perșilor, Aristotel, mergând cu el, nici atunci nu s-a reținut de la a face filozofie: căci atunci *a scris istoria celor 250 de republici*."]

Cicero, care a avut fericirea de a citi în zilele sale toate aceste cărți ale lui Aristotel, ce nu se pierduse încă, spune:

„Ab Aristotele *omnium* fere *civitatum* non Graeciae solum, sed etiam barbariae mores, instituta, disciplina, a Theophrasto etiam leges cognovimus".[541]

[„De la Aristotel cunoaștem obiceiurile, instituțiile și învățătura din aproape *toate cetățile*, nu doar ale Greciei, ci chiar și ale barbarilor, de la Teofrast cunoaștem chiar legile..."]

Aristotel a compus încă în mai multe cărți o scriere despre toate fluviile mari și țărmurile lor, între care și Dunărea (Περὶ ποταμῶν), după mărturia lui Plutarh. Citirea tuturor acestora produsese, probabil, pe lângă amorul de a birui în inima eroului macedon acea dorință și nerăbdare de a vedea și trece Dunărea și de a se întâlni piept la piept cu voinicii geți.[542]

Din fragmentele ce ni se conservă, vedem că Aristotel a scris cărți întregi despre *Istria* și *istrienii* de la gurile Dunării noastre, *despre traci* și *Tracia*, despre toate neamurile *scitice*, despre instituțiile, obiceiurile și istoria lor.[543]

§ 255. Polemon de la Ilion

Istoricul Polemon de la Ilion, supranumit şi *periegeta* (Πολέμον Ἰλιεὺς, ὁ περιηγητὴς) a trăit în ziele lui Ptolemeu Epiphanes (anno 204-180 î.Hr.). Între scrierile sale pierdute, avem de regretat:

1. Despre oraşele de pe ţărmurile Mării Negre şi despre întemeierea lor (Κτίσεις τῶν ἐν πόντῳ πόλεων)

2. Geografia sau descrierea lumii (Κοσμική περιήγησις ἤτοι γεογραφία).

Polemon este citat de Strabon, de Ateneu, de Plutarh, de Ştefan din Bizanţ şi de împărăteasa Eudoxia. Din micile fragmente şi citate păstrate, aflăm că Polemon a tratat şi despre Dacia şi geţi, descriind Sciţia, Istrul (Dunărea), portul sciţilor, pe iapigi şi alte neamuri.[544]

§ 256. Petru Patriciu

Petru, celebru retor şi legist, fu născut în Tessalonica din părinţi iliri. El a stat în mare cinste la Iustinian, care îl trimise sol la goţi şi la regele perşilor Chosroe, în timpul armistiţiului de cinci ani dintre bizantini şi perşi, pe la 550 d.Hr. După această solie, împăratul îl înălţă la demnitatea de *patriciu* şi de *magistru*, pentru a răsplăti eminentele sale servicii.

Petru Patriciu lăsă multe scrieri importante, care toate au dispărut sub ruinele Imperiului Bizantin.

El scrise mai multe cărţi istorice (Ἱστορίαι) şi o carte despre situaţia şi relaţiile Imperiului (περὶ πολιτικῆς καταστάσεως). Ne-au rămas puţine mici fragmente din acestea, care s-au publicat în David. Hoeschelii *Eclog. Legat. Aug.* Vindobon. 1603 in 4^0 şi în corpusul autorilor bizantini între *Excerpta de legationibus*, Paris, 1648. Din aceste fragmente vedem că Petru se ocupase mult în scrierile sale despre daci, despre expediţiunile lui Domiţian şi ale lui Traian contra lui Decebal, despre supunerea şi colonizarea Daciei, şi alte multe evenimente petrecute la Dunăre în diferite epoci.[545]

§ 257. Heron Atenianul

Acest Heron, istoric şi geograf Atenian (Ἥρων) a scris, nu ştim pozitiv în ce epocă, *comentarii* voluminoase şi detaliate *la cărţile lui Herodot* (Ὑπομνήματα εἰς Ἡρόδοτον) şi a făcut *prescurtare a scrierilor istorice ale lui Heraclide Ponticul* (Ἐπιτομὴ τῶν Ἡρακλείδου ἱστοριῶν), celebru istoric despre care noi am tratat altădată. Amândouă acestea sunt cu totul pierdute. Dar e destul titlul lor, ca să ştim de câtă importanţă au fost scrierile lui Heron pentru Dacia şi cât am pierdut cu lipsa lor. Nu trebuie să confundăm pe acest Heron istoric cu Heron celebrul mecanic şi matematician alexandrin, care a trăit pe la 120 î.Hr.[546]

§ 258. Laetus

Acest autor Laetus (Λαῖτος), foarte vechi, a scris *Istoria Fenicienilor* (Φοινικικὰ). El a tradus în limba elenă scrierile lui Teodot, Ipsicrat şi Mochus, istorici fenicieni, care sunt pierduţi ca şi traducţiunea lui Laetus. Acest autor era de un mare interes pentru istoria veche a Daciei, căci după el Suidas ne zice că Zamolxe, despre care autorii greci spun că era *get*[547], *trac*[548], *scit*[549], şi a cărui personalitate este atât de însemnată în istoria dacilor[550], *venise la geţi din Fenicia*[551]. Este dar vederat că Laetus trata în scrierea sa despre expediţiunile şi explorările fenicienilor în Dacia, unde chiar astăzi se găsesc vestigii ale celei epoci de bronz, care numără o vechime de vreo zece secole înainte de Hristos. Strabon[552] şi Dio Chrysostomos, istoricul Daciei[553], ne spun că civilizaţia dacilor se datorează lui Deceneu, mag sau vrăjitor, care adusese dacilor un alfabet *din Egipt*. Acesta a iniţiat pe daci în diversele ramuri ale filozofiei, i-a înzestrat cu o literatură, le-a dat legi scrise: *leges conscriptas*. Arme şi vase sacre feniciene s-au găsit pe teritoriul Daciei în Transilvania; ornamente cu pasărea Ibis s-au aflat în preajma Buzăului. Aşadar cu mii de ani înainte de Hristos, fenicienii nu numai pătrunseseră la Dunăre şi în Carpaţi, dar adusese cu dânşii până şi atributele cultului semitic. Chiar cuvintele feniciene se păstreză şi astăzi în limba noastră.[554]

Acestea ne dovedesc cât de importante erau pentru noi scrierile istorice ale lui Laetus.[555]

§ 259. Dio Cassius

Este ştiută de toţi însemnătatea lui Dio Cassius între istoricii Romei, şi în special între cei care au scris mai cu dinadinsul despre Dacia.

Dio Cassius Cocceius sau *Cocceianus* fu născut în Bitinia, la Nicea, la 155 d.Hr. Tatăl său Cassius Apronianus a stat senator şi guvernator al Siciliei şi al Dalmaţiei. După mama sa, Dio Cassius era nepot al lui Dio Chrysostomos Cocceianus, istoric şi oaspe al Daciei, despre care noi am vorbit altădată. Prenumele de *Cocceianus,* el îl adaugă la numele său după maica sa.

Dio Cassius a fost unul din bărbaţii cei mai celebri ai epocii sale. A fost pretor sub Pertinax, consul sub Sever şi Caracala, guvernator al Smirnei şi al Pergamului sub Macrinius, înălţat la 223 de împăratul Alexandru Sever la demnitatea de consul al Romei, proconsul al Africii şi apoi guvernator al Dalmaţiei şi al Panoniei.

El a fost de multe ori şi de multe ori s-a luptat prin Dacia. În unire cu împăratul Alexandru Sever, Dio Cassius era un mare şi nestrămutat păzitor al disciplinei şi al onoarei miliatare în acele vremi de ruşinoasă memorie pentru romani, când imperiul se vindea de [către] militari pentru un *donativum,* când trădarea militară uzurpa suveranitatea poporului şi a senatului roman şi vindea soarta Romei acelui ce ar fi dat mai mulţi bani, frângând astfel legătura cea mai sacră ce a existat la romani şi care făcuse gloria şi mărirea lor: *jurământul militar*[556]. Legiunile din Pannonia, deprinse de la o vreme la sediţiuni, conspirase contra lui Dio. Dar perversitatea lor se sfărâmă de prezenţa sa. Dio singur cu prestigiul şi bărbăţia sa supuse o armată de sediţioşi şi pedepsi cu moartea pe cutezători. Pretorienii din Roma, înspăimântaţi, cerură de la împărat moartea lui Dio. Alexandru Sever, în loc de răspuns, numi pe Cassius pentru a doua oară consul, scutindu-l de cheltuielile inaugurării, pe care le luă în sarcina sa, spre a răsplăti pe restauratorul vechii discipline romane.

În urmă Dio, obosit de osteneli şi de războaie, iar totodată doborât de o boală cronică, se retrase la Nicea, unde a şi murit, consacrând timpul său la scrieri importante. Când Alexandru Sever, cedând rugăminţilor sale, i-a dat voie să se retragă în căminul său, Dio pronunţă aceste versuri din Homer[557], pe care le-a scris şi la sfârşitul cărţii LXXX a Istoriei sale:

„Jupiter a scăpat pe Hector de săgeţile, de pulberea, de sângele, de omorul şi de freamătul luptelor..."

Dio Cassius a fost căpitan de frunte, istoric şi om de stat. Privind la nestatornicia, la pasiunile şi la fluctuaţia principiilor mai multor oameni politici din zilele sale, el zice, cu experienţa sa practică şi de istoric, aceste memorabile cuvinte: „Toate schimbările sunt pline de primejdie; ele mai totdeauna aduc nenorociri mari ţărilor şi cetăţenilor. Bărbaţii de stat înţelepţi preferă să stea în aceeaşi stare, oricât de neperfectă ar fi, decât a se târî prin rătăciri nesfârşite..."[558]

Dio Cassius a scris între altele:

1. *Istoria domniei lui Traian*
2. *Getica* (Γετικὰ), adică istoria geţilor
3. *Istoria expediţiunilor şi a călătoriilor sale prin toate ţările pe unde a umblat*
4. *Istoria lui Commodus.*

Toate aceste scrieri sunt cu desăvârşire pierdute, şi toate erau foarte importante pentru istoria noastră antică, căci toate tratau despre Dacia.

Dar scrierea cea mai importantă, scrierea monumentală a lui Dio Cassius, este a sa *Istoria Romană* (Ῥωμαϊκὴ Ἱστορία). Ea începea de la zidirea Romei şi se sfârşea cu domnia lui Alexandru Sever. Dio a pus 22 de ani pentru ea: zece ani a adunat material şi doisprezece a compus-o apoi! Ea era în 80 cărţi, din care ne lipsesc cele mai multe. Cele de la început 36 de cărţi ne lipsesc cu totul; abia avem puţine mici fragmente din ele, culese de Flaviu Ursin. Cărţile *aproape complete* sunt de la 37-a până la 59-a. Toate celelalte de la 49 până la 80 sunt iarăşi pierdute, şi nu avem din ele decât o prescurtare făcută de Xifilin şi câteva fragmente.[559]

Multe din aceste cărţi pierdute tratau despre Dacia, precum din fragmente se dovedeşte.

Astfel cartea XXXVIII trata despre bătălia ce a suferit Antoniu la cetatea Istria, la gurile Dunării, de către sciţii-bastarni, veniţi în ajutorul misilor, şi despre fuga lui Antoniu.[560]

Luptele mitridatice, la care luară parte atât de activă tracii şi geţii, se descriau în cărţile I-XXXVI.[561]

Cartea LI povestea pe larg despre războaiele romanilor în Misia şi în Tracia şi despre expediţiunea lui Lentulus contra lui Getison [Cotizo], regele dacilor.[562] Aici Dio, vorbind despre suevi şi daci, susţine că suevii sunt celţi iar dacii sciţi; că dacii şedeau pe ambele maluri ale Dunării; că o parte din dacii de dincolo de Dunăre fiind vecini cu tribalii, fac parte din prefectura Misiei şi sunt numiţi de toţi, însă nu şi de vecinii lor, *misi*, ceilalţi se numesc *daci* sau *geţi* sau *traci*; că neamul dacic a fundat odinioară colonie în preajma muntelui Rodop. Dio vorbea încă despre ambasada ce dacii trimiseră mai înainte la Caesar; că Caesar, nefăcându-le nici o concesie, dacii intraseră în relaţii intime cu Antoniu; că dacii în această epocă erau bântuiţi de lupte şi neînţelegeri civile. Dio descria războaiele lui M. Crassus cu dacii şi cu bastarnii, de neam scitic şi aceşti din urmă. Bastarnii trecând Dunărea supuseră Misia şi pe vecinii tribali şi dardani. Crassus îi lăsă în pace, dar când ei trecură Balcanii şi se legară de Tracia denteleţilor, aliata Romei, Crassus se repezi contra lor, îi goni înapoi în ţara lor şi cuceri partea ce se numea *getică* (Γετικὴν). Deldon, regele bastarnilor, cade în luptă ucis de însuşi Crassus. Apoi Crassus se găsi în primejdie cu oastea sa, căci bastarnii izbutiră să ocupe o poziţie tare, de unde romanii nu-i puteau scoate. Atunci Roles, regele unei părţi a geţilor, dă ajutor lui Crassus şi bastarnii sunt bătuţi. Pentru aceasta, Roles primi de la Caesar titlul de *aliat şi amic al romanilor*. Acest fragment al lui Dio ne arată că geţii, deşi un neam, dar formau mai multe state deosebite şi autonome.

Tot în această carte se vede că Dio vorbea despre odrizi, vecini şi amestecaţi în neamul lor cu geţii, şi se nara războiul între Roles, regele geţilor, şi Dapyx, alt rege al geţilor. Crassus veni în ajutorul lui Roles, care era acum amic şi aliat al poporului roman, şi după multă luptă izbutiră să bată pe Dapyx, care muri trădat de un general al său. Dio ne mai zicea că Crassus se repezi apoi să ia peştera *Kira*, tot în Dacia, o peşteră mare şi tare, unde după

tradițiune titanii bătuți de Dumnezeu găsiseră refugiu. Aici geții lui Dapyx ascunseră bogățiile lor. După ce a luat această peșteră prin foame, Crassus năvăli asupra tuturor statelor getice, afară se înțelege de statul lui Roles, deși acestea n-aveau nici o legătură cu Dapyx. Crassus bate mai ales pe Zyraxe, rege al geților, și ia după o luptă sângeroasă cetatea Genucla, cea mai tare *din toate cetățile lui Dapyx*, zidită pe Dunăre, atacând-o totodată de pe uscat și de pe apă. Fragmentul zice că a trebuit mult timp și multă osteneală ca Crassus să ia Genucla; el avu noroc mai ales că grozavul rege al geților Dapyx era absent *dus cu sume enorme de bani* să adune pe toți sciții contra romanilor...

Apoi Dio sfârșea cartea aceasta cu relațiuni topografice și etnografice despre misi, geți, daci, tribali și dardani.[563]

Cartea LV între altele cuprindea descrierea comandamentelor militare. *Legiunea V Macedonica* și *Legiunea XIII Gemina* aveau cartierele lor în Dacia. Tot această carte povestea războaiele romanilor, comandați de Tiberiu și ajutați de Rimetalces, regele tracilor, cu dalmații și panonii, și luptele tot de atunci ale lui Sever, alt general al romanilor, *cu dacii și cu sauromații*, care profitând de aceste împrejurări devastau Misia.[564]

Cartea LXV nara cum Vespasian, comandând Siria, dar dorind Imperiul, a trimis din Siria în Italia pe Mucianus, generalul său, contra lui Vitelius; cum Mucianus, neputând face această expedițiune pe mare, din cauza iernii, a condus armata sa prin Capadocia și Frigia *și prin toată Tracia*.[565]

Cartea LXVII cuprindea expedițiunea și războaiele lui Domițian contra geților și dacilor, și relațiuni întinse etnografice, istorice și geografice despre Dacia.[566]

Cartea LXXI vorbea despre expedițiunile lui Marc-Aureliu la Dunăre, despre invazia lui Tarbos, domn vecin, în Dacia, și despre distribuțiunea pământurilor de către Marc-Aureliu în Dacia.[567]

Tot aceasta trata despre descălecarea astingilor în Dacia, conduși de regii lor Rhaos și Rhaptos. Dacia era guvernată atunci de Clemens. Astingii se supun romanilor și li se dau pământuri în Dacia. Se mai relatau serviciile ce iazigii făcură lui Marc-Aureliu la Dunăre, pentru care el, spre a-i răsplăti, le iertă mai multe din condițiunile ce li se impuseră; el însă nu-i scuti de condițiunile

atingătoare de întruniri şi de comerţ, de a nu pluti pe Dunăre cu luntrile lor şi de a nu sta niciodată pe insulele Dunării. Marc-Aureliu le mai permise a face comerţ cu roxolanii, trecând prin Dacia, cu condiţiunea însă de a lua totdeauna voie pentru aceasta de la Domnitorul Daciei: ὁσάκις ὁ Ἄρχων τῆς Δακείας ἐπιτρέψῃ σφίσιν. [„Ori de câte ori guvernatorul acestei provincii le va da voie." *IIR*, p. 703.]

Cartea LXXII trata despre petrecerea lui Commodus în Dacia. Commodus acordă pacea burilor cu condiţiunea de a nu se aşeza niciodată, nici a păşuna vitele lor, mai aproape de 40 de stadii de Dacia. Sabinianus supune 12 000 de daci, goniţi de compatrioţii lor din *Dacia liberă*, şi promite a le da pământuri în *Dacia romană*.[568]

Cartea LXXVII cuprindea afaceri dacice, plecarea lui Antoninus din Dacia şi trecerea sa în Tracia.[569]

Cartea LXXVIII trata despre afacerile Daciei sub Alexandru Sever şi Macrinus, şi despre numirea lui Marcius Agrippa de guvernator şi cap militar în Dacia şi a lui Decius Triccianus în Panonia, vecina Daciei.[570]

Nu numai citatele cărţi şi multe altele din istoria lui Dio Cassius sunt pierdute, dar încă întreaga carte LXVIII, care cuprindea expediţiunile lui Traian în Dacia, căderea dacilor sub dominaţia romanilor şi colonizarea Daciei Traiane. Din ea nu avem, ca şi din multe altele, decât o foarte modestă prescurtare a lui Xifilin, care şi ea este plină de lipsuri.[571]

§ 260. Demetrios de la Odessus

Acest autor (Δημήτριος 'Οδησσίτης) era din vestitul oraş de pe Marea Neagră, *Odessus*, vecin Daciei şi în dese relaţiuni de comerţ şi de lupte cu ea. El a scris *istoria patriei sale Odessus* (Περὶ τῆς πατρίδος 'Οδησσοῦ). Această scriere, cu totul pierdută, era de o mare importanţă pentru istoria litoralului maritim, comerţul, relaţiile şi excursiunile dacilor în lumea de la Marea Neagră şi de peste ea cu luntrile lor războinice:

Coniurato descendens Dacus ab Istro...[572]

[„Dacii care coboară de la Istrul ce conspiră împotriva noastră... *IIR*, p. 201.]

Oraşul *Odessus*, astăzi *Varna*, colonie de milesieni, s-a fondat la 545 î.Hr., odată cu Panticapea, Theodosia şi Phanagoria. Strabon aşează acest oraş, descriind vecinătăţile geţilor, între Apollonia şi Callatis.[573] Comerţul şi relaţile sale cu geţii şi cu dacii erau foarte considerabile.[574]

§ 261. Alexandros Lychnos

Acest istoric, Alexandru supranumit *Lychnus*, născut la Efes, a trăit pe la începutul secolului I d.Hr., de vreme ce Strabon (an. 50 d.Hr.) îl menţionează numindu-l *scriitor modern* (τῶν νεωτέρων ὁ 'Αλέξανδρος ὁ Λύχνος προσαγορευθεὶς) [„între cei moderni Alexandru supranumit Lychnos"]. Alexandru a scris o *Istorie Universală* şi o *Descriere geografică detaliată, în versuri, a Europei, Asiei şi Libiei*, pentru fiecare în cărţi deosebite. El a mai scris o astronomie în versuri, şi în proză istoria războiului marsic. Toate aceste sunt pierdute.[575]

§ 262. Nicefor Blemmydas

Acest eruditisim arhipăstor al bisericii răsăritene a trăit şi a scris pe la 1255 d.Hr. El era egumen al muntelui Athos. Împăratul Teodor Lascaris îl numise patriarh ecumenic, însă el refuză tronul patriarhal şi petrecu viaţa la muntele sfânt, lăsând după dânsul multe scrieri importante, bisericeşti şi profane.[576] Nicefor Blemmydas a scris, între altele, şi o geografie (Γεωγρφία), care ni s-a păstrat foarte prescurtată de un abreviator bizantin.

Din această presurtare se vede că Nicefor trata în geografia sa despre Istru, geţi, daci, alani, tauri, despre Marea Meotidă, panoni, traci şi alte neamuri şi ţări. El ne zice într-un fragment că în Europa, de la Dunăre la nord, *cea mai mare parte a continentului este a Dacilor*:

πρὸς βορέαν τοῦ "Ιστρου ἡ γῆ ἡ πλήστην τῶν Δακῶν.[577]

[„La nord de Istru cea mai mare parte a pământului este a dacilor".]

§ 263-264. Nicomachus, Callicrates Tyrius

Aceşti autori, despre care pomeneşte Flavius Vopiscus, au scris faptele şi viaţa împăratului Aurelian. Scrierea lui Nicomachus avea titlul: *De rebus gestis Aureliani* [„Despre faptele lui Aurelian"], iar a lui Callicrates: *De vita rebusque Aureliani* [„Despre viaţa şi faptele lui Aurelian"]. Aceşti autori trebuie să fi trăit înainte de secolul IV d.Hr., de vreme ce Vopiscus îi citează.[578]

Aurelian era în Dacia şi principalele sale fapte au fost relative la Dacia (anno 271-276 d.Hr.)[579]. Scrierile lui Callicrates şi Nicomachus cuprindeau deci o epocă interesantă a istoriei Daciei, epocă despre care ne lipsesc multe lămuriri.

§ 265. Aristocrit

Nu ştim în ce epocă a trăit acest autor, dar el este foarte vechi, de vreme ce îl citează Pliniu, care a scris pe la 23 d.Hr, şi mai ales Partenius de la Nicea, poet grec care, cu un secol înainte de Hristos, a scris *Elegii erotice, Metamorfoze* şi o carte *Despre afecţiuni*.

Aristocrit a scris despre Dacia şi ţările vecine. Clemens Alexandrinul, autor din secolul II d.Hr., citează din scrierile lui Aristocrit o epistolă, pe cât de scurtă pe atât de cuprinzătoare, a regelui sciţilor Atia către bizantini, în următoarea cuprindere: „Atia, regele sciţilor, către poporul bizantin, sănătate! Nu vă legaţi de comerţul meu, ca nu cumva cavaleria mea să bea apele voastre"...[580]

Aristocrit scrise istoria războiului dintre bizantini şi Atia regele şi conducător al sciţilor, geţi, tauri, calatieni şi istrieni. [581] Acest rege teribil şi războinic, Atia, căzu mort cu armele în mână, bătându-se la Dunărea noastră, în vârstă de 95 de ani, contra lui Filip, rege al Macedoniei. [582]

§ 266. Tyrannion

Acest celebru gramatic şi geograf al Antichităţii, Τυράννιον, născut la Amisa, a fost profesorul geografului Strabon. El a trăit pe la 100 î.Hr.[583] Tyrannion a scris multe cărţi geografice foarte însemnate, şi Cicero îl pune cu mare laudă şi admiraţiune între părinţii şi întemeietorii geografiei.[584] Hesychius din Milet, autor din zilele lui Anastasius I (anno 490), ne zice că Tyrannion se numea mai înainte Teofrast, şi fu poreclit *Tyrannion* pentru că necăjea, *tirannisa,* pe condiscipolii săi. Tyrannion, prins rob de Lucullus, se aşeză în Roma, unde devenind apoi foarte bogat, s-a dedat ştiinţelor geografice şi filologiei. Biblioteca lui Tyrannion era una din cele mai vestite din lume. El poseda peste 30.000 de volume:

„*Tyrannion* Amisenus, prius Theophrastus, posterius Tyrannion mutato nomine dictus est, quod condiscipulos exagitaret. Captus fuit a Lucullo, Romaeque in magis divitiis vivens possedit *supra tres librorum myriades*".[585]

[„Tyrannion Amisenus se numea mai înainte Theophrastus, iar apoi a fost numit Tyrannion, schimbându-i-se numele, deoarece îi chinuia pe elevi. A fost prins de Lucullus şi, trăind la Roma în mari bogăţii, a avut *peste 30.000 de cărţi*."]

Strabon s-a folosit mult în *Geografia* sa de studiile geografice ale lui Tyrannion. El ne descrie biblioteca acestuia. Ea se compunea, precum am zis, din mai bine de 30.000 de volume, şi Tyrannion o alcătuise, cu cheltuieli şi sacrificii enorme, din cumpărarea şi adunarea bibliotecilor vestite: 1. a lui Teofrast, celebru filozof, istoric, matematician, moralist şi botanist grec (anno 371 î.Hr.), care deşi n-a scris special despre geografie, însă în cartea sa *Istoria plantelor* (Περὶ φυτῶν ἱστορίας) în 10 cărţi, din care ni s-au păstrat numai 9, şi alte tratate fizice, dovedesc că s-a ocupat mult de condiţiunile topografice şi despre multe ţări;[586] 2. a lui Aristotel; 3. a lui Neleus, filozof grec, care trăi pe la 320 î.Hr.; 4. a lui Apelicon, filozof peripatetic (86 î.Hr.); şi 5. a lui Sylla cuceritorul Atenei.[587]

§ 267. Eustochios

Acest 'Ευστόχιος, născut în Cappadocia, despre care menționează Suidas și Ștefan din Bizanț, a trăit pe la 330 sub împăratul Flavius Iulius Constans. Despre dânsul știm numai că a scris *Istoria și faptele domniei împăratului Constans* (τὰ κατα Κώνσταντα τὸν βασιλέα), epocă în care (292-306 d.Hr.) afacerile Daciei țin și ele un loc însemnat.[588] El a mai scris o carte importantă: *Arheologia Cappadociei și a celorlalte neamuri* ('Αρχαιολογία Καππαδοκίας καὶ λοιπῶν ἐθνῶν). Un singur fragment ne-a rămas din toate aceste scrieri.

§ 268. Phylarchus

Acest autor, care a trăit înainte de Hristos, de vreme ce îl menționează Polibiu cu 200 de ani î.Hr.[589], a scris o *Istorie Universală* în mai bine de 28 de cărți. Puține fragmente câte se păstrează dovedesc că el s-a ocupat și de Dacia, de expedițiunea lui Darius în Sciția[590], de traci, geți, crobizi[591] și regele lor Isant, care locuia la Dunărea de Jos (*notum Istri*), de Bitinia, Galația, Macedonia, Iliria și altele.

Fragmentele lui Phylarchus ne spun că *romfea* (ῥομφάια) *este o armă scitică, împrumutată de greci de la sciți*[592]. Aulus Gellius, pe de altă parte, zice că *romphaea, rhomphaea sau rumpia este arma națională a tracilor*, sub numele de traci înțelegându-se neapărat și geții.[593]

Phylarchus a scris încă despre *obiceiurile sciților*. Un fragment ne spune că sciții aveau *zile bune* și *zile rele*. Zilele bune le însemnau punând în tolba lor un semn alb, iar pe cele rele punând un semn negru. Phylarchus ne mai zice că locuitorii de pe litoralul Mării Negre în partea de dincolo de noi nu erau plugari, iar mărginașii de dincoace, adică din Dacia noastră, erau dedați agriculturii.[594]

§ 269. Callimachus

Καλλίμαχος, născut în Libia la Cirena, anno 270 î.Hr., poet și literator grec, a scris nu numai poemele câte le cunoaștem astăzi,

adică *Epigrame, Imnuri* şi oda *la părul Berenicei* soţia lui Ptolemeu Evergeta, care se păstrează numai în traducţiunea latină de Catullus (*De coma Berenices*):

Invita, o regina, tuo vertice cessi,
Invita: adiuro teque tuumque caput...

[„N-am vrut, regină, să-ţi părăsesc creştetul,
N-am vrut: îţi jur pe tine şi pe capul tău..."]

(Catul. LXVI), dar a mai scris şi alte. Suidas calculează la 800 scrierile sale. Între cele didactice în proză, era o carte *despre legile şi obiceiurile barbarilor* (περὶ βαρβαρικῶν νομίμων) şi o carte importantă geografică sub titlul: Συναγωγή τῶν ποταμῶν, adică *Catalogul fluviilor*, ce cuprindea şi despre Dunărea noastră şi litoralul ei, pe care Strabon a avut-o în vedere.[595]

Calimach călătorise prin multe ţări şi era bine cunoscut până şi de regii Egiptului.[596] Strabon îl citează foarte adesea în cursul Geografiei sale.[597]

§ 270. Dicearch Messenius

Dicearch de la Messina, filozof, istoric, geograf şi geometru grec, a trăit pe la 320 î.Hr. şi a fost elev al lui Aristotel. Varro îl numeşte *Dicaearchus doctissimus homo*[598] [„Dicearch, om foarte învăţat"]; Pliniu: *vir imprimis eruditus*[599] [„bărbat înainte de toate învăţat"]; Cicero: στορικώτατος adică istoric consumat[600], *deliciae meae Dicaearchus*[601], *peripateticus magnus et copiosus*[602], *mirabilis vir... o, magnum hominem!...*[603] [„dragul meu Dicearch, peripatetic mare şi elocvent, bărbat minunat, o, mare om!..."]

Antichitatea a avut puţini erudiţi ca Dicearch. Scrierile sale sunt nenumărate. Cartea sa Πολιτεία Σπαρτιατῶν (*Republica spartanilor*) se citea la lacedemoneni o dată pe an în adunarea eforilor. O lege care s-a observat mult timp ordona aceasta, obligând pe toţi tinerii spartani a veni şi a sta la citire. Atât de mare era creditul acestui autor!

Nu ne vom ocupa de mulțimea scrierilor sale. Vom aminti pe acele care aveau raport la Dacia antică. Şi unele şi altele sunt pierdute. După fragmente şi mărturia lui Porfiriu, Dicearch în cartea sa βίοι φιλοσόφων (vieţile filozofilor) a scris biografia lui Pitagora şi despre relațiile sale cu Zamolxe al geţilor.

Scrierea sa Γῆς περίοδος (*Descrierea lumii*) era o descriere a lumii atunci cunoscute. El alcătuise pentru această carte şi table sau cărţi geografice. El descria toate ţările de la Nord de Dunăre şi de Don.[604]

§ 271. Nymphodor Siracuzanul

Acesta a trăit în zilele lui Alexandru cel Mare. Scrierile sale (περίπλους - βαρβαρικὰ νόμιμα), care tratau şi despre Dacia, era un *Periplu* şi o carte *Despre instituţiile barbarilor* în mai bine de treisprezece cărţi. În fragmentele rămase vedem pomenindu-se fluviul Tyras (Τύρας, 'Αθύρας) adică Nistrul, sauromaţi, Sciţia, tribali, iliri.[605]

§ 272. Straton

Straton din Amasia (Cappadocia) a trăit sub Tiberiu Caesar (an. 42 î.Hr.). După mărturisirea lui Suidas, el a scris o *Geografie* (Γεωγραφίαν) în VII cărţi. Straton era contemporan lui Strabon, dar a scris mai înainte, căci acesta îl menționează. Din multe pasaje ale lui Strabon se dovedeşte că Straton în geografia sa a scris despre Pont (Marea Neagră), despre Stete la gurile Dunării, despre Istru, despre pustietatea sciţilor sau geţilor, prin urmare despre Dacia.[606]

§ 273. Plutarh

Plutarh, cunoscut de toţi şi atât de plăcut autor, a trăit pe la 100 d.Hr. Bărbat de stat, erudit şi soldat, Plutarh întrunea tustrele calităţile cerute în timpurile antice, şi cu drept cuvânt, pentru a completa educaţia unui om distins. Traian îl onoră cu demnitatea de consul şi de guvernator al Iliriei şi Eladei; Adrian îl numi

procurator al Eladei; Traian, întemeietorul Daciei, a profitat mult de consiliile şi lecţiile lui Plutarh.

Pe lângă scrierile cunoscute ale lui Plutarh, câte s-au păstrat până la noi, multe sunt pierdute, care au tratat şi despre Dacia. Regretăm *Biografia lui Traian* (Τραϊανοῦ παιδεία - *Traiani institutio*), cu totul pierdută[607], şi cartea Περὶ ποταμῶν καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς εὑρισκομένων (*Despre fluviile şi munţii universului şi tot ce se găseşte în ele*).

Plutarh a mai scris Σκυθικὰ (*Istoria Sciţiei*), Θρακικὰ (*Istoria Traciei*) şi alte, precum dovedesc fragmentele şi poligrafii.[608]

§ 274-275. Posidoniu, Nasica

Acest Posidoniu a scris în zilele lui Perseus, ultimul rege al Macedoniei (anno 179 î.Hr.). Patria sa a fost *Olbia*, celebrul oraş milesian de pe Boristene (Nipru) şi Marea Neagră, vecin Daciei noastre şi în relaţii dese de comerţ, de pace şi de război cu ea.[609]

Acest Posidoniu olbiopolitul a scris *Istoria lui Perseu* până în ultimele sale zile de domnie, când fu bătut şi robit de Paulus Aemilius în bătălia înfricoşată de pe câmpia Pydna (168 î.Hr.) în care au căzut morţi 25.500 de ostaşi numai din partea macedonenilor şi a aliaţilor lor tesalieni, iliri, traci, odrizi, geţi sub comanda lui Cotis, bastarni şi gali sau galaţi, care daseră lui Perseu 20.000 de ostaşi aliaţi. Perseus prins, făcu onorurile triumfului învingătorului Paulus Aemilius, însă nu suferi mult viaţa de învins şi se lăsă să moară de foame în închisoarea de la Alba.

Această istorie este interesantă şi pentru Dacia, din cauza părţii ce au luat unii din locuitorii ei la luptele crâncene dintre romani şi Perseus.

O asemenea istorie mai scrisese, după mărturia lui Plutarh, şi *Scipio Nasica* (Publius Cornelius Scipio Nasica Corculum), unul din generalii lui Paulus Aemilius, ilustrat în lupta de la Pydna şi care în urmă a fost consul (anno 155 î.Hr.) şi a bătut pe dalmaţi.

Ambele aceste scrieri, a lui Posidoniu şi a lui Nasica, sunt din nenorocire pierdute. Dar Posidoniu a mai scris o carte şi mai importantă pentru Dacia: *Istoria ţării Tyrigetice* (Περὶ τῆς Τυρικῆς ἢ Τυριγετικῆς καλουμένης χώρας), adică istoria regiunii care se

numea *Tyrigetia* după fluviul *Tyras* (Nistru) şi după *Tyrigeţi* sau *Tyras-geţi* locuitorii ei, adică geţii de la Tyras. Această *istorie a geţilor de la Nistru,* care formau un stat neatârnat de ceilalţi geţi şi renumit pentru comerţul cu coloniile greceşti de la gurile Nistrului numite *Tyrite,* supuse geţilor ca şi grecii *meoţi* de lângă gurile Meotidei[610], ar fi fost pentru noi un mare izvor de ştiinţe istorice pentru Dacia.[611]

§ 276. Scylax din Caryanda

Scylax din oraşul Caryanda în provincia Caria, aproape de Halicarnas, autor şi geograf foarte vechi (ἀρχαιότατος, παλαιότατος) şi foarte renumit, a trăit pe la 500 î.Hr., sub Darius Istaspes, şi a executat din ordinul acestui rege mai multe lucrări şi expediţiuni geografice. Herodot, Strabon, Suidas, Aristotel, Ateneu, scoliastul lui Apolonius din Rhodos, citează cu laudă pe acest mare geograf şi navigator al Antichităţii.[612]

Scylax a scris multe cărţi importante; dar mai ales două: *Memorii despre călătoriile sale,* cu totul pierdute, şi un *Periplu al lumii, Europa, Asia şi Libia,* despre toate neamurile şi ţările (Περίπλους τῆς 'Οικουμένης'Ευρώπης καὶ'Ασίας καὶ Λῦιβύας). Din această de pe urmă carte ni s-au păstrat câteva fragmente, atât de alterate de copişti şi de confuze, încât mulţi filologi au socotit că nu sunt toate din Scylax. Din ele rezultă că autorul nostru s-a ocupat de istrii, naţiune de la Istru (Dunăre), şi despre Istria, arătând că aici se face *zi şi noapte mare navigaţiune şi comerţ;* despre iliri; Tracia vecina Daciei, căci Tracia - zice Scylax - se întinde de la fluviul Strymon (Struma Macedoniei) până la Istru unde acesta dă în Marea Neagră; apoi ne vorbeşte aici de un oraş comercial Galepsos (Γαληψός), de Mesembria, Odessos, Callatis la fluviul Istru; ne zice că coloniile greceşti pe fluviul Nistru, Tyris, Niconion şi Ofiussa, sunt în ţara Sciţilor (Σκύθαι ἔθνος καὶ πόλεις ἐν ἀυτοῖς'Ελληνίδες αἵδε); asemenea în ţara sciţilor sunt şi coloniile greceşti Teodosia, Cytea, Nymphaea, Panticapaeum, Myrmenicum; apoi despre Tanais (Don), sarmaţi, sauromaţi, mosinegi. Din toate acestea rezultă că scrierea lui Scylax era importantă pentru Dacia.[613]

§ 277. Pamphila de la Epidaura

Această femeie erudită, filozofă, istorică şi muzicantă, a scris în zilele împăratului Nero, pe la 54 d.Hr. Suidas zice că un autor anume Dionisiu, care a scris în 30 de cărţi *Istoria muzicii*, a vorbit despre Pamphila. Ea era căsătorită cu un Socratides, om foarte erudit şi în relaţiune cu toţi eruditii timpului său. Se zice că nu numai eruditia acestor doi soţi, dar şi rara frumuseţe şi galanteria Pamphilei, făcea din casa lor locul de întrunire a tot ce era tânăr, erudit şi distins.

Pamphila a scris *Comentarii istorice* (Ἱστορικὰ ὑπομνήματα) în XXXIII de cărţi, o *Prescurtare a istoriei lui Ctesias* (Ἐπιτομή τῶν Κτεησίου), *Prescurtări din istorici antici şi alţi autori* (Ἐπιτομαί ἱστοριῶν καὶ ἑτέρον βιβλίον), *Despre controverse* (περὶ ἀμφισβή-σεων), despre *Afrodisiace* (Ἀφροδίσια) şi multe altele.

Unele din aceste cărţi au existat până în zilele lui Fotiu, care laudă importanta lor istorică. Din fragmentele rămase se vede că această frumoasă erudită a scris şi despre Dacia.[614]

§ 278-280. Trei anonimi

Trei geografi anonimi au scris despre Dacia. Multe sunt obiecţiile filologilor despre aceşti autori. Mulţi au încercat a ghici numele lor prin aprecierea stilului. Dar toate acestea sunt dumeriri nesigure.

Unul din ei a scris o geografie în versuri sub titlul Περιήγησις. Dintr-un vers se dovedeşte că el a scris sub regele Nicomede II al Bitiniei, fiu al lui Prusias τοῦ κυνηγοῦ, care a domnit 57 de ani (149-92 î.Hr.). Acest anonim a scris dară pe la 90 î.Hr.

Din fragmentele rămase se vede că el trata despre iapigi, despre tracii-istri, pronumiţi - zice - astfel ca vecini ai Dunării, despre Iliria, despre Tracia, Mesembria de sub poalele Balcanului, colonie de milesieni zidită cu 50 de ani înaintea lui Cirus (610 î.Hr.) *în vecinătate cu ţara tracică şi getică* (τῇ Θρακίᾳ Γετικῇ τε συνορίζουσα γῇ). Anonimul trata despre Balcani Haemus), despre oraşul Odessus, colonie de milesieni, zidită în zilele lui Astiag regele Midiei (an. 595-560 î.Hr.) şi înconjurată din toate părţile de

traci-crobizi; despre Dionisopolis, fondat pe hotarele *sciților și a crobizilor, și locuit de greci amestecați cu pământeni;* despre Bizone, colonie de barbari sau, după alții, de greci veniți de la Mesembria. Apoi fragmentele menționează Callatis, colonie de heracleoți, din zilele lui Aminta regele Macedoniei (an. 507 î.Hr.); Tomi, colonie de milesieni înconjurată de sciți; Istros, numit astfel de la Istru; fluviul Tyras (Nistru) și orașul Tyras omonim fluviului, colonie de milesieni; Hypanis (Bug), Boristene (Nipru), Olbia zidită la confluența acestor două fluvii, Panticapeum; despre carpizi locuitori de la Dunăre, sciți agricultori, saci, sauromați, neuri, geloni, meoți, Marea Meotidă, Tanais (Don), sarmați, iasamați, Phanagoria, Cimmeris și altele.[615]

Al doilea anonim, despre care multe nedumeriri există între filologi, a scris o carte sub titlul: *Periplul Pontului Euxin și ambelor continente Europa și Asia* (Περίπλους Εὐξείνου πόντου ἑκατέρων τῶν Ἠπείρων, τῶν τε περί τὴν Ἀσίαν τῶν τε περί τήν Εὐρώπην τόπων). Din aceasta ni se păstrează puține mici fragmente. Ele menționează despre Tanais, sarmați, Phanagoria, Cimmeria, Panticapaea, Dunărea, carpizi, saci, sciți, Teodosia, *care în limba alanilor, adică în limba taurică, se numește Ardaba, adică Heptatheos (cu șapte Dumnezei),* Tamiraca, Olbia, Hypanis, Borysthene, portul istrianilor, Tyras oraș și fluviu; despre gura Dunării numită Psilo, unde locuiesc traci și bastarni; despre insula Dunării Peuce, orașul Istru sau Istropolis, Tomi, Callatis, traci-crobizi, Odessos la poalele Balcanului care dă la mare, despre țara geților (Γετικὴ γῆ) și alte.[616]

Al treilea anonim a scris o carte importantă sub titlul: Καταμετρισμὸς τῆς Οἰκουμένης πάσης (*Măsura lumii întregi*). Epoca în care a trăit acest autor nu este bine cunoscută, dar se prezumă a fi înainte de 930 d.Hr.

Din micul fragment ce ne-a rămas, în cinci paragrafe, se dovedește că și acesta trata despre Dacia.[617]

§ 281. Hesychius din Milet

Acest autor, care după demnitatea sa este pronumit *Hesychius Illustris,* a trăit pe la 500 d.Hr. în zilele împăratului bizantin Anas-

tasiu I. Nu trebuie să-l confundăm cu Hesychius lexicograful, născut în Alexandria în sec. III d.Hr.

Hesychiu Illustris a scris istoria universală în şase părţi (Ἱστορία Ῥωμαϊκή καὶ παντοδαπή) [„Istoria romană şi universală"], care începea la 2059 î.Hr. şi se sfârşea cu împărăţia lui Anastasiu (an. 518 d.Hr.). Hesychius a mai scris Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως [*Constantinopolis Origines* „Originile Constantinopolelui sau *Antiquitates* „Antichităţi"]. Din aceste avem câteva mici fragmente, publicate de G. Dousa (Heidelberg 1596), de Meursius (Lugdun 1613) şi de Orelli la 1820.

Aceste fragmente ne dovedesc că scrierile lui Hesychius nu erau străine pentru Dacia. El descria, de exemplu, luptele înfricoşate (an. 657 î.Hr.) a lui Byzas, fondatorul Bizanţului, cu geţii de la Balcani şi cu Odrysses regele sciţilor, care trecând Dunărea, a ajuns până sub zidurile Bizanţului. Bizantinii scăpară de urgie numai prin isteţimea - zice Hesychius în fragmente - a admirabilei Phidalia, soţia lui Byzas, care a supus cu braţul său de femeie pe Odrysses, trimiţând contra lui „dinţi de şerpi". Ce fel de dinţi de şerpi ascundea această alegorie, numai Odrysses singur ar putea să ne lămurească... Hesychius mai descria un alt război între bizantini şi Stromb, în care Byzas şi aliaţii săi greci, rodieni şi chalcedoni, au avut a face cu puterea întrunită a tuturor neamurilor scitice de dincoace de Dunăre.

Hesychiu mai scrisese o carte sub titlul Ὀνοματολόγος (*Istoria bărbaţilor iluştri pentru erudiţiune*), ale cărei fragmente existente ne dovedesc că pierderea ei este de regretat[618].

§ 282. Diogenianus

Acest autor, geograf şi topograf distins, născut în Heraclea din Pont, a trăit în zilele lui Hadrian (76-138 d.Hr.). El a scris o carte despre fluvii, lacuri, munţi, şi o descriere detaliată, împreună cu o hartă geografică, a tuturor ţărilor din lume:

„Diogenianus scripsit de fluminibus, lacubus, fontibus, montibus, nec non Descriptionem et Tabulam omnium in universa terra urbium"

[„Diogenianus a scris despre râuri, lacuri, izvoare, munți, şi o descriere şi un tabel cu toate oraşele de pe întreg pământul"].

Din scrierile lui Diogenianus, nu avem absolut nimic.[619]

* *
*

Aici punem sfârşit cercetărilor noastre *despre scrierile vechi pierdute atingătoare de Dacia,* cărora „Columna lui Traian" le-a acordat un loc ospetos în curs de mai mulți ani, începând de la 1872. Lucrarea aceasta este necompletă, cu cât ea este o lucrare trebuind mijloace de care noi n-am putut dispune. Câmpia producțiunilor Antichității este întinsă şi hotarele ei sunt depărtate... Noi am făcut numai un pas; am dorit să dăm altora o îndemnare:

„Sur la route où le temps m'arrête, je montre de la main aux jeunes voyageurs les pierres que j'avais entassées, le sol et le site où je voulais bâtir mon édifice..."[620]

[„Pe drumul pe care timpul mă opreşte, eu le arăt cu mâna tinerilor călători pietrele pe care le adunasem, pământul şi locul unde voiam să construiesc edificiul meu."]

Încheiem studiul nostru cu câteva rânduri relative la istoria distrugerii autorilor vechi.

Pierderea a o mulțime de autori o datorim mai întâi lipsei de tipar, apoi timpului şi persecuțiunilor prin care scrierile lor au trecut în diferite epoci:

Habent sua fata libelli...[621]

[Cărțile îşi au soarta lor...]

După Orosius şi Alexander Polyhistor, Nabonassar regele Babilonului a distrus la 747 î.Hr. toate scrierile care cuprindeau

istoria şi faptele regilor predecesori ai săi. Iată faptul cel mai vechi din câte cunoaştem despre distrugerea cărţilor. Erau şi pe atunci nebuni, care credeau că trebile omenirii trebuie să înceapă şi să se sfârşească cu persoanele lor, şi numai după ideile lor...

Împăratul Chinei Chi-hoang-Ti (213 î.Hr.) a ordonat să se ardă toate cărţile din cuprinsul Imperiului său, scutind numai pe acele care tratau despre istoria familiei sale, despre astronomie şi despre medicină.

Ptolemeu Soter (anno 283 î.Hr.) fundase renumita bibliotecă din Alexandria, în despărţirea oraşului numită Brucchium. După Josephus Flavius, această bibliotecă se mări mult sub Ptolemeu Filadelful, fiu şi moştenitor al lui Soter, care aduna cărţi din toată lumea. Ea cuprindea la început 200.000 de volume.[622] În urmă, sub Ptolemeu Evergetul II, număra 700.000 volume, toate originale, după cum ne încredinţează Aulus Gellius, din care 400.000 erau la Brucchium, iar 300.000 la sucursala din templul lui Serapis (Serapeum).[623] Când Caesar cuceri Alexandria, biblioteca de la Brucchium pieri în mijlocul focului. Sucursala ei de la Serapeum fu distrusă odată cu distrugerea templului lui Serapis, sub Teodosiu.

Biblioteca de la Cartagina, când Scipio a supus cetatea (146 î.Hr.) a fost despreţuită şi împrăştiată. Romanii nu erau încă mari amatori de cărţi şi literatură. Din miile de manuscrise găsite la Cartagina, ei se mărginiră a păstra numai 28 volume ale lui Mago, care tratau despre agricultură. Acestea fură prezentate Senatului, şi din ordinul său traduse latineşte. Cassius Dio de la Utica le-a tradus apoi greceşte.[624]

Biblioteca din palatul lui Tiberiu şi biblioteca din Capitoliu au pierit amândouă în incendiile din zilele lui Nero şi Commodus.

Luptele între creştini şi păgâni au fost fatale cărţilor. În zilele Sfântului Apostol Pavel, efesienii au ars pe piaţă toate bibliotecile lor: *„aducând cărţile, le ardeau înaintea tuturor, şi au socotit preţurile lor şi au aflat cincizeci de mii de arginţi!"*.[625]

La 390 d.Hr., patriarhul Alexandriei Teofil, cugetând a desfiinţa cinstirea idolilor în eparhia sa, provocă o luptă sângeroasă între creştini şi păgâni. Între alte nenorociri provenite din această turburare, templul lui Serapis a ars cu imensa bibliotecă ce conţinea.[626]

Biblioteca Constantinopolitană, care se îmbogățise din despuierile Răsăritului şi ale Apusului, a fost distrusă, în mare parte, de incendiu. La 476, sub Basiliscos, a ars superba bibliotecă fondată de Teodosiu cel Tânăr. Ea cuprindea 120.000 de volume rare. Biblioteca împăratului Constantius, sporită de Iulian şi Valens, cuprindea 300.000 de manuscrise. Toate acestea au pierit.[627]

Sfântul Papa Gregorie cel Mare, la 604, arde mii de *cărți ale păgânilor*; între altele pe Titus Livius.[628]

Sfântul Gregorie *luminătorul Armeniei* arde la 277 d.Hr. toate cărțile şi bibliotecile din Armenia, toată literatura armeană, care era o comoară pentru istoria asirienilor, mezilor, perşilor, grecilor, geților şi a tuturor neamurilor cu care armenii au avut a face în curs de secole.[629]

Năvălirile barbarilor, distrugând Imperiul Roman, au distrus nenumărate biblioteci.

La 640, arabii calcă Alexandria şi ard biblioteca ei. În curs de patru luni, băile oraşului ardeau mereu la cărți.[630]

Când musulmanii au cucerit provinciile perse, mai multe biblioteci căzură în mâinile lor. Saad-Abu-Vakkas a scris lui Omar, cerând voie a le transporta în Turcia; însă răspunsul lui Omar a fost scurt: *aruncă-le în apă!* şi astfel ele pieriră.[631] Încă din zilele lui Xerxes, perşii adunaseră cărți din toată lumea spre fondarea acestor biblioteci.[632]

În zilele împăratului bizantin Leon III, biblioteca arsă sub Basiliscos se înlocuise în parte cu 360.000 de volume, culese de un colegiu de 13 profesori bibliofili. Dar Leon III fiind iconoclast, ca să-şi răzbune pe aceşti profesori, care persistau de a se închina icoanelor, puse într-o noapte de se înconjură biblioteca cu materii combustibile şi-i dădu foc![633]

În secolele IX şi X, normanzii au distrus mii de cărți. Orderic Vitalius, istoric de pe la 1150, ne descrie cu amărăciune această distrugere: „În mijlocul grozavelor vijelii - zice el - care au distrus atâtea nenorociri, scrierile autorilor vechi au pierit în incendiile ce înghițeau mănăstiri şi locuințe. Puține câte mai scăpaseră prin dibăcia părinților noştri din mâinile barbarilor, au pierit mai în urmă din neîngrijirea urmaşilor lor. Mai târziu au urmat silințe spre a le redobândi, dar ele dispăreau în cursul secolelor din

memoria celor vii, precum grindina şi zăpada, care cad prin fluvii, urmează fără a se mai întoarce cursul repede al undelor".[634]

Biblioteca califilor Egiptului, la Cairo, cuprindea 1200 de exemplare ale *Istoriei Universale* a lui Tabary sau Abdul-Djafar-Mohammed-ebn-Djorair, istoric şi jurisconsult arab care a trăit pe la 839-925 d. Hr., şi o mulţime de scrieri antice. Ea avea peste 1.600.000 de volume!... Dar la 1073 turcii revoltându-se, în zilele califului Mostanser-Billach, au prădat şi distrus această imensă bibliotecă.[635]

Califul Al-Mamun (813 d.Hr.) a pus de s-au tradus o mulţime de autori vechi greci în limba arabă; după aceasta, el ordonă a se arde originalele, ne mai găsindu-le trebuitoare arabilor.[636]

Biblioteca de la Tripoli în Siria, mai vestită decât cea a califilor, cuprindea 3.000.000 de volume de teologie, ştiinţe, istorie, tradiţii, geografie. Sub cazii din familia Ammar, o sută de copişti plătiţi de stat copiau necontenit, şi corespondenţi din toate părţile lumii trimiteau la Tripoli cărţi originale şi copii. Sub guvernul acestei familii, Tripoli devenise o Academie, unde înfloreau toate ştiinţele şi unde veneau cu grămada oameni învăţaţi din toate ţările. Dar la 1105, Tripoli căzu sub stăpânirea francilor comandaţi de Raimond IV, comite de Saint-Gilles. Un preot franc intrând în edificiul bibliotecii, veni din întâmplare în sala care era secţiunea Coranurilor. El pune mâna pe o carte şi dă peste un Coran; deschide a doua, a treia, şi vede tot Coranuri. Fanaticul preot iese furios şi declară că tot edificiul nu cuprinde decât *cărţi diabolice*. Francii pun foc, şi această lume de miriade de cărţi se preface în cenuşă, spre lauda lui Dumenzeu...![637]

Secolul XV s-a însemnat prin lunga şi sângeroasa luptă a husiţilor în Boemia.[638] Moldova lui Ştefan cel Mare a dat ospitalitate prigoniţilor religioşi; se zice chiar că oraşul Huşi datează din acea epocă:

„Husch, oppidum in tribus collibus positum, ab Hussitis, quos anno 1460 Mathias rex relegarat, appellationem accepisse."[639]

[„Huşi, cetate aşezată pe trei coline, şi-a primit numele de la husiţi, pe care regele Mathias îi alungase în anul 1460."]

Acest secol s-a mai însemnat prin grozava luptă între Franța și Anglia, când în curs de aproape 50 de ani Franța prăda și încălca din toate părțile. Descoperirea tiparului sosi, din fericire, la 1446, spre a scăpa de distrugere cărțile care mai rămăsese; dar nu de tot.

Regele Ungariei Mathias Corvin fundase la Buda o mare și prețioasă bibliotecă, adunând cărți cu cheltuieli enorme din Italia și din Grecia, după căderea Imperiului Bizantin. Acest depozit de erudițiune cuprindea o mulțime de scrieri antice cu totul pierdute astăzi, după mărturia eruditului I.Al. Kohlburger, supranumit Brassicanus, care a trăit pe la 1500 și care vizitase cu de-amănuntul această *colecțiune de comori*. Dar la 1526, sultanul Soliman luând Buda după bătălia de la Mohacz, a dat foc și devastă această bibliotecă.[640]

La mănăstirea Mega-Spileon, la muntele Cyllene în Arcadia, se adăpostiră după căderea Imperiului Bizantin toate cărțile vechi, câte scăpară de furia otomanilor. De la cea dintâi invazie a turcilor în Tracia, călugării greci fugind aicea din toate părțile, au adus cu dânșii mii de manuscrise de autori antici. Mega-Spileon a fost din vechime depozit de cărți. Dar la 1600 un incendiu înfricoșat preface în cenușă mănăstirea și biblioteca. Mai înainte, la 1440, arsese încă biblioteca atunci în ființă la Mega-Spileon.

La 1549 Eduard IV condamnă prin decret și arde cărți pe piața publică la Oxford. Apoi Cromwell dă încă o dată foc bibliotecii de Oxford, care era una din cele mai bogate în Europa.

În secolul XVII au pierit multe biblioteci importante de manuscrise antice. Astfel, biblioteca Augustinilor de la Maiența (1649), biblioteca din Escurial (1671), biblioteca de la mănăstirea Gemblou din Belgia și biblioteca de la mănăstirea sfântului Anton din Veneția (1685). Londra pierdu mai multe biblioteci bogate în incendiul din 1666.

Prescurtările (*Excerpta)* au fost încă una din cauzele pierderii autorilor vechi. Festus (Sextus Pompeius) prescurtează pe Verrius Flaccus și se prescurtează și el [către1 de Paul Daiconul; Iustin pe Trogus Pompeius; Iordanes pe Cassiodor; Hermolaus pe Ștefan din Bizanț; Xifilin pe Dio Cassius; și astfel aceşti abreviatori distrug scrierile citaților autori, căci puțini se mai ocupau apoi de

a copia imensele volume originale, mulţumindu-se cu prescurtările lor, adesea greşite din ignoranţa sau chiar din reaua credinţă a copiştilor. Astfel originalele se împuţinau şi pierdeau. Sub Vasile Bulgaroctonul (anno 976), un abreviator necunoscut a sluţit pe Strabon, prescurtând geografia sa sub titlul stupid *Chrestomaţia straboniană* (Χρηστομάτειαι ἐκ τῶν Στράβωνος Γεωγραφικῶν), parcă Strabon întreg nu mai era trebuitor![641] Pe la începutul secolului X, împăratul Constantin Porfirogenetul a ordonat a se face 54 de volume de extrase: prescurtări din istoricii antici ce se păstrau în biblioteca Constantinopolitană. De atunci moda a făcut de a nu se mai copia originalele. Spre mai multă nenorocire, chiar extrasele acestea dispărură în urmă, afară de *Excerpta legationum*. Nu mai existau acum împăraţi ca Teodosiu, care instituia prin legi copişti dintre persoane erudite spre a copia necontenit cărţile câte începeau a se uza.[642] Sunase ceasul cel rău al Bizanţului! Nu mai erau în acea ţară nici Belisari: ţara îi chiorâse spre recunoştinţă!... Nici împăraţi alde Aurelian „mâna pe sabie", nici Iustiniani, nici Teodosiu II, care fonda Academie, catedre de litere, de filozofie, de istorie, de lucrări geografice şi de drept.[643] Bizantinii nu se mai ocupau nici de literatură, nici de întărirea statului, - semne vederate de decădere şi de amorţire. Nimic nu e mai îngrozitor decât tabloul administraţiunii lor.[644] Mihail III (an. 842) face o pace ruşinoasă cu califul Adallah-al-Mamun, şi între alte condiţii se leagă a-i da pe toţi autorii greci şi latini din bibliotecile constantinopolitane.[645] Trecuse acei timpi de adevărată libertate şi de eruditiune, când şi damele se ocupau cu copierea autorilor vexhi, spre a-i lăsa intacţi posterităţii.[646] Bizanţul se pregătea a fi rob, căci precum zice Seneca: „când într-o ţară instrucţiunea şi dragostea literelor au încetat, libertatea a pierit şi robia este aproape..." Pieriseră cu încetul şi timpii când vechii monahi se ocupau zi şi noapte cu copierea şi păstrarea anticelor monumente literare ale doctei Antichităţi. Monahii moderni n-aveau altă grijă decât a le distruge!... [647]

„Il y a eu un moment où l'ignorance fut ordonnée comme une devoir, puisque le Pape Gregoire I réprimanda sévèrement les évêques qui enseignaient la grammaire et communiquaient à leurs

élèves des manuscrites profanes; c'était, disait le pontife, célébrer de la même bouche Jupiter et Christ. *Non seulement il interdit ces lectures, mais il ordonna la destruction des ouvrages et monuments païens"*.[648]

[„A fost o perioadă în care ignoranța a fost poruncită ca obligație, fiindcă Papa Grigorie I îi mustra sever pe episcopii care îi învățau pe elevi gramatica și le făceau cunoscute manuscrise profane; asta însemna, zicea pontiful, să-i preaslăvești cu aceeași gură și pe Jupiter și pe Hristos. *Nu numai că a interzis aceste lecturi, dar chiar a ordonat distrugerea lucrărilor și a monumentelor păgâne*."]

Bizantinii se ocupau de politică, de *roșii*, de *verzi*, de *vineți*, de *galbeni*, de toate culorile; curcubeul nu mai conținea destule culori spre a caracteriza partidele, nuanțele, mizeriile lor politice.[649] Ei se ocupau de ceremonialul palatului și al patriarhiei, de alegeri, de gâlcevi și de încurcături teologice, grămădeau mănăstiri peste mănăstiri, călugări peste călugări... iar turcii veneau, și toți băcanii inundaseră Bizanțul, și totul devenise băcănie și trafic...[650]. „Fericiții împărații bizantini - zice cu ironie eruditul scriitor grec Daniil - cătau să aibă în imperiul lor călugări mulți și nu ostași, crezând că vor goni cu mătania pe arabii de la miazăzi, pe turcii de la răsărit, pe sciții de la nord și pe italienii (vențieni și genovezi) de la apus"...[651] Când în secolul IX rușii au năvălit și au cucerit Constantinopole, bizantinii nici nu apucaseră măcar să audă că vin rușii, trecând peste atâtea țări și mări, peste fluvii, peste întregi provincii aliate sau bizantine; ci deodată ei se treziră cu rușii la Constantinopole. Este foarte instructiv a citi cineva discursurile patriarhului Fotie, contemporan, pronunțate de pe amvonul patriarhiei la această ocaziune.[652]

Unde se putea da bani pe cărți, pe manuscrise, pe copiști, pe biblioteci? Vistieria bizantină avea alte nevoi, mai serioase. Numai bugetul palatului se urca în 1185 sub Isaac Angel Comnenul la valoarea astăzi echivalentă cu *o sută milioane de franci pe an!...* Personalul funcționarilor palatului ajungea la numărul de 20.000 trântori, între care vedem și pe λασσανοφόρους ai Maiestăților lor imperiale, adică pe *porteurs de la chaise perceé* [„purtători ai

scaunului găurit (toaletă)"].[653] Împăraţii şi patriarhii mai aveau încă ocupaţii importante. Timpul domniei lui Comnenul şi-a lui Andronic Paleologul, activitatea şi preocuparea patriarhilor Cerularius şi Ioan Aprino, abia au ajuns spre a se hotărî o mare chestiune, de care parcă atârna viitorul omenirii, adică ca patriarhii să aibă drept de a purta *cizme cusute cu mărgăritare*, întocmai ca şi împăraţii (καταμαργαριτωμένα τσαγγία).[654] Trecură abia 100 ani de la această *luptă naţională despre cizme*... Şi patriarhii cei plini de trufie veneau în genunchi pe pulbere să-şi ia investitura de la biruitorii mahomedani, găsindu-se fericiţi că li se învoia să sărute piciorul şi poala vitejilor padişahi...[655]

De bani era mare nevoie la bizantini. Împăraţi şi supuşi, nu puteau cheltui pe cărţi, căci erau şi cheltuieli sufleteşti de reglat: ei păcătuiau; prin urmare, trebuiau să zidească mănăstiri *spre iertarea păcatelor lor*. Vasile Macedoneanul asasinează pe predecesorul său Mihail şi zideşte biserici şi mănăstiri pe numele arhanghelului Mihail.[656] Constantin Monomahul se înamorează de Sclerena, care locuia la Cynygesium, şi spre a găsi un pretext de a vizita aceste locuri, zideşte celebra mănăstire Manganii (Μονή τῶν Μαγγάνων), cu care a sleit vistieria în curs de mai mulţi ani.[657] Împăraţi şi supuşi, uitaseră chiar limba lor; ei nu mai scriau, nu mai vorbeau corect nici latineşte, nici greceşte. Citiţi decretele şi autorii bizantini, pe Ptohodromos, pe Tzetzes şi pe ceilalţi.[658] Am zis *împăraţi şi supuşi*, căci astfel este experienţa secolelor. Sunt mai bine de două mii de ani de când Xenofon scria: „am avut totdeauna convingerea că precum sunt capii statelor, astfel devin şi statele"... [659] Istoria ne adevereşte necontenit acest adevăr.

Mănăstirile de la muntele Athos au fost un mare depozit de scrieri manuscrise vechi. Mulţi autori antici ne sunt cunoscuţi, găsiţi prin boltele seculare de la Athos. Dar bibliotecile de la acest munte au suferit mult de devastări.

„Ainsi - zice V. Langlois - en 1820 au début de la guerre de l'indépendence Grecque, les bibliothèques de la Montagne Sainte firent les pertes les plus sensibles. Les Turcs qui tenaient garnison dans la province de Thessalonique, exigèrent que les moines de l'Athos leur livrassent, pour les besoins de la guerres, leurs

manuscripts sur parchemin, qu'ils convertirent en gargousse. *Il y eut alors des milliers de précieux ouvrages profanes, qui furent anéantis complètement*"...[660]

[„Astfel, în 1820, la începutul războiului de independență a Greciei, bibliotecile de pe Sfântul Munte au suferit cele mai însemnate pierderi. Turcii, care mențineau o garnizoană în provincia Thessalonicului, au pretins călugărilor de pe Athos să le pună la dispoziție manuscrisele lor pe pergament, pentru nevoile războiului, ca să le transforme în învelişuri ale pulberilor de tun. Atunci au fost spulberate cu totul mii de lucrări profane prețioase."]

Iată în scurt cauzele distrugerii şi pierderii autorilor vechi. Descoperirea tipografiei de [către] nemuritorul Gutemberg la 1446 puse capăt ruinei totale de care mai erau amenințate producțiunile seculare ale spiritului omenesc. „Această *artă divină* (precum o numeşte luminatul cardinal Nicolae Cusanus, care a introdus, a întemeiat şi propagat, la 1450, tipografia la Roma), este gloria cea mai mare a omenirii şi, grație ei, fructele geniului au încetat să mai fie prada viermilor şi a pieirii".[661]

De atunci, putem zice cu Ovidiu:

Scripta ferunt annos...

[„Scrisul înfruntă timpul..."]

NOTE

---

[1] Ovid. *Pont.* libr. IV, 8.

[2] Ovid. *Trist.* eleg. III, libr. IV.

[3] 'Aνθ. Γαζῆ, 'Ελληνικὴ βιβλιοθήκη, tom. I, pag. 343. Edit. Venet. 1807.

[4] Flav. Philostrati, *Vitae Sophistarum,* libr.I, cap. VII. Edit. Fed. Morelii, Paris, 1608, pag. 198-199.

[5] Malte-Brun, *Géographie Universelle,* livre VI, tom. I, pag. 63, edit. Paris, 1853.

[6] *Revue des deux mondes* du 15 Décembre 1871, pag. 825.

[7] Appian. *Praefat. in suis op.* cap. IV. XIII. XV. et apud Photium Cod. LVII et Anonymum.

[8] Zonar. *Annal.* tom. II, pag. 200. Ed. Basileae 1575.

[9] Plin. Secund. libr. X. epist. IX.

[10] Dion Chrysost. *Orat.* XLVIII. § 2. Edit. Duca, Vien. 1810, tom. III, p. 145, et Plin. loco citato.

[11] Ovid. *Pont.* libr. II, epist. 2.

[12] Horat. libr. I, *Od.* XXXV.

[13] Horat. libr. III, *Od.* VI.

[14] Vezi Plin. Secund. libr. VIII, epist. IV. - libr. I, epist. III. - libr. II, epist. VIII. - libr. III, epist. VII. - libr. VI, epist. XXI. - libr. VII. epist. XVIII. - libr. IX. epist. XXXIII. - Edit. Paris. 1853.

[15] Plin. *Epistol.* libr. X, epist. XVI, pag. 690.

[16] Στέφαν. Βυζάντ. Περὶ ἐθνων καὶ πόλεων. pag. 716. 66. 77. Edit. Amstelodam. 1678, et Thomas Pinedo, *Breviarium auctorum in Stephan.* pag. 763. - Atheneus, libr. X. - Vossius, *De historicis Graecis,* libr. IV. cap. 5.

[17] Hellanici Lesbii *fragmenta,* Leipzig, 1862.

[18] 'Ελλάδος Περιήγησις, cap. III, pag. 347, tom. I, şi cap. XVII, pag. 437. Edit. Paris, 1814 par Clavier.

[19] Γαζῆ, 'Ελληνικὴ βιβλιοθήκη, tom. I, pag. 400-403. Agathon este altul decât poetul tragic şi comic, amicul lui Socrate, care trăia pe la 406 î.Hr., şi despre care *Voyage du jeune Anacharsis en Grèce,* tom. VII, pag. 231. 215. Edit. Aux deux Ponts, 1793, - şi Varin. *Diction.* pag. 4.

[20] Steph. Byz. Pag. 170. 177. 261. 291.

[21] Diog. Laert. in proem. § VII. pag. 9.

[22] In tom. I, pag. 591. 592 şi tom. IV, pag. 371, edit. ant.

[23] Tom. II, pag. 211. 235, tom. IV, pag. 260. 540.

[24] Thom. Pined. *Breviarium in Stephan.,* pag. 763. Plin. libr. V, cap. 29, tom. II, pag. 278. libr. VII, pag. 417. Strabo. libr. I, pag. 18 - Suidas in Φερεκύδ. - *Voyage du jeune Anacharsis en Grèce,* tom. I, pag. 350.

[25] Libr. II, § 143. V, § 36. 125, VI, v. 137.

[26] Lalanne, *Biograph. Univers*. pag. 422. Paris. 1853.

[27] Ctesias, *Histor. Pers. et Indic. fragm*. edit. Boehr. in f. 1824.

[28] Ex Ctesiae Cnidii *Persicis* apud Photium, Cod. LXXII, pag. 106.

[29] Fragmentum XXIX. § 16 ex Photio reprodus in Appendic. Edit. Paris 1844 pag. 49 lui Herodot. - Comp. Herodot. libr. IV, § 131. Vezi şi Fotino, *Istoria Daciei*, tom. I, pag. 63.

[30] Gibbon, *Histoire de la Décadence de l'Empire Romain*, tom. I, pag. 615. Edit. Paris, 1848.

[31] Codex LXII, pag. 106.

[32] Solus ad egressus missus sum septemplici Istris... Trist. II. - *Pont*. VIII. eleg. I. - libr. II, eleg. IV.

[33] *Trist*. libr. III. eleg. XIV.

[34] *Trist*. libr. III. eleg. IX.

[35] Ib. eleg. X.

[36] *Trist*. libr. V, eleg. VII.

[37] Ibid.

[38] Ib., eleg. X.

[39] *Trist*. V. X.

[40] Libr. V. eleg. XII. - şi *Pont*. libr. III, epist. II, vers. 40.

[41] *Pont*. II. epist. VII.

[42] *Pont*. II, IX.

[43] *Pont*. III, II.

[44] Ib. epist. II.

[45] *Pont*. IV. II.

[46] *Pont*. IV. epist. IX.

[47] *Pont*. IV. epist. XIII.

[48] Ib., epist. XIV.

[49] La Harpe, *Cours de littérature*, tom. V, pag. 21.

[50] Plutarch, *Vita Alexandri* § XXVI.

[51] Charles Louandre, *Notice sur Tacite*.

[52] Montesquieu, *Esprit des lois*, livre XXX, chap. II et IV.

[53] Tacit. *Historiar*. libr. I, cap. 1.

[54] Tacit. *Historiar*. libr.I., cap. 3.

[55] Tacit. *De Moribus. German*. cap. 1.

[56] Vezi Daunou, *Biographie de Tacite*.

[57] Herodot. *Historiar*. libr. II, cap. 103.

[58] Vezi despre expediţiunea lui Alexandru în Dacia Arrian. *Expedit. Alexandri* libr. I, cap. 3-5. Quint. Curt. Libr. I, cap. XII în supplem. Freinshemii *Carta Geograf*. în ediţ. lui Arrian de G. Raphelius, Amstelodami

1757. - Gibbon, *Décadence de l'Empire Romain*, cap. XXVI, tom. 1, pag. 615. - I. Bake, *Specimen Academicum inaugurale exhibens Commentarium Geographicum in Arrianum de Expeditione Alexandri*, Lugduni Batavorum 1828. - Fotino, *Istoria Daciei*, tom. I, pag. 67-69. - Strabon libr. VII, pag. 208 edit Paris 1587. - Plutarch. in *Vita Alexandri Magni*, c. XI. - St. Croix, *Examen critique des historiens d'Alexandre le Grand*, Paris, 1814 in-4. - Menn, *Meletematum historicum specimen duplex*, Bonnae 839 etc.

[59] Miron Costin, ap. Cogălniceano, *Letopisiţ. Moldovei* tom. I.

[60] Vezi Plutarh, in *Alex*. cap. VII. XVII. XXVII. XXVIII. XXXIV. XLI. XLII. XLVI. XLVII.LV. LX. - şi Γαζῆ, ̔Ελληνικὴ βιβλιοθήκη, tom I, pag. 259. 260, edit. Venet. 1807.

[61] Arrian, libr. 1, cap. 4 et Curt. ubi supra.

[62] In *Alexandro*, cap. XXXVI.

[63] Ibid., cap. LXXVI, LXXVII şi notele lui Pieron.

[64] Arrian. *Exped. Alexandri* libr. VII, cap. XXV. XXVI, pag. 539 edit. Amstelodam. 1757.

[65] Plutarch in *Vita Alexandri*, cap. 46. 8. 15. 16. 18. 20. 24. 44. 70. 75.

[66] Plutarch in *Alexandro* cap. 4.

[67] Ib. cap. 26

[68] Ib. cap. 27. 33.

[69] Ib. cap. 31.

[70] Ib. cap. 36.

[71] Ib. cap. 61.

[72] Lalanne, *Biograph*. pag.602, 1298, Paris 1853.

[73] Vezi Freinshemius, *Supplem. in Curt*. libr. I, cap. 5 şi 12, pag. 102, 113, edit. Nisard, Paris 1850. - şi Schmieder, *Comment. in Curt*. Goetingue, 1803, in 8.

[74] Lalanne, loco citato pag. 422.

[75] Vezi Suidas, *Lexicon* in Δεισιδαιμονία, pag. 173. edit Mediolan. 1498. - Stephan. Byzant. in Γετία, tom. I, pag. 136 edit. Lips. 1825 şi Holstenii *Annotationes in Stephan. Bysant*. - tom. II, pag. 181. - şi Thomas Pinedo, *Commentariolus auctorum in Stephan. Bysant*. tom. IV, pag. 27.

[76] Hudson, *Geographiae veteris scriptores graeci minores*, tom. II, pag 9, edit. 1703.

[77] Lalanne, loco citato, pag. 46.

[78] Despre Ephoros vezi Diodor. Sicul. libr. XVI. şi Pinedo *Comment. auctorum in Stephano Bysant*. tom. IV, pag. 37.

[79] Vezi Scymni Chii fragm. Περιηγήσεως, in edit. lui Steph. Bysant. din Lyps. 1825, in 4 vol. cu adnotaţiunile lui Holstennius, Berkelius şi Pinedo.

[80] Phot. *Myriobiblon* Cod. XXII.

[81] Vezi despre toate acestea Holstenii *Annotationes in Stephan. Byzant.* tom. II pag. 230-231. Monede cu Castor şi Pollux şi legenda ΙΣΤΡΙΗ (Istria), de argint, s-au găsit în astă-vară, 1872, în preajma oraşului Galaţi.Vezi articolul meu în *Journal de Galatz*, no. 15 din 13 august 1872.

[82] Holsten. loco citat. et 'Ετυμολογικὸν τὸ μέγα, pag. 254 in Καλλάτις, edit. Venet. 1710.

[83] Vezi Suidas şi Pinedo *Commentar.* pag. 768 in Stephano.

[84] *Le Glaneur Moldo-Valaque*, Iassy, 1841, pag. 46-53 şi G. Assaky, *Nouvelles historiques de la Moldo-Roumanie*, pag. 27. Iassy 1868.

[85] Vezi Suidas în *Anaximenes* şi Pausanias, Heliac. cap. XVIII, tom. III, pag. 354-359 edit. Clavier, Paris 1820.

[86] Diodor. Sicul. libr. XV, cap. LXXVI, LXXXIX. edit. C. Müller, Paris 1844, tom. II, pag. 51, 60.

[87] Steph. Byzant. tom. I, pag. 212 şi Pinedo, *Commentar.* tom. IV, pag. 4.

[88] Steph. Byzant. in "Αβιοι.

[89] Iliad. XIII, vers. 6.

[90] Frag. LXXII. edit. E.A.I. Ahrens. Paris, 1842, pag. 192 şi Enstath. *Schol. Homer.* pag. 916. 24.

[91] Vezi Stephan. Byzant. in "Ιστριανίδες, şi Holsten. *Annotat.* tom. II pag. 319. Sciţii erau foarte cunoscuţi la Atena. Capitala Elladei întreţinea o gardă de sciţi pentru siguranţa ei publică (Aristofan in *Acharnan.* vers. 54. Schol ibid. - Suidas in Τοξότης. - Maeurs Ceram. Gem. cap. 10 § 132) pentru a asista pe magistraţi la executarea sentinţelor şi la ţinerea bunei ordini în Adunarea Generală şi ceremoniile publice (Aristofan în *Lysistrat.* vers. 434. Vezi şi *Voyage de jeune Anacharsis en Grèce*).

[92] Diogen. Laert., *De dogmatibus et de vitis clarorum philosophorum*, libr. I, caput. VIII, § 2, pag. 68-71, edit. Lipsiae 1759. - şi libr. VIII, cap. 1.

[93] Γαζῆ, 'Ελληνικὴ βιβλιοθήκη, tom. I, pag. 139.

[94] Vezi Priscian. *Commentariorum Grammaticorum* libr. XVI. - libr. VI, pag. 205. Edit. Mart. Herz. Leipzig 1855-1858.

[95] Vezi Ael. Lamprid. in *Vita Alexandri Severi*, cap. XLVII. - Ael. Spartian. in *Vita Adrian.* cap. II.

[96] Plin. Secund. *Panegyric. in Traian.* cap. XI, XII, XIV, XVI. - Tacit. in *Agricol.* 39, 41. - Sueton. in *Domitian.*, 6. - Dio. Cass. libr. LXVI, § 6, 7. - Oros. libr. VII. § 10.

[97] V. Duruy, *Histoire Romaine*, pag. 450, 477, Paris 1855. - Armoniosul poet francez *Esménard* a scris la 1807 o frumoasă operă *Le triomphe de Trajan* (muzica lui *Lesueur*), care a avut 100 de reprezentaţii (Bouillet, *Dict. histor.* pag. 617, 1899).

[98] Plin. Secund. in *Panegyric. Traiani*, cap. XX. - Iust. Lips. şi not. in edit. Nisard, pag. 788, Paris 1853.
[99] Franç. de Champagny, *Les Césars*, tom. I, pag. 164, 174, 179. - Sueton. în *Iul. Caesar.*, 89. - Velleius Paterculus, II, 69. - Cicero, *Epist. ad Aticum* XIV, 10. - „Les conjurés ont tous fini malheureusement leur vie. Une vengeance céleste *punissait les meurtriers de César et proscrivait leur cause*". [„Toţi conjuraţii şi-au încheiat în mod nefericit viaţa. O răzbunare cerească pedepsea pe ucigaşii lui Cezar şi condamna cauza lor."] (Montesquieu, *Grand. et. décad.* XIII). - "C'en était fait de la cause des conjures: César mort les avait vencus" [„Cauza conjuraţilor era pierdută: Cezar, mort, îi învinsese."] (Champagny, I, 166). - Michelet, *Histoire Romaine, république*, tom. II, pag. 353.

"O, Julius Caesar! Thou art mighty yet!
Thy spirit wakes abroad and turns our swords
Into our own proper entrails..."
(Shakespeare, Iulius Caesar).

[100] In re militari et commutavit multa, atque etiam disciplinam severissime rexit. (Sueton. in *August.* XXIV).
[101] Sueton. in *August.* LXIII.
[102] Sueton. in *August.* XXI. - Appian. *De rebus Illyricis*, cap. XXII, XXIII. - Strabon, *Geograph.* libr.VII, cap. III, § II. - Eutrop. VII, § 8.
[103] Duruy, *Histoire Romaine*, pag. 382.
[104] Sueton. in *August.* cap. VIII. - Strab. VII, 3, § 5. - Apollonia, oraş în preajma Daciei: Strab. VII, 6, § 1.
[105] Sueton. in *August.* cap. XXI et. not. in edit. Panckouke, Paris 1830, tom. I, pag. 320.
[106] Sueton. in *August.* cap. LXXXV.
[107] Plutarh in *Vita Anton.*, cap. XXII.
[108] Appian. *De rebus Illyricis*, cap. XIV, XV, XXII; *De bellis civilibus*, libr. IV, cap. CX, et libr., V. cap. XLV.
[109] Lalanne, *Biograph. Univers.*, pag. 1270.
[110] *Revue des deux mondes* du 15 Décembre 1871, pag. 817.
[111] Iustin. in *Praefat.*
[112] Iustin. *Histor. ex Trogo Pompeio*, libr. I, cap. I-VI. Vezi despre Trogus Pompeius importantisima dizertaţiune a lui A.M. Heeren, *De Trogi Pompeii ejusque epitomatoris fontibus et auctoritate*, in *Comment. Societ. Gotting.* tom. XI.
[113] Diodor. Sicul. *Biblioth.* libr. I, cap. IV, şi Γαζῆ, 'Ελληνικὴ βιβλιοθήκη, tom. I, pag. 320-323.
[114] Anno 282 î.Hr. - Lalanne, *op. cit.*, pag. 970.

[115] Diodor. fragm. libri. XXI, cap. 12. *Excerpta Vatic.* p. 44, 45. *Excerpt. de virt.* p. 559, 560. ed. Paris 1844, t. 2, p. 427, 428.
[116] Diod. 1. XVII, cap. 83, not. in ed. laud. t. 2, p. 189 et in indicis, cap. 19, 34, t. 2, p. 646.
[117] Lalanne, *loc. cit.*, pag. 1267.
[118] Polyb. libr. I, cap. II, libr. V. cap. LXXIX. X; libr. IV, cap. XLI.
[119] Polybii fragm. grammatica ex Suida in Polyb. *Histor.* edit. Didot, 1839, tom. II, pag. 160, § 14. Γαζῆ, Ἑλληνικὴ βιβλιοθήκη, tom. I, pag. 310-312.
[120] Despre Appian vezi supra § 3.
[121] Appian. *De bello Mithridatico*, cap. XXXII, XLI.
[122] Lalanne, *Biograph. Univers.*, pag. 1215.
[123] Iată cauza pentru care unii istorici numesc pe Dromichete sau *Doricete*, regele geţilor, de *rege al Traciei*, în urma anexării unei părţi din Tracia către Dacia sau Geţia, vezi Iustin. libr. XVI, cap. I.
[124] Παυσανίας, Ἑλλάδος Περιηγήσεως, Ἀττικὰ, cap. IX, edit. Clavier, Paris 1814, tom. I, pag. 59, 60, 68. - Confer Strabo. *Geograph.* libr. VII, cap. III, § 8. 14. - Pe acele vremi dacii şi geţii la un loc puteau dispune de o armată de 200.000 oameni ca s-o trimită peste hotar, fără a conta ostaşii ce rămâneau înăuntrul ţării (Strab. *loco cit.* libr. VII. cap. III, § 13).
[125] Lalanne, *op. cit.* pag. 523.
[126] Vossius, *De historicis graecis*, libr. I, cap. VII, şi Pinedo, *Comment. în Steph.* pag. 761. - Diodor. Sicul. libr. XVI, § 76.
[127] Strab. libr. VII, pag. 209, edit. Paris 1587.
[128] Diodor. libr. XVI, § 76.
[129] Diodor. I, § 9.
[130] Plat. in *Cratyll.* cap. XXV, XXVI. Vezi articolul meu *Limba Românească*, publicat în V. Alexandri, *România litterară* din 1855, no. 26, pag. 305-310, şi reprodus de Ubicini în prefaţa la *Grammaire de la langue Roumaine par Mircesco*, Paris, 1863, pag. I-XXVI.
[131] Iustin. libr. II. § 1.
[132] Strab. libr. XI, 507. - Vezi fragm. lui Ephoros în Κοσμᾶ Ἰνδικοπλεύσις, edit. Bern. de Montfaucon in *Collect. Patrum Graecorum*, tom. II, pag. 1.
[133] Γαζῆ, Ἑλληνικὴ βιβλιοθήκη, pag. 401.
[134] Strab. VII, 295, 303, 305.
[135] Herodot. libr. I, cap. XCIII.
[136] Vezi supra § 1, şi Beulé, *Titus et sa dynastie*, pag. 313.
[137] Περὶ τοῦ σχήματος, λόγ. LXXII, tom. III, pag. 284 edit. N. Duca, Vienn. 1810, aici vedem *căciulile* dacilor care numai ei le purtau din toţi tracii: Γέται πιλοφόροι θρᾳκῶν, mai zice Dio Chrysostomos (tom. III, pag. 284 edit. laud.).

138 Apud Strab. libr. VII, pag. 205.
139 Lalanne, *Biograph. Univers.*, pag. 1450.
140 Vezi Herodian. II, pag. 9. 29. - Lobeckius, *Aglaoph.* pag. 215. 1351. - Hygin. *Astron.* II, 14. - Sophoclis fragmenta, no. 339, pag. 313, 311, 315. edit. Didot, Paris, 1842.
141 Vezi Casaub. in Athen. libr. VII. cap. III. pag. 301. - *Voyage du jeune Anacharsis* tom. VIII. pag. 28. tom. IX. pag. 7. - Fabric. *Biblioth. graec.libr.* I, cap. XVII.
142 Bouillet, *Dictionn. d'histoire*, pag. 755. PAris, 1869.
143 Homer. *Iliad.* XI, vers. 510-515. - *Cyclicorum poetarum fragmenta excerpta ex Procli grammatica Chrestomatia*, pag. 582, 583. - Pausan. libr. III, cap. VII, tom. II, pag. 221, edit. Clavier, Paris 1817.
144 Lalanne, *Biograph. Univers.*, pag. 1243. - Γαζῆ,'Ελληνικὴ βιβλιοθήκη, tom. II.
145 Vezi Φιλοστράτου'Ηρωϊκὸς, cap. XXVIII-XXXVII, in Philostrat. Lemn. Omnia, edit. Fed. Morelii, Paris, 1608, pag. 282-85. - Despre abii şi misi, în legătura lor cu geţii, vezi Strab. libr.VII, cap. III, § 2-4.
146 Că Telef cu misii săi erau geţi, vezi şi pe Strab. libr. XII, cap. VIII. § 1.
147 'Αριστοφ.'Αχαρν. vers. 430, 430-440. - Βάτραχ., vers. 855, 864. Νεφέλαι, vers. 922 şi schol. gr. in Aristoph. Ran. 842, 846, 855, 864. Acharn. 555, 439, 440, 472, pag. 15, 120, 17, 299, 300 edit. Dübner Paris 1845.
148 Orat. LXXII. cap. 2.
149 Petr. Patric. *Magistr. de Legationibus* XXXVIII-XXXIX. Zonar. *Annal.* tom. II pag. 200 edit. Basileae 1557. - Şincai, *Istor. Rom.* tom. I, pag. 5.
150 Pausan. IV, 45, tom. IV, pag. 532.
151 Cycli fragmenta, pag. 583, edit. Didot, Paris 1837. - Conf. Strab. VII, 295, 303, 305. - Herodot. libr. I. XCIII. - Phot. Cod. CCXXXIX.
152 Că geţii erau traci, vezi şi frumoasa naraţiune a lui Vergiliu *Aeneid.* libr. III, vers. 13-36.
153 Vezi Pausan., Φωκικὰ libr. V., cap. XXXI, tom. V, pag. 481-482. - În Tracia au existat lei în vechime, după cum rezultă din istoricii antici. Herodot. VII, cap. 126. Pausan. II. 5, t. III, pag. 257.
154 Dion. Chrysost. *Orat.* tom. I, pag. 297, 296 edit. laudat. - Steph. Bysant. in Θηβαίς pag. 308. - Arrian. in *Exped. Al.* IV. 15.
155 Strab. XII. cap. VIII. §§ 2. 4.
156 Vezi Aeschyli fragm. în *Telephus et Mysi*, şi Sophoclis fragm. în *Aleadae et Mysi sive Telephus*, pag. 246-247, 351-355. edit. Ahrens, Paris 1842.
157 Ravennatis Anonymi *Cosmographia*, edit. Berolini 1860, pag. 2.
158 Vezi Philostrati *Vitae Sophistarum*.
159 Ravenn. pag. 171.

[160] Loco citato in nota 11.
[161] Ravenn. *Cosmograph.* pag. 179, 205, 221, 422, 168, 185, 29.
[162] *Op. cit.* pag. 180, 186, 193, 200, 203.
[163] *Op. laud.* pag. 32.
[164] Lalanne, *Biograph. Univers.*, pag. 1274. - Eunapius, *Vit. Porphyrii.* - Γαζῆ, 'Ελληνικὴ βιβλιοθήκη, tom. II, pag. 74-76. - Thoma Pinedo, *Comment. Auctorum in Steph. Bysant.* pag. 772.
[165] Eunap. in *Vit. Imablici.* şi Fabric. *Biblioth. graec.* libr. IV. cap. XXVIII. tom. V, pag. 282.
[166] Γαζῆ, 'Ελληνικὴ βιβλιοθήκη, tom. II, pag. 124-127.
[167] Fl. Philostrat. *Vitae Sophistarum* libr. I, cap. XXIII.
[168] Lalanne *loc. cit.* pag. 314. - Suidas in Κάστωρ. - Vossius, *De historicis graecis*, libr. I, cap. XXIV. - Ionsius, *De scriptorib. histor. philos.* libr. II, cap. XV. - Apollodor. libr. II cap. 3.
[169] *Histor. Natur.* libr. VII, cap. 30.
[170] *Institut. Orat.* libr. X, cap. 1.
[171] Berlin 1824, traduse de Raoul Rochette in *Théatre des grecs* completate de *Mai* (Roma 1827) prin câteva noi adause.
[172] La Harpe, *Cours de littérature* tom. II, pag. 357, Paris 1826.
[173] Strab. *Geograph.* libr. VII, cap. III, § 4, pag. 205 edit. Paris 1587. - Dübner, *Menandri fragmenta* edit. Paris 1838, pag. 55. - Conf. şi fragmentul lui Heraclide Ponticul din Πολιτεία Θρακῶν citat de Isaac Casaubon in *Comment. et castigationes in Strab.* pag. 112, Paris 1587.
[174] Vezi Malte-Brun, *Géograph. Universelle* tom. I, pag. 52. 98. Paris - 1853. - Plin. *Histor. Nat.* libr. III, cap. 3.
[175] Plin. *Histor. Nat.* libr. IX, cap. 39. X, cap. 20.
[176] Auson. *Epist.* XVI. - Aulus Gell. libr. XXVII, cap. 21. - Catul. *Carm.* 1. - Tertullian. *Ad gent.* II, 12. - Lactant. *Div. instit.* libr. I, cap. 13.
[177] Pomp. Mela, *Geograph.* libr. III, cap. V şi XI. - Plin. *Histor. Nat.* libr. II, 67. III, proem. 18. 19. IV. 12. VI. 1. 2. 11, 31. - Solin. 44. - Iornand. *De Reb. Getic.* II.
[178] Plin. *Histor. Nat.* libr. VI, cap. 36 şi Nisard, *Notice sur Pomponius Méla*, pag. 600.
[179] Lalanne, *Biograph.* pag. 1383.
[180] *Revue des deux Mondes* 15 Décembre 1871, pag. 817.
[181] Dureau de Lamalle, *Vie de Salluste* pag. 50.
[182] Dureau de Lamalle, *Avertissement aux harrangues extraites des fragments de la grande historie de Salluste*, pag. 457 de ses Oeuvres. Paris 1823.
[183] Philostrati *Vitae Sophistarum*, libr. II cap. 5.
[184] Ibid. libr. II. cap. 27, pag. 259-261.

[185] Libr. VII, cap. II. § 2. cap. III. § 2. 3. 4.
[186] Libr. VII. cap. III. § 6. 7. libr. XI. cap. VII. § 4.
[187] Libr. VII. cap. II. § 1.
[188] Libr. VII. cap. III. § 1.
[189] Libr. VII. cap. IV. § 3.
[190] Libr. VII. cap. V. § 1.
[191] Libr. VII. cap. V. § 8. cap. VII, § 1. libr. XII. cap. III. § 22.
[192] Libr. VII. § 38.
[193] Libr. IX. cap. II. § 2. cap. V. § 1. şi Plutarh in *Pomp*. cap. 37.
[194] Libr. XI. cap. V, § 1.
[195] Libr. XI. cap. VII, § 4.
[196] Libr. XII. cap. III. § 22.
[197] Libr. VII. pag. 203. 205. 210. 206. edit. Paris, 1587.
[198] Malte-Brun, *Géograph. Universelle* tom. I, pag. 97.
[199] Isaac. Casauboni, *Comment. et Castigationes ad libr. Strabonis*, în libr. VII. pag. 270. - Lalanne, *Biograph*. pag. 746. - Diogenes Laert. în *Heracl. Pont.* libr. V. cap. VI.
[200] Pinedo, *Commentar. in Stephan. Bysant.* pag. 766 şi 757. - Fragmentele sunt publicate de Hoeschelius la 1600 şi de Hudson la Oxonia în *Geographiae veteris scriptores Greci minores*. 1698-1712.
[201] Plin. *Hist. Nat. libr*. VI. cap. 27. - Steph. Bysant. pag. 23. 630. 17. 141. 58. 115. 733. Edit. Amstelodam. 1668 şi Pinedo *Breviar. Auct. in Steph.* pag. 758. - Vossius, *De historicis Graecis* libr. III.
[202] Euseb. Preparat. Evangel. libr. IX, cap. XVII. - Pinedo, *Comment. Auctor. in Steph. Byzant.* pag. 754. - Stephan. Byzant. in Κοτυάειον, pag. 381, şi în Ὕπανις pag. 680. - Sueton. *De illustribus grammaticis*, cap. XX şi not. in edit. Panckoucke, tom. III, pag. 227, not. 83, Paris, 1833.
[203] Vezi Γαζῆ, Ἑλληνικὴ βιβλιοθήκη, tom. I, pag. 383 şi Fotino, *Istoria Daciei*, tom. I, pag. 69, edit. Vienn. 1818. Vezi şi Polyaeni *Strategemata gr. et lat. cum notis variorum* Lugd. Bat. 1691 in Praefat.
[204] Varin. Phavor. *Dict. Magn.* pag. 351, V-o Ἴστρος, edit. Venet. 1779. - Despre Carpaţii confundaţi cu Caucazul vezi Hasd., *Ist. critică a românilor*, t. 1, vol. 1, p. 292 sq. - Despre hyperborei vom vorbi infra § 199-209.
[205] Herodot. libr. IV. cap. 51.
[206] Herodot. libr. IV. cap. 17.
[207] Herodot. libr. IV. cap. 105. Conf. Pausan. libr. VIII, cap. 2, tom. IV, pag. 249, edit. Clavier, Paris, 1820, şi Lalane, *Curiosité des traditions*, pag. 415, Paris, 1847. - Γαζῆ, Ἑλληνικὴ βιβλιοθήκη, tom. I, pag. 360. - Thomas Pinedo *Breviar. in Steph. Bysant.* pag. 766. - Despre neuri vezi Pompon. Mela, libr. II, cap. I. - Plin. libr. VIII, cap. 22. - François de la Mothe, *De*

l'instruction du Monseigneur le Dauphin. - Coelius Rodigin. *Lection. Antiq.* libr. XXVII. cap. 12.
208 Tom. II, pag. 302.
209 Athen. *Dipnosoph.* libr. XII. pag. 205. Conf. Aristoph. in Babylon. apud. Varin. Phavor. V - o 'Ιστριανὰ, pag. 351. edit. laudat. şi Aristophan. fragm. XLIV. edit. Dindorf, Paris 1838. pag. 454.
210 Amm. Marcel. libr. XXII. 1. - libr. XXVI. cap. VII. libr. XXXI. cap. V. - libr. XVII. cap. 12. - XV. cap. 2.
211 *De rebus Getic.* cap. VI. - Acest Taunasis este regele sciţilor despre care vorbeşte Ctesias, in fragm. Persicor. pag. 12: „fuere temporibus anterioris Sesostris. Scythiae rex *Tanaus*". Vezi şi Iustin. libr. II, cap. 3, şi Oros. libr. I, cap. 14.
212 *De rebus Getic.* cap. X. Conf. şi Herodot. libr. I, cap. 205, şi Iustin. libr. I, cap. VIII.
213 *De rebus Getic.* cap. XXII. - Această scriere o menţionează şi Fotiu in Cod. LXXXIII *Myriobibl.* - Pe acest Dexippos îl citează şi Stephan. Byzant. in Νεύροι şi Μεγ. 'Ετυμολογ.
214 *De rebus Getic.* cap. XXIV. XXXIV. XXV. XLII. XLIX.
215 *De reb. Getic.* cap. XIX şi Gerard Vossius, *De historic. Lat.* libr. II, cap. 3.
216 Iornand. loco citato, cap. XXIX. Conf. Flav. Vopisc. Carus, cap. IV.
217 *De rebus Getic.* cap. V. IX. X. Despre acest rege al dacilor sau geţilor Telef noi am menţionat supra § 67-71. - C. Fournier de Moujan în a sa *Notice sur Jornandès*, mărturisind neştiinţa sa despre acest *Dio*, se înşeală mult când presupune că poate să fie Dio Cassius care să mai fi scris o carte osebit de istoria sa şi să o fi intitulat Γετικὰ. D. Moujan uitase sau, pare-mi-se, nu citise deloc pe Flavius Philostratus, *Vitae sophistarum* libr. I, cap. VII, şi iată pentru ce se înşeală aşa de amar!
218 *De rebus Getic.* cap. IV. XIV. XXIII
219 Ibid. cap. XV.
220 Ibid. cap. XI.
221 *De rebus Getic.* cap. XI. XIV. XLI. IV. V. XLI. - Amm. Marcel. libr. XXXI, cap. 7.
222 *Notice sur Jornandès*, pag. 417.
223 *De rebus Getic.* cap. IV.
224 *De rebus Getic.* in *Praefat.*
225 G.J. Vossius, *De historic.latinis*, libr. II, cap. 19. - Denis S-te Marthe a scris *viaţa* lui Cassiodor, iar Olleris a publicat la 1841 o foarte interesantă teză, pe care o recomandăm mult lectorilor noştri, sub titlul *Cassiodore, conservateur des livres latins.*
226 Despre acesta noi am vorbit supra § 40.

[227] Ioan. Lydi *De Magistr. reipubl. Roman.* libr. II, §28, pag. 142 edit. Hase, Paris, 1812. - Un pasaj al lui Criton mai reproduce şi eruditul Fr. Schmieder în notele sale la Lucian, în *Icaromenippus*, cap. XVI, tom. II, pag. 188. edit. Halae Magderburg. 1801. - Să calculăm puţin pentru lectorii noştri valorile metalice luate de Traian de la daci.

O litră romană echivalează cu 0, 326 kilograme.

Convertind în monedă actuală, în franci, lei noi, după calculele Biroului de longitudini şi ale altor erudiţi:

1 litră romană de aur ....1,174 franci

1 litră romană de argint 72

(Dureau de la Malle, *Economie politique des Romains*, cap. VII, tom. I, pag. 39-40, 25-39, 446, Paris, 1840.) Prin urmare aurul luat de la daci echivează astăzi cu ....5,620,000,000 fr.

iar argintul cu ....1,420,000,000 fr.

Total 7,040,000,000 fr.

Şapte miliarde patruzeci de milioane de franci!! Iată o adevărată expediţiune de argonauţi în Colchida sau de prusiani în Francia!...

[228] Lydus, *op. cit.* libr. III, cap. XXXII, pag. 206-209. Să nu uităm aici că limba dacilor era una şi aceeaşi cu a tracilor (vezi supra § 64. 65). Vezi şi pe eruditul şi neobositul nostru amic B. Hasdeu în a sa *Istoria Critică a Românilor*, scriere herculeană şi de mare preţ, cu drept cuvânt lăudată de presa română şi străină, tom. I, vol. I, p. 307. - C. Gallerius Valerius Maximianus împărat roman era născut în *Dacia;* el a fost cioban, apoi se făcu soldat, şi prin vitejia sa a ajuns general. Diocleţian îl adoptă, îi dă de soţie pe fiica sa şi-l numi Caesar împreună cu Constantius Chlorus la 292. Gallerius deveni împărat împreună cu Constantius Chlorus, luând pentru sine Italia şi Orientul. El muri la 311 în Sardica, în *Dacia*, patria sa (Bouillet, *Dictionn. histor.* pag. 719, 1703).

[229] Bouillet, *Dictionnaire historique*, pag. 1690.

[230] Diogen. Laert. *De vitis clarorum philosoph.* libr.IX, cap. XI. 9 et in prolegom. cap. VI. Pag. 627, edit. laud. - Stephan. Bysant. pag. 112. 120. 25. 36. 121. - Lalanne, *Biograph. Univers.* pag. 537. - Strab. I, 93. II, 148 şi tom.I pag. 154 edit. Coray. - 'Αγαθημέρου Γεωγραφικῶν ὑπωτηπώσεων, libr. I, cap. 1, edit. Amstelod. 1672. - Malte-Brun, *Géograph. Universelle* tom. I, pag. 47-48, Paris, 1853.

[231] Ctesias fragm. XVI. şi scrierea de faţă supra § 14. - Herodot. IV, 93. 94. 51. - Plin. IV. 12. - Herodot. I, 215. IV, 22. 123. - Dionys. Perieget. vers. 739. - Strabon, XI, pag. 349. 353 edit. Paris 1587. - Diodor Sicul. II, 43. - Pompon. Mela, 1, 2. - Plin. VI. 17. - Solin. cap. LII. - Am. Marcel. XXXI, 2.

- Arrian. *Expedit. Alex.* IV, 16. 17. - Polyaen. *Strategem.* VIII. 28. - James Rennel, *The Geographical system of Herodotus,* London, 1800.
[232] Petavii *Uranolog.* pag. 64-93.
[233] C. Plinii Caecilii Secund. *Epistolar.* libr. III, Epistol. V. Collect. Nisard pag. 550-552. Paris. 1853. - Plin. *Histor. Natur.* VI. cap. 10 in praefat. - Tacit. *Annal.* I. 69. - XIII, 20. - XV, 53. - *Historiar.* libr. III, 28. - *De Oratorib.* cap. XXIII. - Alexis Pierron, *Histoire de la Littérature Romaine,* pag. 571-572. Paris, 1869. - Sueton. *Vit. Plinii,* in Collect. Panckoucke, tom. III, pag. 334.
[234] La Harpe, *Cours de littérature ancienne et moderne,* tom. IV, pag. 474-485. - Pierron, loco citato. - Rezzonico, *Disquisitiones Plinianae,* Parmae. 1762-1767.
[235] Epistol. citat. supra.
[236] Montaigne, *Essais,* libr. III, chap. 9, tom. IV, pag. 558, edit. Lefevre.
[237] Anno 331-363 d.Hr.
[238] Ammian. Marcel. libr. XXII, cap. 1, libr. XXI, cap. 8, 10. - XII, 7. 8. - XXVII. cap. 5. - Iulian. Imperat. *Epistol. Senat. popul. Athen.* - Catona in *Synopsi chronologico.* - Sethus Calvisius, in *Opere chronologico.* - Zonar. *Annal.* tom. III. pag. 24. edit. Basil. 1557.
[239] Γαζὴ, 'Ελληνικὴ βιβλιοθήκη, tom. II, pag. 95-98. - Alex. Pierreu, *Histoire de la Littérature Grecque,* pag. 578.
[240] C. Cantu, *Histoire Universelle,* tom. V, pag. 509, 1854.
[241] Despre aceste hărţi şi itinerarii militare, vezi Veget. *De re militar.* libr. III, cap. 6. - Varro. *De re rustica,* I, 1. - Sueton. in Domitian. cap. X. - Plin. *Hist. Nat.* III. 2. XXXV. 4. şi Guischard, *Mémoires critiques et historiques sur plusieurs points d'antiquités militaires,* tom. II, pag. 367-368.
[242] Plin. *Hist. Nat.* libr. III, cap. 2.
[243] Lalanne, *Biograph. Univers.* pag. 1580. - Malte-Brun, *Géograph. Universelle,* pag. 180.
[244] Malte-Brun, loco citato. A. Γαζὴ, 'Ελληνικὴ βιβλιοθήκη, tom. II, pag. 182-183. - Lalanne, *Biograph. Univers.* Pag. 536. - Thom. Pinedo, *Admonitio ad lectorem,* in *Auctor. Stephan. Bysant.* Edit. Amstelodam. 1687.
[245] Ştefan Bizantinul in Γοῦθοι, pag. 213 et not. LVIII.
[246] Sueton. in *Tiber.* cap. LXI şi in *Domitian.* cap. XX.
[247] Sueton. in *Claud.* cap. XLI.
[248] Sueton. in *Claud.* cap. XLII.
[249] Golbéry, *Not. in. Sueton.* pag. 204, loc. cit. in not. 127. - A. Pierron, *Histoire de la Littérature Romaine,* pag. 593.
[250] Vezi şi Plin. *Hist. Nat.* V., 2. No. 4, V, 10. VI, 12. 31 VII, 3. XII, 39.
[251] Cantemir, *Hronic. Roman.* tom. I, pag. 196 - 199, Iaşi, 1835.
[252] Appian. *De bellis civilibus,* libr. III, cap. 25.

[253] Appian. *De bell. civ.* II, cap. 110. Conf. et. Strab.
[254] Scrierea de față, la § 55-56.
[255] Sueton. in *Tiber.* cap. XLII.
[256] Philon *De Legatione*, cap. I.
[257] Tacit. in *Agricol.* cap. XIII.
[258] Dio. libr. LIX. - Sueton. in *Caligula* cap. 43.
[259] Fr. Champagny, *Les douse Césars*, tom. I, pag. 351-355.
[260] Sueton. in. *Tiber.* XLII. - Goléry, *Notice sur Suétone*, pag. 393-395. Soelt. *de Fontibus atque auctoritate Vitarum XII Imperatorum Suetonii.* 1830.
[261] Arrian. libr. I, cap. 4. - Quint. Curt. 1, 12.
[262] Plin. Histor. *Nat. libr.* VI, 21, 22. VII, 2.
[263] Plin. Histor. *Nat. libr.* VI, cap. 21.
[264] Ptolem. *Geogr.* libr. I, cap. 8, 9, 14. libr. VII, cap. 3, 5. - Fabricius, *Biblioth. Graec.* tom. IV, cap. 14. - Lelewel, *Badania o geografij*, tom. III, pag. 139. Wilno 1818.
[265] Lalanne, *Biograph. Universelle*, pag. 1013, 1026.
[266] Herodot. IV, 183. - Strab. *Geograph.* libr. XI, cap. V, § 776, 780.
[267] Strab. VII, cap. 5 § 318. - Plin. *Histor. Nat.* libr. IV, cap. 25. Cf. Hasdeu, *Istoria Critică*, edit. I, vol. I, p. 243.
[268] Phot. *Myriobibl.* Cod. CCL, pag. 546-548, edit. Aug. 1612. - Athen. *Dipnosoph.* libr. IV, XII. - Strab. cap. 565-779 edit. Coray. - Plin. *Histor. Nat.* libr. VII, cap. 2 no. 5, 22. - Bouillet, *Diction. d'hist. et de géogr.* pag. 23.
[269] Vossius, *De Histor. Graecis*, libr. III. - Stephan. Bysant. in ῎Αβιοι şi Λιβυσίνοι, pag. 6, 7, 422 edit. Amstelodam. 1678.
[270] Homer. *Iliad.* XIII, vers. 6. - Strabon libr. VII §295, 296, 298, 300, 311, tom. II, pag. 10-23 edit. Coray. Paris 1817, şi not. Coray în tom. IV pag. 114. - Eschil în fragm. dramei sale pierdute Προμηθεὺς Λυόμενος (*Prometeu dezlegat*) fragm. LXXII, edit. Ahrens, Paris 1842 pag. 192. - Scholiast. Homer. în *Iliad.* N. vers. 6. - Scholiast. Apollonii Rhodii ad. libr. IV, 284. - Arrian. IV, cap. 1. Quint. Curt. VII, 6. - Χρηστοματήα ἐκ τῶν Στράβωνος Γεωγραφικῶν libr. VII, tom. III, pag. 363 edit. Coray . - A se compara totodată Homer. *Iliad.* XIII, 6, cu Herodot. I, cap. 93. Vezi şi Suidas şi *Etymolog.* în ῎Αβιοι.
[271] Conf. Herodot. I, 93. - Strab. VII, 295, 303, 305 şi scrierea prezentă supra § 64, 65.
[272] Despre *agatârşi* vezi Ptolem. *Geograph.* III, 5. Solin. XX. Mela II, 1. Virgil. *Aeneid.* IV, 146. Herodot. IV, cap. 100. - Cf. Hasdeu, *Istoria Critică*, vol. 1, p. 193 et seq.
[273] Steph. Bysant. în ῎Αβιοι, ᾽Αγάθυρσοι, ᾽Αλεξάνδρεια, ᾽Απολλώνια, ᾽Αρέθουσα, ῾Ηγία, pag. 7, 11, 61, 94, 28, 105, 299. - Vossius *De histor. Gr.* 1, 11. -

Ionsius, *De script. histor. philosoph.* III, 11. - Γαζῆ, Ἑλληνικὴ βιβλιοθήκη, tom. I, pag. 315.

[274] Strab. 1, 47, XIII, 583, 684, edit. Coray. - Steph. Bysant. în Ὑπερβόρειοι, pag. 680. - Vezi un pasaj din Damastes despre Sciţia, păstrat de Pliniu şi reprodus de Isaac Casaubon în *Comment. la Strab.* pag. 112, edit. Paris 1587. - Valer. Maxim. VIII, 49. No. 2, 57. No. 16.

[275] Quintilian. *Instit. Orat.* X. - Sidon. Apoll., libr. VI, *Epistol. în Rusticum.*

[276] Vezi supra § 4 şi Plin. *Epistol,* libr. X. Epistol. 13, 14, 15, 16, 19.

[277] Vezi J. Demogeot, *Étude sur Pline le Jeune.*

[278] Diogen. Laert. IX, 7, 13, pag. 604. - Fabric. *Bibl. Graec. libr.* XIV, 29, tom. IV, pag. 333-367. Lalanne, *Biograph. Univers.* pag. 451. - Γαζῆ, Ἑλληνικὴ βιβλιοθήκη, tom. I, 196. - Plin. *Hist. Nat.* libr. VIII, 22, X, 70, XI, 28, XIII, 47, XIV, 4, XV, 40, XVII, 2, XVIII, 8, 45, 62, 68, 74, 75, 77, XX, 9, 13, 53, XXI, 36, XXIV, 99, 102, XXV, 5, XXVI, 9, XXVII, 114, XXVIII, 2, 16, 29, 42, XXIX, 22, XXX, 2, XXXII, 18, XXXVII, 18, 54, 55, 58, 70.

[279] Γαζῆ, Ἑλληνικὴ βιβλιοθήκη, tom. I, pag. 400. Plutarch. in *Thes.* cap. XXVI-XXVIII. Şi in *Pomp.* cap. XXXV.

[280] Ἐτυμολογικὸν μέγα, pag. 212. edit. Venet. 1710.

[281] Herodot. IV, 36. Philostrat. *Vit. Apollon.* VII, cap. 10. § 1. - Diodor. Sicul. II, 47, § 5.

[282] Pausan. libr. III, cap. 13, tom. II pag. 103 edit. Clavier.

[283] Plutarh, *De audiendis poetis,* cap. 1. - Fabric. *Biblioth. Graec.* I, XI. - V.E. Deswert, *De Heraclide Pontico,* pag. 157 edit. Lovanii 1830.

[284] Varin. Phavorin. in Ἄβαρις, pag. 2, Venet. 1779.

[285] Plato in *Charmid.* tom. II, pag. 35-36 traduct. Schwalbe, Paris 1852, şi *Voyage du jeune Anacharsis en Grèce* tom. IX, pag. 7 edit. Deux-Ponts 1793.

[286] Himmerii *Oratio XXV Ad Ursicium Comitem.* Este de regretat că din această oraţiune a lui Himmerius avem numai câteva fragmente.

[287] Himmerii *Ecloga XIX.* Şi din această eclogă avem numai un fragment!...

[288] Aristofan in *Equites* vers. 729, et Maussac. ad Harpocrat pag. 8 et Suidas.

[289] Fr. Dübner, *Scholia Graeca in Aristophan.* pag. 60, Paris 1842. - Μελιῤῥύτου Χρονολογία Ἱστορική, pag. 79, Odessa 1836.

[290] Phot. *Myriobiblon* in Cod. CCXXIV.

[291] Λουκιανὸς Σκύθης ἤ πρόξενος, cap. VIII, tom. I, pag. 408, edit. Schmieder, Halae Magdeburg. 1800, şi not. in traducţ. franc. Eugène Talbot, tom. II, pag. 351 Paris 1857.

[292] Stephan. Bysant. in Σιαγαθουργοὶ, pag. 596 edit. laud.

[293] V-o Τάφροι, pag. 642.

[294] Libr. XXXVII cap. 12, 25.

[295] 'Ετυμολογ. pag. 212 şi Engel, *Comment. de exped. Trajani ad Danubium,* pag. 60, Vindobon. 1714.

[296] Athen. *Dipnosophist.* libr. IV, 158.

[297] Athen. VIII, 331, şi Steph. Bysant. pag. 252, 49, 222.

[298] Columel. XII. 4. - Plin. *Hist. Nat.* libr. XXXVII, cap. 11.

[299] Ετυμολογ. pag. 269.

[300] Müller, *Castoris quae supersunt* et not. pag. 153-181 Paris 1844. - Apollodor Biblioth. II, 3. Vossius, *De Historic. Graec.* I. 24. - Ionsius, *De scriptoribus histor.* II. 15. - Suidas.

[301] Γαζῆ, 'Ελληνικὴ βιβλιοθήκη, tom. I. 405.

[302] Euseb. *Preparat. Evangel.* libr. IX. cap. 10.

[303] Euseb. *Chronic.* I. Dionys. Halicarn. *Antiq. Rom.* I. Strab. XIII. Vossius, *De histor. Graec.* 12. - Stephan. Bysant. pag. 108. 214.

[304] Diog. Laert. libr. VIII. 47. Stephan. Bysant. pag. 55, 168, 578, 62, 101, 85, 650, 41. - Ael. Spartian. in *Adriano.*

[305] Philostrat. *Vit. Sophist.* in Phavor. libr. I, cap. VIII.

[306] J.H. Schnitzler, *Atlas historique et pittoresque, ou histoire universelle disposée en tableaux,* tom. I, tableau XXXVIII. Strasbourg 1861.

[307] Libr. IV, vers. 983.

[308] Plin. *Hist. Nat.* libr. VII, cap. 2, § 8.

[309] Geograph. VII, cap. 309, tom. II, pag. 29 edit. Coray.

[310] Diogen. Laert. in *Timon.* libr. IX. cap. 12 pag. 641. - Steph. Bysant. pag. 649.

[311] Diodor. Sicul. libr. III, cap. 52, 67, edit. Müller.

[312] Supra § 111.

[313] Lalanne, *Biograph. Univers.* pag. 1568.

[314] Pierron, *Histoire de la littérat. Romaine,* pag. 587. - I.H. Schnitzler, *op. cit.* tabl. XXVII. - La Harpe, *Cours de littérature,* tom. V, pag. 34-35. tom. X, pag. 167. Paris 1826.

[315] Stephan. Bysant. pag. 295 et not. 23. pag. 76. - Tzetzes, *Histor. Chiliad.* VII. cap. 144. - Thoma Pinedo, *Comment. auct. quos Stephanus,* pag. 773. - Despre semi-câni conf. Herodot. IV. 105 şi scrierea de faţă § 176.

[316] Stephan. Bysant. pag. 376. Pinedo, *Comment.* pag. 757.

[317] Lalanne, *op. cit.* pag. 80.

[318] Plin. *Hist. Nat. libr.* II, 112. IV, 24, 27.V, 6, 9, 10, 35. VI, 15, 22, 32, 33, 35, 38. VII, 2. XXXVI, 17.

[319] Pinedo, *Comment. in Stephan.* pag. 766. - Stephan. Bysant. pag. 31. in 'Ιάζυγες.

[320] Stephan. Bysant. pag. 387. - Pinedo, *Comment.* pag. 763. - Festus Avienus, *Descript. orae maritim.* V. 42. - Euseb. *Prepar. Evangelic.* libr. X, pag. 466.

[321] Aelian. *Histor. Anim.* libr. XI, 1. - Schol. Apoll. vers. 677.
[322] Plin. *Hist. Nat. libr.* IV, 27. No. 4. VI, 20. No. 3.
[323] Stephan. Bysant. pag. 11. 429. Pinedo, *Comment.* pag. 771.
[324] Stephan. Bysant. in Ἄδονις pag. 22 et not. 41. cf. scrierea de față § 67-71. - Strab. libr. VII.
[325] Meiners, *Histoire de l'origine, des progrès et de la décadence des sciences dans la Grèce et à Rome.* Traduct. Laveaux. tom. I, pag. 276.
[326] Meiners, *Histoire de l'origine, des progrès et de la décadence des sciences dans la Grèce et à Rome.* Traduct. Laveaux. tom. I, pag. 276.
[327] A. Chassang, *Histoire du Roman et de ses rapports avec l'histoire dans l'antiquité Grecque et Latine,* p. 379-385.
[328] Ibidem.
[329] Phot. Myriobibl. în Cod.CCXVI, p. 356. edit. Aug. 1601.
[330] Despre Antiphanes vezi Pinedo, *Comment. in Stephan.* p. 754. Strab. II. et Athen. *Dipnosoph.* mult. loc.
[331] Homer. *Odyss.* XI, vers. 14. *Orph. Argonaut.* vers. 1074, 119, 1240. Plin. libr. II, cap. 67.
[332] Pomp. Mela, *De situ orbis,* I, cap. 19. A.C. Moreau de Jonnès, *L'Océan des anciens et les peoples préhistoriques,* pag. 23-35, Paris, 1873.
[333] Phot. *Myriobiblon,* Cod. LXXIX, pag. 173.
[334] Phot. *Myriobiblon,* Cod. LXXXII, p. 200.
[335] Suidas. - Pinedo *Comment. in Stephan.* p. 764. - Stephan. Bysant. p. 109.
[336] Aulus Gell. libr. VII, cap. 9.
[337] Plin. *Hist. Nat. libr.* II, 3, III, 9, XIII, 27, 8.
[338] Memnon ap. Phot. loco citato in § 160. - Appian. *De bello Mithridat.* cap. LXIX, p. 243 Paris 1840.
[339] Florus, *Rerum Romanar.* libr. II, cap. VI. Dio Cass. libr. XXXVI, § 48, 52, libr. XXXVII, cap. 11, 12. Appian. *De bello Mithridat.* 15, 119, 120, 13, 78, 101, 102, 41, 116. Plutarh în *Sylla* XI, XV, XVI, și în *Lucull.* cap. XVI.
[340] Suidas. - Γαζὴ, 'Ελληνικὴ βιβλιοθήκη, tom. I, 399. - Pinedo *Comment. in Stephan.* p. 774.
[341] Plin. libr. XXII, cap. 6.
[342] Plutarh în *Sylla,* cap. XXXVII.
[343] *Ad Attic.* libr. IV, epist. X et not. Leclerc 122. t. XXII, pag. 107, Paris 1826.
[344] Plutarh în *Sylla,* cap. XXVI și în *Lucull.* cap. XIX.
[345] Plutarh în *Lucull.* cap. XLI, XXXIX.
[346] Cic. *Ad Attic.* libr. I, epist. XIX et not. Leclerc 219, in tom. XXI, p. 197. - Lucullus a mai scris, fiind încă foarte tânăr, *Istoria războiului marsic,* la care a luat parte și s-a desosebit (Plutarh în *Lucull.* I, II).

[347] Plin. *Hist. Nat. libr.* VII, 2, 21, 31, VII, 44, XII, 4, XVII, 60, 61, XXIX, 16, 29, XXX, 52, XXXI, 3, 8, 28.
[348] *Ad Atticum,* libr. IV, epist. 8.
[349] Cicero *Ad Atticum* II, epist. 12, IV, epist. 4, b, şi not. Leclerc, tom. XXI, pag. 157, şi tom. XII, pag. 95, 96.
[350] *Ad Atticum,* libr. II, epist. 4, 6.
[351] Alexandru a scris o imensă *Cosmografie* pe care Cicero o citea şi o copia (*Ad Atticum* II, 20, 22, şi Leclerc in not. 185. tom. XXI, pag. 336). Strabon ne citează şi el *Cosmografia* lui Alexandru.
[352] *Ad Attic.* II, 6, pag. 227, tom. XXI, şi epist. 4, 7, pag. 225, 221, şi Leclerc Introduct. la tom. XXXV, pag. 58, 285.
[353] *Ad Atticum,* II, 6, şi supra scrierea de faţă, § 189, 191, şi not. Leclerc tom. XXI, pag. 313.
[354] Priscian. libr. VI, pag. 717.
[355] Cicer. *De legibus,* I, 8, 3. - de orator. II, 5. - Plutarch. in *Cicer.* cap. XLI. Dio Cass. XLVI, 21.
[356] *Ad Att.* IV. epist. 14 et not. Leclerc, tom. XXII, pag. 112.
[357] *Ad Att.* XII, 3, 5.
[358] *Philippica prima,* cap. VII, tom. XV, pag. 285.
[359] *Pro rege Deiorato,* XIII. tom. XV, pag. 253.
[360] Cicer. *De legib.* I, 2. *Ad Attic.* libr. I, 4. Censorin. *De die natal.* cap. XX. Macrob. Saturnal. I, 0, 13. Plin. *Hist. Nat. libr.* XXXII, 3, 5.
[361] Tom. I. 1, pag. 410 şi *Ad Attic.* libr. I, 19. II, 1.
[362] Plutarch. în *Crassus,* pag. 551. A.
[363] *Ad Attic.* II, 6. Dion. Cass. XXXIX. 10. *Ad Attic.* XIV, 17.
[364] *Ad Attic.* XIV, 17. XV, 4. 27. Dion XLVI, 8.
[365] *Ad Attic.* XV, 26.
[366] Appian. *Bello civ.* III, cap. 25.
[367] *Ad Attic.* I, 10. apud Ioan. Lazar, *Tabelle istorice sinchronistice ale coloniilor romane din Dacia traiană,* fasc. I, pag. 8 în not. Bistriţa, 1972.
[368] *Ad Attic.* V, 9. 11. 14. 16. 18. 20. 21. VI, 1. 2. 3. 6. VII, 26. VIII, 11. *Famil.* VIII, 5. 9. II, 10. XV, 1. 2. 3. 4.
[369] *Ad Attic.* IV, 16. - *Consolatio,* cap. VIII, *Orat. pr. Fonteio.* cap. XIX, et *In Pisonem* 17.
[370] *Consolat.* XXIV. et in fragm. *Epist. ad. Caesar.* V, 17.
[371] *Ad Attic.* XIV, 9. X, 8.
[372] *Epistol. ad Brutum,* II. *Ad Attic.* VI, 1.
[373] Dio Cass. XXXVII, 12. XXXVI, 48. XLII, 45.
[374] *Ad Quintum fratrem,* I, 1. tom. XXV. pag. 35. - Dio Cass. libr. XXXVIII. cap. 10.

[375] *Ad Attic.* IX, 10. X, 8. tom. XXIII. pag. 151 et not. Leclerc (57) pag. 207. Conf. Caesar. *De bello civil.* libr. III.
[376] *Epistol. famil. libr.* V, 9.
[377] *Epistol. famil. libr.* X, 11-23.
[378] *Orat. in L.C. Pisonem*, cap. XXXIV.
[379] Despre bessi vezi Herodot. VII, cap. CXI. Strabon VII. 318. edit. Coray. Vezi mai ales despre bessi şi denteleţi şi omogenitatea lor cu geţii pe Plin. *Hist. Nat.* libr. IV, cap. 18.
[380] Steph. Byzant. in Γότθοι şi in Δεκέντιοι p. 213. 228. Pinedo, *Comment. ad Stephan.* p. 768.
[381] Steph. Byzant. in Τάρταρος şi Νήϊον, pag. 638. 492. - Pinedo, *Comment. in Steph.* pag. 759. - Eustath. in Odyss. pag. 1671. - Plin. V. - A.C. Moreau de Jonès, *L'Océan des anciens et les peuples préhistoriques*, pag. 315-334.
[382] Lalanne, *Biograph. Univers.* pag. 285.
[383] *Diction. de la Conversat.* tom. X, pag. 20-21. Paris 1833.
[384] Steph. Bysant. în Τάφραι, pag. 642. - Mela, II, 1. - Plin. IV, 12. - Ptolem. *Geograph.* III, 6. - Malte-Brun, *Géograph. Universelle*, livre XCII, t. III, p. 443, Paris, 1853.
[385] *Callistrati descriptiones*, fragm. XIV, in edit. Philostratorum, Paris, 1849, pag. 424. Despre *Athamas* vezi Pausanias, tom. IV, 24, V, 199, 196, 131, I, 316, 319, edit. laud.
[386] Varini, *Dictionarium* in V-o Ἱερὸν ὄρος, pag. 341 edit. Venet. 1779.
[387] Lalanne, *Biograph. Universelle*, pag. 1523.
[388] Liv. in praefat.
[389] Liv. in praefat.
[390] A. Pierron, *Histoire de la littérature Romaine*, XXI, pag. 335-343.
[391] Sommar. Flor. in Tit. Liv. pag. 875 tom. I edit. Nisard.
[392] Ibid. tom. II pag. 891.
[393] Ib. pag. 892.
[394] Ib. pag. 898 şi Florus *Epitom. Rer. Romanorum* libr. III, cap. 5. - conf. Sallust. in *Fragm. histor.* et Cicero *Oratio in Pison.*
[395] Ib. pag. 898.
[396] Ib. pag. 905.
[397] Ib. pag. 903.
[398] Dio Cass. libr. LI. cap. 23-28, tom. VII, pag. 183-195 edit. Gros, Paris 1865.
[399] Ib. pag. 906.
[400] Lib. III, cap. V şi not. Du Ruzoir Paris 1829, pag. 516. - Hasdeu, *Istoria Critică a Românilor*, tom. I, pag. 292, 293, edit. 1873.
[401] Sueton. in *Domitian.*cap. X.

402 Nisard, in *not. Tit. Liv.* tom. II, p. 887 şi tom. I, p. 1. - J. Salisbury, *De nugis curialium,* libr. II, cap. 26, libr. VIII, cap. 19.
403 Diodor. Sicul. II, 47. - Eschil, *Choephorae,* vers. 373.
404 Libr. VII, cap. II, § 295 edit Coray.
405 Moreau de Jonnes, *op. cit.* p. 145-146.
406 *Certamen Homeri et Hesiodi,* p. 492.
407 Herodot. libr. IV, cap. 32.
408 Pindar. *Olymp.* IV, 26, 45, 55. Pyth. 46.
409 Diogen. Laert. VIII, cap. 1. 9. - Aelian. *Var. Histor.* libr. II, cap. 26.
410 Herodot. IV, 94. 95. - Strab. VII, 3.
411 Strab. XI. cap. 6. tom. II d. 325. edit. Coray. - Moreau de Jonnes, *op. cit.* p. 141-163.
412 Herodot. IV, 32. - Strab. XV, 1, § 57, tom. III, p. 118 edit. Coray. - Steph. Byzant., p. 680, et. not. 40, p. 772, 754, 759, 636, 355. - Macrob. *Saturnal.* I, VII, et. not. 38.
413 Γαζῆ, Ἑλληνικὴ βιβλιοθήκη, tom. I, 159-160. - Fabric. *Bibl. Graeca,* II, 15 § 55, t. I, p. 565.
414 Pinedo, *Comment. in Steph.,* p. 764.
415 Lalanne, *Biograph. Univers.* p. 59. - Pinedo, p. 754.
416 Pinedo, *loco cit.* p. 772.
417 Pinedo, p. 759.
418 Ionsius, *De scriptor. Histor.* libr. I, cap. 20.
419 *Fragm. lui Hierocles,* ap. Stephan. Byzant. p. 636.
420 Herodot. IV, 33-35. - Pausan. libr. I, 31, t. I, p. 223, edit. Clavier.
421 Pausan. libr. X, cap. V, t. V, p- 285-289. - Antichitatea elenă întreagă mărturiseşte că nordul a fost leagănul zeilor eleni (Diodor. Sicul. III, 56, 54, *Iliad.* XIV vers. 200).
422 Herrodot. IV 33. 34. 35. - Pausan. V, cap. 7, tom. II, pag. 49.
423 Pausan. *loc. cit.*
424 Pausan. tom. III, 48.
425 Pausan. libr. I, cap. 2, tom. I, pag. 23-29.
426 Apoll. Rhod. *Argonaut.* IV, 357. - Valer. Flac. *Argon.*VIII, 174, 217, 260.
427 Libr. I.
428 *Orph. Argon.* vers. 1057. - Diodor. Sicul. IV, 56.
429 Apoll. Rhod. II, 176.
430 Apoll. Rhod. IV, 299.
431 Apoll. Rhod. IV, 302.
432 Martial. VIII, *Epigram.* 84. Ptolem. III, 10. Mela II, 7. Plin. IV, 14. Cluv. *Germ. Antiquit.* III, 43. Valer. Flacc. VIII. Strab. VII, 301, 305, 306 et

Chrestomath. 365 edit. Coray. Arrian. *Exped. Alex.* I, 2, 3. Φιλιππίδης, Ἱστορία τῆς Ρουμουνίας, tom. I, pag. 48-57, edit. Lips. 1816.

433 Larcher, *Notes sur Hérodote*, I, 2, 3, tom. I, pag. 170, 437. - Behr, *Recherches sur l'hist. des temps héroiques de la Grèce*, pag. 314, 319, Paris, 1856.

434 Valea *Hybristes* este Valea Donului (Humboldt, *Cosmos* tom. II, pag. 498 în not. 58 ad pag. 169).

435 Humboldt, *Cosmos*, tom. II, 168, 169.

436 Humboldt, *Cosmos*, tom. II, pag. 170-172.

437 Apollonius a scris la 276 î.Hr. El a fost, după moartea lui Eratosthenes, sub Ptolemeu Epiphanes, intendent al bibliotecii din Alexandria, cea mai bogată şi mai renumită a Antichităţii (Suidas, Vossius, I, 17). Virgiliu este un imitator al vervei lui Apollonius (Macrob. *Saturn.* V, 17. Serv. *ad Aeneid.* IV, 1, Vossius *de imitatione* 1). Limba lui Apollonius este foarte dificilă. Critica n-a putut încă lămuri multe pasaje. Recomandăm junimei studioase traducţiunea franceză de I.I. A. Caussin, Paris, an. 5 de la Républ. - cea mai bună din toate traducţiunile.

438 Valer. Flacc. *Argonaut.* libr. V, vers. 419.

439 Valer. Flacc. III, vers. 490-505.

440 Valer. Flacc. libr. V, vers. 619-695, libr. VI, vers. 5-690.

441 Strab. VII, 295, 303, 305. Herodot. I, 93.

442 Platon, în *Cratyl.* şi *Philyb.* Iamblic. *Vit. Pythagor.* XXXIV, pag. 169. - Pindar, *Pyth.* IV, 313. - Aristophan, în Βάτραχοι, 1064. - Euripid. în *Medea*, 543. Ἰφιγέν. Αὐλ. Ῥήσσῳ, 943. - Diodor. Sicul. IV, 25. Fabric. *Biblioth. Gr.* 1. 18. 20. *Imperat. Eudox. in Ionia,* pag. 318, edit. Villoison 1781.- Γαζῆ, Ἑλληνικὴ βιβλιοθήκη, tom. I, 110. - Schoell, *Histoire de la littérat. Grecque*, tom. I, pag. 41, Paris, 1823.

443 Diogen. Laert. libr. 1, cap. X, No. 5. Vossius, *De poet. Graec.*

444 Asclepiad, Myrt. apud Schoel, op. laudat. tom. I, pag. 623.

445 Giraldi, *De poet. histor.* Dial. IV, pag. 245. Fabric. *Biblioth. Graec.* II, 522. - Suidas. - Lalanne, *Biograph. Universelle*, pag. 453.

446 Herodot, libr. VII, cap. 6. Clem. Alexandr. *Stromat.* I. Vossius, *De poet. Graec.*

447 *Instit. Orat.* libr. X, cap. 1.

448 Pet. Crinitus, *De poetis Latinis*, libr. IV, cap. LXVI.

449 Scrierea de faţă, § 155.

450 Quintil. X, cap. I. Vossius, *De poet. Latin.*, id. *De histor. latin.* Ovid. Amor. I, 15. 21.

451 Suidas. Vossius, *De poet. Graec.*

[452] Strab. I. Herodot.V. Diogen. Laert. II, cap. I, § 3. - Eustathius, praefat. ad Dionysii Περιήγησιν. Clement. Alexandr. *Stromat.* Libr. VII. Aelian. *Variae histor.* III, cap. 28.
[453] Diogen. Laert. I. 10 No. 1. - II, No. 2. - III. No. 29. VI, 1, No. 8. Lalanne, *Biograph. Univ.* pag. 1507. Iustin. II, 5. Suidas. Stephan. Bysant. et Pinedo, *Comment. in Steph.* pag. 775. - Γαζῆ, ʼΕλλην. βιβλιοθ. tom. I, pag. 397.
[454] Thucidid. I, cap. I.
[455] Diogen. Laert. libr. V, cap. 5. no. 11, pag. 331.
[456] Notăm că aceste nume *Saing-Huais* şi *Ble-Uais* sunt epitetice.
[457] *Brenn* în limba galică vrea să zică *Domn, Voievod.* Acest nume îl cunoaştem în istorie ca nume propriu - *Brennus.*
[458] Scipion Dupleix, *Mémoires des Gaules, depuis le deluge jusqu'à l'établissement de la Monarchie française,* Paris 1619. - D. Martin, *Histoire des Gaules et des conquêtes des Gaulois,* Paris, 1752. - *Dictionnaire de la Conversation,* XXIX, p. 484, Paris 1836. - Φωτεινὸς, ʼΙστορία Δακίας, t. I, p. 7374. - Herodot. IV, cap. 12. - Strab. XI. 494. XII. - Suidas în Γαλάται. - Ptolem., V. cap. 6. - Duruy, *Histoire de France,* I, 41-44. Perrot, *Exploration de la Galatie.* - Perrot, *De Galatia provincia Romana.* - Robiou, *Histoire des Gaulois d'Orient.*
[459] Malte-Brun, *Géographie Universelle,* t. I, p. 63.
[460] Bolleac, *Topographie de la Roumanie,* p. 32, Paris 1856. - Frunzescu, *Diction. topographic al Romaniei,* nom. citat.
[461] Diog. Laert. V, 5. p. 331. - Pinedo, *Comment. in Steph. Bysant.* pag. 760.
[462] Strabon, VII, 318, 319. - Plin. IV, 11. Formaleoni, *Histoire philosophique et politique du commerce, de la navigation et des colonies des anciens dans la Mer Noire,* tom. I, pag. 152, édit. Venise 1789.
[463] Strabon, I, cap. 60.
[464] Diogen. Laert. VII. cap. 4. No. 5, pag. 498.
[465] D'Anville, *Mémoires de l'Académie des inscriptions,* tom. XXV, pag. 43, apud Engel, *Commentatio de expeditionibus Traiani ad Danubium,* pag. 68, Vindobonae, 1714. - Stephan. Bysant in ʽΡάβεννα, pag. 571. - Suidas, in Ἕρμιππος - Pinedo, *Commentar. in Stephan.* pag. 763.
[466] Lalanne, *Biograph. Univ.* pag. 1520.
[467] Engel, loco citato, pag. 89. - Suidas. - Pinedo, *Commentar.* pag. 773.
[468] Libr. IV. 183. V, 248. VI, 260. 271. XIII. 600. XIV, 640. 654.
[469] Lalanne, *op. cit.* pag. 1242.
[470] Apollon. *Rhod.* IV, 267-288.
[471] Herodot. II, 103. 110. - Valer. Flacc. *Argon.* V, 419. - *Campagne de Rhamsès le Grand* (Sésostris) *contre les Schetos* (Scythes) *et leurs alliés,* manuscript hiératique égyptien appartenant à M. Sallier, à Aix, en

Provance. Notice sur ce manuscript par Salvioni (d'après Champollion) Paris, 1835 in 8⁰, apud Cantu, *Histoire Universelle*, tom. I, pag. 394, Paris 1853. - Rollin, *Histoire des Egyptiens*, tom. I pag. 118-121, édit. Paris 1809.

472 Rollin, *Hist. Ancienne*. - Herodot. I, 105, II, 44, 104, IV, 39.

473 *Nouvelle bibliothèque des voyages anciens et modernes*, tom. I, Introduction, pag. III, Paris 1841.

474 Herodot. III, 5.

475 Malte-Brun, *Géogr. Univers.* I, pag. 25. Conf. Homer. *Odyss.* XI. 14. 19.

476 Appian. libr. I, cap. XVII.

477 *Oratio ad Graecos*, no. 37. edit. Oxford, 1700. Tatian, născut în Siria, a scris la anii 130 d.Hr.

478 Euseb. *Preparat. Evangel.* - *Encyclopédie Moderne*, t. XXVI. pag. 923-931. tom. XXIII. pag. 671-681. Paris 1855.

479 Γαζῆ, Ἑλληνικὴ βιβλιοθήκη I, 297. - Lalanne, *Bibliogr. Univ.*, pag. 995.

480 Arrian. I, cap. 2-5.

481 Vezi Davidis Hoeschelii, *Photii Patriarchae Constantinopolitani de Arriani scriptis eclogae*, edit. Augustana 1601, pag. XVII-XXVI.

482 Stritter, *Memor. Populor.* tom. IV, pag. 332. Amm. Marcel. XXXI, cap. 2.

483 Γαζὴ, Ἑλληνικὴ βιβλιοθήκη, tom. I, 371-374. - Phot. *Myriobiblon*, Cod. LVIII. - Suidas. - Pinedo, *Comment in Stephan.*, pag. 757. - Ch. Guischardt, Officier Prusien, Aide de Camp de Frédéric II, *Mémoires Militaires sur les Grecs et les Romains*, tom. II, pag. 199-212, Lyon, 1760. - Recomandăm mult lectorilor noştri această scriere a eruditului oficier *Guischardt*. - Despre formidabila cavalerie a geţilor aminteşte şi Thucidid. libr. II, 98.

484 Hippocrate a trăit 104 ani. Γαζὴ, Ἑλληνικὴ βιβλιοθήκη, tom. I, pag. 198.

485 Homer *Iliad*. II. 731. Sassius aşeza epoca lui Esculap pe la 1247 î.Hr. (Sass. *Onomasticon*, pag. 8, 44).

486 Plutarch. *Romaïc.* cap. 94.

487 Xenophont. *Apomnemon.* libr. III, cap. 13. § 3.

488 Artemidor. *Onerocretic.* IV, 22, Aristofan. *Plut.* 690, 668-671, Pausan. I, p. 405, 518, edit. Crauer, Strab. t. II, p. 127 edit. Coray, Lucian. Χάρ. ἤ Ἐπίσκοπος, cap. 21, Galin. Ὑγιειν. I, p. 226, Lucian. Ἀλέξανδρ. ἤ Ψευδομάντ. cap. 38.

489 Hippocratis *Lex.*, in t. I, p. 3 Opera Hippocratis edit. Kühn, Lipsiae 1826.

490 Strab. libr. II. 127. edit. Coray.

491 Strab. t. I, p. 51 edit. Coray.

492 Dio Chrysost. *Orat. Borysth.*, Amm. Marcell. XXII. 8, Iornand. *Getic.* cap. 5.

493 Strab. *Geograph.* libr. XIV,657, edit. Coray.

[494] Suidas în Δημόκριτος şi Ἱπποκράτης. Cor. Cels. libr. I, in prooem. - Plato, in Phaedro, p. 371. Vol. X Oper. edit. Bipont.
[495] Hippocrat. περὶ Ἱερῆς νόσου, (*De morbo sacro*) t. I, p. 587-615. edit. laud.
[496] Hippocrat. περὶ ἐπιδημιῶν, libr. I, cap. II t. III, p. 395 edit. laudat.
[497] Plin. *Histor. Natur.* libr. XXIX, cap. 1. - Le Clerc, *Historie de la medicine,* t. I. livre III, chap. XXXII, p. 241, not. 13. - Renouard, *Histoire de la médicine depuis son origine jusqu'au XIX siècle,* Paris 1864, 2. vol.
[498] Ackermann, *Historia litteraria Hippocratis,* pag. XI-XIV in edit. Kühn. - Dio Cass. libr. LXXI. cap. 11, tom. X pag 27, edit. Gros.
[499] Hippocrat. *Prognosticon,* tom. I, pag. 119 edit. laudat.
[500] Γαζῆ, Ἑλληνικὴ βιβλιοθήκη, tom. I, pag. 198-200.
[501] Strab. I, 33. tom. I, pag. 42 edit. Coray.
[502] Εἰσὶ δέ οἱ Δάκοι, Σκύθαι. - Dio Cass. Libr. LI, cap. 22, tom. VII, pag. 180, edit. E. Gros, Paris 1865.
[503] I.C. Ackermann, *Historia litteraria Hippocratis,* pag. CII. Malte-Brun, *Géographie Universelle,* tom. I, pag. 48.
[504] Coray, *Discours préliminaire sur le traité d'Hippocrate des aires, des eaux et des lieux.* pag. CXXXI. Paris, 1800. Coray ne-a dat două ediţiuni ale acestei scrieri a lui Hippocrate: una tipărită Paris an. IX (1800) de l'Imprimerie de Baudelot et Eberhart, în 2 volume din care cel de-al doilea numai note şi scholii de o erudiţiune ca a lui Coray. Această ediţiune, text şi traducţiune franceză, a fost încununată la 1810 de Universitatea Franceză şi premiată de guvern. - Ea este foarte rară astăzi. A doua ediţiune a lui Coray este din 1816, Paris chez Théophile Barrois père, libr. Rue Hautefeuille, No. 28. Tot textul şi traducţiunea franceză, însă fără note, dar cu oarecari corecturi în text şi în traducţiune. Noi ne servim de aceste două ediţii ale lui Coray, pe care le datorăm amabilităţii amicului nostru colonel D-r. Serphioti şi pentru care îi exprimăm şi aici recunoştinţa noastră.
[505] Hippocrat. *De aere loc. aq.* cap. XCII. - Conf. Strab. I, 34. 36. VII. 211, sq. edit. 1587 şi Gibbon, *Histoire de la decadence de l'Empire Romain,* tom. I pag. 615 Paris 1848.
[506] Cap. XCIII.
[507] La ediţia din 1800.
[508] Prince N. Soutzo, *Statistique de Moldavie;* - Hasdeu, *Istoria toleranţei religioase în România,* şi Hasdeu, *Din Moldova,* 1863, No. 2, pag. 21.
[509] Sukias de Somal, *Quadro delle opere di vari autori, anticamente tradotti in armeno,* Veneţia, 1825, in 8°. - Victor Langlois, *Discours préliminaire à la collection des historiens anciens et modernes de l'Arménie,* tom. 1, pag. I-XXXI, tom. II, pag. I-XVI. Paris 1867-1869.
[510] Mois. de Khoren, *Histoire d'Arménie,* livre III, chap. 36, 54.

511 Vezi Léon Vaïsse, în *Encyclopédie moderne*, tom. IV, pag. 299-311, edit. Paris 1854.
512 Victor Langlois, op. laudat. tom. I, pag. 45-46. - conf. Iornand. *De rebus Geticis*, cap. V, şi Teophan. Byzant. *Chronogr.* pag. 296.
513 Id. pag. 39 Langlois.
514 Id. pag. 42.
515 Victor Langlois I. pag. 57-95.
516 'Εν τοῖς Δαύνισιν ἤ παρὰ Ζιχοῖς (Vict. Langl. pag. 88). Rămâne ca critica să lămurească aceste nume.
517 Vict. Langlois, I, pag. 101.
518 Ibid. I, pag. 109-203.
519 Ibid. I, pag. 203-310.
520 Ibid. I. Pag. 385-398, şi tom. II, pag. 47-175.
521 Ibid.II, pag. 19-44.
522 Carasmin, *Istoria Gosudarstva Rosiiskago*, tom. I. pag. 88.
523 Pray, *Dissertat.VI*, pag. 111. Numele de *Comani* se păstrează în *optsprezece* localităţi din România. Frunzescu, *Diction. statist.* pag. 127-129.
524 *Peceneaga* este din vechime o localitate la Teleorman pe Dunăre. Frunzescu, *loc. cit.* pag. 346.
525 Carasmin, *op. laud.* tom. II, pag. 11.
526 *Memor. populorum* III, 908. - *Alexiados* libr. VIII.
527 *De administr. Imper.* cap. XLII, pag. 177, edit. Bonn.
528 *Memor. populor.* III, pag. 938-947. În Moldova numele *uzilor, Uzia*, se mai conservă, poate, în *Uz*, pârâu în judeţul Bacău; în Valahia, în *Uzeniţa*, pârâu în judeţul Mehedinţi.
529 *De admin. imp.* Pag. 166, 177.
530 Ovid. *Pontic.* IV, 9, 69.
531 Dionys. Perieget. vers. 305. 308. apud. Cantemir, *Chronic.* tom. I, pag. 9.
532 Hesych. Miles. Apud Müller, in *Fragm. historic. Graec.* tom. IV, pag. 171.
533 Athen. VI, 12. - XVIII. - Ioseph. *Archeolog.* libr. XII. 3. XVII. 5. XVI. 7. - Suidas et Γαζῆ, 'Ελληνικὴ βιβλιοθήκη, tom.I, pag. 325.
534 Müller, *Fragm. Historicorum Graecorum*, tom. III, pag. 364, 368, 413, 428, 459, 460, edit. Paris, 1849. - Sevinus, *Recherches sur l'histoire de la vie et des ouvrages de Nicolas de Damas*, in *Mémoir. De l'Académie*, tom. VI, pag. 486.
535 Γαζῆ, 'Ελληνικὴ βιβλιοθήκη, tom. II, pag. 173.
536 Müller, *Fragm. Historic. Graecor.* tom IV, pag. 69-10. - Laurian, *Magasin Istor. pentru Dacia*, tom. V, pag. 185-208.
537 Γαζῆ, 'Ελληνικὴ βιβλιοθήκη, tom. I, pag. 355. Dio Cass. libr. LXIX cap. 4. tom. IX pag. 471. Tzetzes, *Chiliad.* II, 67. Vitruv. libr. III, cap. 3. Fabretti, *De columna Traiani Syntagma*, pag. 99. edit. Romae 1690. Engle, *Commentatio*

de expeditionibus Traiani ad Danubium. - A. Treb. Laurian, *Magasin Istor. pentru Dacia*, tom. V, pag. 187.

538 Suidas sub voce Πάππος. – Γαζῆ, 'Ελληνικὴ βιβλιοθήκη, tom. II, pag. 111. - Victor Langlois, *Collect. des Historiens d'Arménie*, tom. II, pag. 48. - Vivien de Saint-Martin, *Histoire de la Géographie*, pag. 211, Paris, 1873.

539 Γαζῆ, 'Ελληνικὴ βιβλιοθήκη, I, 66. Dom. D'Achery, *Spicilegium*, tom. II, *Cronicon Centulense*, libr. III, cp. 3, pag. 311, col. 2 apud Lalanne, *Curiosité bibliographiques*, pag. 160, Paris 1854. - D'Avezac, *Cosmographie d'Ethicus*, Paris, 1852 in 4⁰. H. Wuttke, *Die Cosmographie des Istrier Aithicos*, Leipz. 1853 in 8⁰. - Vivien, *Histoire de la Géographie*, pag. 211.

540 Ammomii seu Philoponi *Vita Aristotel.* Pag. 401, in βιογραφ. Westerm.

541 Cicer. *De Fin.* V. 11. Conf. Diogen. Laert. V, 27.

542 Arrian. et Quint. Curt. in *Exped. Alex.*

543 Müller, *Fragm. Historicor. Graecorum*, fragm. 163, pag. 103. 154. 162. 165. 180. 154. in tom. II. - Conf. *Politic.* libr. VII, cap. 2, tom. II. pag. 436 edit. Thurot, Paris 1824. Γαζῆ, 'Ελληνικὴ βιβλιοθήκη.

544 Müller, *Fragm. Historicor. Graecorum*, tom. III, pag. 108-148.

545 Γαζῆ, 'Ελληνικὴ βιβλιοθήκη, tom. II, pag. 206. - Müller, *Fragm. Historicor. Graecorum*, tom. IV, p. 181-191.

546 Suidas, in "Ηρων.

547 Herodot. IV, 96.

548 Diogen. Laert. proemium, cap. I et libr. VIII. cap. 1.

549 Hellanic. *Chronolog.* Melirhet. pag 159. - Lucian. *Scyth.* I. 4.

550 Herodot. IV, 94-97. - Strab. VII, cap. 297.

551 Tatianus, *Or. adv. Gr.* cap. 58. et ex eo Euseb. *Prepar. Evang.* X, 11, pag. 493, B. - Suidas, V-o ὦχος.

552 Strab. VII. cap. 3. § 11.

553 Apud Iornand. *De reb. Getic.* cap. XI.

554 Despre această epocă şi despre fenicienii în Dacia, vezi eruditele cercetări ale dlui Hasdeu, *Istor. Crit. a Român.* tom. II, pag. 36-60. Bucureşti 1875. - Vezi şi Karasmin, *Ist. Gosud. Ross.*., I. 8. et. Not.

555 Müller, *Fragm. Historicor. Graecorum*, tom. IV, pag. 437.

556 Zossimi, *Histor.* libr. I, VII. pag. 14, edit. Ienae, 1729. - Dion Cas. libr. LXIV cap. 3. LXV, cap. 9.

557 Iliad. XI, vers. 163.

558 Dio Cass. *Fragm.* Libr. I-XXXVI, cap. 27, tom. I, p. 59, edit. E. Gros. Paris 1845.

559 Phot. *Myriobibl.* Cod. LXXI. - Γαζῆ, 'Ελληνικὴ βιβλιοθήκη. tom. II, pag. 45. - E. Gros, *Introduction à Dion Cassius*, tom. I, pag. I-CIII.

560 Libr. XXXVIII frag. cap. 10, tom. III, pag. 327.

[561] Tom. II, pag. 127. 243 sq.
[562] Conf. Florus, IV, 12.
[563] Dio Cass. tom. VII, pag. 161-197. Aproape de Nistru, la răsărit miazăzi, se află şi astăzi peştera sau stânca *Sorocei*. Tradiţia zice că locuitorii vechi din Moldova şi Basarabia se adăposteau aici şi ascundeau bogăţiile lor. *Stânca Sorocei* dacă nu este *peştera Cira* din zilele dacilor, cel puţin o analogie. Vezi descrierea ei modernă în *Uricar*. tom. III, 227, 282. edit. Iaşi 1853, şi Cantemir, *Descr. Mold.* pag. 31.
[564] *Fragm.* tom.VII, pag. 645. 647. 665. 672.
[565] *Fragm.* tom. IX, pag. 244. 256. Conf Ioseph. IV. 11, §. 5. Tacit. *Histor.* III. 46. 83. - Detaliile despre această exepdiţiune ne-ar fi fost de cea mai mare importanţă.
[566] Tom. IX, pag. 352.
[567] *Fragm.* tom. X, pag. 31. 63. 39.
[568] *Fragm.* tom. X, pag. 79.
[569] Tom. X, pag. 371.
[570] Tom. X, pag. 435.
[571] Dio Cass. tom. IX, pag. 397-484.
[572] Virgil. *Georgicor.* II, 497 et not. Eugen. Bulgaris, pag. 65, edit. Petropoli 1786.
[573] Strab. VII, 319.
[574] Diodor. Sicul. XX, 112. XIX, 73. Appian. Illyr. 30 Stephan. Bysant. V-o 'Οδησσός. Müller, *Fragm. Historicor. Graecorum*, tom. IV, 382. Ovid. Trist. I, XI, 9. Ptolem. III, 10. Plin. IV, 11 Scylax, in *Tracia*, numeşte acestă colonie *Odesopolis*.
[575] Strab. XIV, 642. Steph. Bysant. pag. 715. 634. 615. Pinedo, *Commentariol. in Steph. Bysant.* pag. 754, Amstelodami, 1678. - Cicero în *Epistol. ad. Atticum* II, 22. Aurelius Victor, *De Origin. Gent. Roman.* pag. 9, edit. Lugdun. 1670.
[576] Catalogul scrierilor lui Blemmydas vezi în Fabricius, *Biblioth. Graeca*, tom. VI.
[577] Müller, *Geographi Graeci Minores*, tom. II, pag. 458-470.
[578] Müller, *Fragm. Historicor. Graecorum*, tom. III, pag. 664.
[579] Fotino, *Istor. Daciei*, I.158-162. Cantemir, *Chronic.* I, 29-305. Laurian, *Istor. Roman.* I, 157-160. Şincai, *Chron.* I, pag. 29-31.
[580] Clemens Alexandrin. *Stromat.* V, pag. 239, 51. Müller, *Fragm. Historicor. Graecorum*, tom. IV, pag. 336.
[581] Strab. VII, 307. edit. Coray. - Phot. Cod. XXII.
[582] Lucian. in Macrob. Op. tom. I, pag. 406. edit. Halae Magdeburg. 1801. Frontin, *Stratagemat.* II, 4, 20.

583 Strab. XII. 548.
584 *Epistol. ad. Attic.*, II, 6. Vivien, *Histoire de la Géographie*, pag. 163. 161.
585 Müller, *Fragm. Historic. Graec.*, Hesychii fragm. LXVI, tom. IV, pag. 176.
586 Despre Teofrast vezi Diogen. Laert. V, 302-316. - Plin. III, 9 pag. 152. Hard. - Vivien de Saint Martin, *Hist. de la Géographie*, pag. 126. - În scrierile lui Teofrast, editio Daniil Einsius, Lugdun. 1613, şi editio Henr. Laurent. Amstelodam. 1644, se găsesc multe noţiuni despre botanică şi alte care se ating de regiunile noastre.
587 Strab. Libr. XIII. Cap. 609, edit. Coray.
588 Vezi Şincai, I, 35-36.
589 Polyb. II. 61.
590 Conf. Herodot. IV, 131.
591 Conf. Strab. VII. 318. Stephan Bysant. în Κρόβυζοι.
592 Scholia S. Maximi ad S. Dionysium Areopag. tom. II, pag. 156 edit. Antverp. 1634.
593 Aul. Gel. X, 25. Tit. Liv. XXXI, 29. Valer. Flacc. VI, 8. - Genealogia lingvistică a cuv. *romfea*, vezi în Hasdeu, *Ist. critică*, t. 2, p. 43 şi urm.
594 Müller, *Fragm. Historicor. Graecorum*, tom. I, pag. 334-359. LXX.
595 Strabon, IX, 397 şi trad. Tardieu, tom. II, pag. 211 Paris 1873. - Scholiast. Apollon. Rhod. ad libr. IV, vers. 264.
596 Strabon, XVII, 838.
597 Cap. 44, 46, 216, 299, 347, 354, 397, 437, 479, 484, 638, 659, 805, 837, 838 edit. Coray Paris 1819.
598 *De re rust.* I, 1.
599 *Hist. Nat.* II, 6. 5.
600 *Ad Atticum* II, 6.
601 *Tusculan.* I, 31, 18.
602 *De Offic.* II, 5.
603 *Ad Attic.* II, 2, VIII, 4, *De fin.* IV, 28.
604 Müller, *Fragm. Historicor. Graecorum*, tom. II, pag. 225-253. - Vivien, *Histoire de la géograph.* pag. 126, 127.
605 Müller, *Fragm. Historicor. Graecorum*, tom. II, pag. 375-381.
606 Strab. *Geograph.* libr. I, 48, 50, 52.
607 Vincent de Bauvais, *In Speculum maius historicum*, edit. Strasburg 1473 in 10 vol. in fol., tom. X, pag. 47-48. - Ionsius, *De scriptorib. histor. philosoph.* libr. III, cap. 6. - Vossius, *De historic. Graecis*, II, 10. - Γαζῆ, Ἑλληνικὴ βιβλιοθήκη, I, 357.
608 Dübner, Plutarch. tom. V, edit. Didotiana.
609 Herodot. IV, 18, 53, 74, 78.

[650] Gibbon, tom. XII, pag. 67.
[651] Γεωγραφία Δημητριέων, tom. I, pag. 257, 258, 259.
[652] Photii *Homiliae de Rossorum incursione*. Müller, *Fragm. Historicorum Graecorum*, tom. V, pag. 165. Paris, 1870.
[653] Gibbon, *Hist. de la décad. et de la chute de l'Empire Romain*, tom. XII, pag. 17 şi tom. X, pag. 503-509. - Coray, Ἄτακτα, tom. I.
[654] Gibbon, XII, pag. 256.
[655] *Historia Patriarchica Constantinopoleos, post Constantinopolin a Turcis expugnatum*, in Mart. Crusii *Turco-Graecia*, libr. II, pag. 107-184 Basileae 1584. - Conf. C. Sathas, *Bibliotheca medii aevi*, tom. III, pag. VII. Edit. Venet. 1872.
[656] Zonar. *Annal.* libr. XVI.
[657] Zonar. *Annal.* libr. XVII. - Conf. Σκαρλατ. Βυζαντ. Κωνσταντινούπολις, tom. I, p. 883. edit. Athen. 1581. - Coray, Ἄτακτα, tom. I, pag. ο'-νθ'. Paris 1828.
[658] Coray, Ἄτακτα, tom. I-II.
[659] Xenoph. Περὶ προσόδων cap. I tom. II, pag. 385 edit. Vlanti, Venet. 1811.
[660] Langlois, *Le mont Athos et ses monastères*, pag. 98. Paris 1867.
[661] Ioan Andrea Arhiepiscopul de Aloria (Corsica) in dedic. către Papa Paul II a Epistolelor Sf. Ieronim. edit. Roma, 1468, apud Ambr. Firmin-Didot, in *Encycloped. moderne*, art. *Typographie*, tom. XXVI, pag. 558-922. Paris 1854.

EDITURA DACICA VĂ OFERĂ:

Colecția „BIBLIOTECA DACICA"

Nr. 1 Dumitru Manolache, *Tezaurul dacic de la Sinaia – legendă sau adevăr ocultat?*, postfață de Aurora Pețan, 256 p., 2006.

Nr. 2 Al. Papadopol-Calimah, *Scrieri vechi pierdute atingătoare de Dacia*, ediție îngrijită de Aurora Pețan, 184 p., 2007.

Nr. 3 Ion Horațiu Crișan, *Medicina în Dacia*, ediție îngrijită de Eva Crișan și Dorin Alicu, 264 p., 2007.

Nr. 4-5 Ion Horațiu Crișan, *Civilizația geto-dacilor*, 2 vol., 720 p. (vol. I 352 p. + vol. II 368 p.), 2008.

Nr. 6 Dumitru Manolache, *Andrei, Apostolul lupilor*, ediția a II-a revizuită și augmentată, prefață de arhim. Arsenie Papacioc, 496 p., 2008.

Nr. 7 I.I. Russu, *Religia geto-dacilor. Zei, credințe, practici religioase*, 132 p., 2009.

Colecția „FRONTIERE"

Nr. 1 Florin Diacu, *Mileniul pierdut. Asediu la porțile istoriei*, traducere de Vasile Mioc și Doina Ionescu, 246 p., 2008.

În afara colecțiilor:

Dan Oltean, *Munții Dacilor. Călătorii pe plaiurile regești ale Sarmizegetusei*, 300 p. (150 p. + 140 ilustrații color + 10 hărți), 2008.

Felix Crainicu, Cristi Ioniță, *Legendele dacilor liberi*, 172 p., 2009.

A. Ortelius, *Harta Daciei*, reproducere după harta originală din anul 1595 (54 x 43 cm), însoțită de broșura *Harta Daciei: izvoarele*, 24 p., traducere din limba latină de Aurora Pețan, 2009.

EDITURA

DACICA

2

O carte a cărților pierdute despre daci, însumând aproape trei sute de autori antici ale căror scrieri „atingătoare de Dacia” nu au mai ajuns până la noi, din diferite motive: întâmplare, ignoranță, nepăsare sau cenzură. O imagine corectă a interesului anticilor pentru neamul dacilor şi, în acelaşi timp, o măsură pentru ceea ce ne-a mai rămas din scrierile despre Dacia: nu mai mult de 10%. O lucrare de mare erudiție, ignorată cu sau fără intenție mai bine de un secol. Recuperată şi editată acum într-un volum pentru prima oară.

ISBN 978-973-88076-1-7

biblioteca dacica